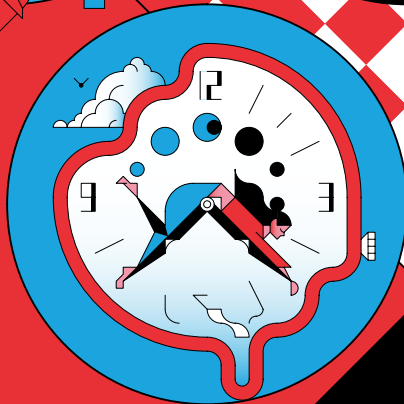
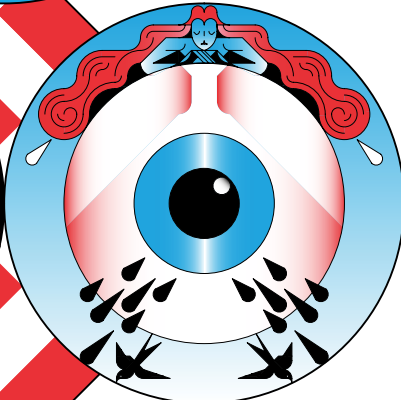
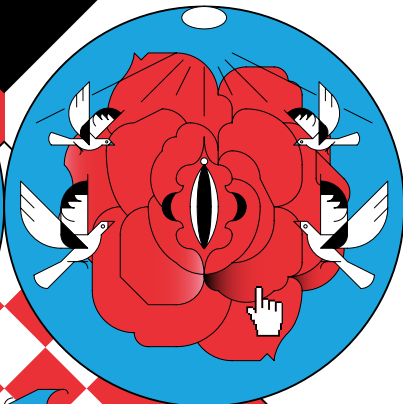
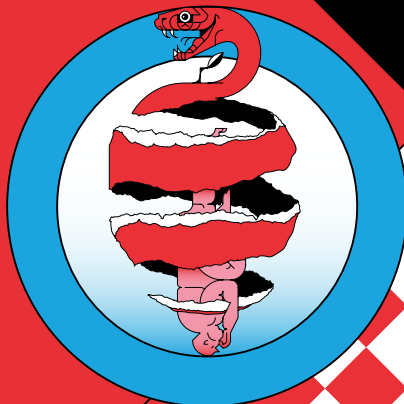


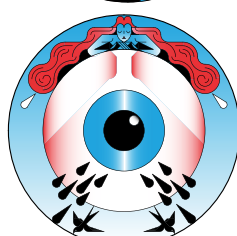
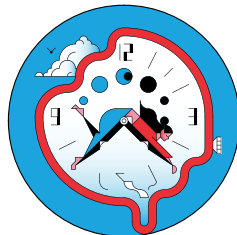
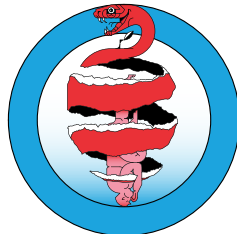
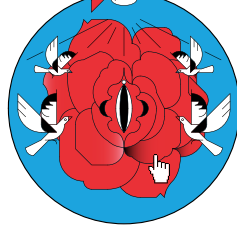
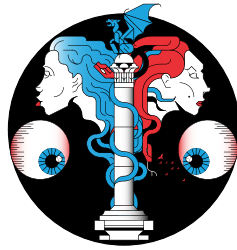
DE ZEVEN
ZONDEN
VAN
BRABANT



Brabant
Kennis

De zeven hoofdzonden zijn één grote spiegel. Zowel voor ieder van ons individueel, als voor ons als maatschappij. In deze verkenning bekijken we de zeven zonden van Brabant. Niet om in vroeger vast te blijven zitten, maar om ervan te leren. Niet omdat de Brabanders zondiger zijn dan andere Nederlanders, maar omdat Brabanders kritisch op zichzelf durven te zijn. Niet om het verleden te veroordelen, maar om de toekomst te openen.

VOORWOORD: DA'S ZUND	5
AFGUNST	10
HOOGMOED	20
LUST	30
GULZIGHEID	40
LUIHEID	46
WOEDE	54
VERDRIET	62



Het begon ooit als psychologisch instrument om jonge christenen te helpen hun geestelijk leven op orde te brengen en te houden. Christenen hebben een scherp oog voor de feilbaarheid van het menselijk bestaan. En dat is in deze tijd van maakbaarheid en controleerbaarheid soms een echte verademing. Ook hebben zij de neiging overal rijtjes van te willen maken – orde is immers een godsgeschenk. Daarom kennen we in onze westerse traditie het fenomeen de ‘zeven hoofdzonden’, inmiddels uitgegroeid tot een dankbare inspiratiebron voor schilders, schrijvers, filmmakers en game-ontwerpers. En nu ook voor ons.

Jheronimus Bosch schilderde de zeven in een grote cirkel met zeven kleine taferelen. Dante Alighieri gebruikte de zeven als inspiratie voor de straffen in zijn Inferno. In deze contrapasso spiegelen de straffen de aard van de zonde. Het zijn spiegels van onze ziel.

KIJK IN DE ZEVENVOUDIGE SPIEGEL

Spiegels reflecteren niet alleen onze uiterlijke kenmerken, maar spiegelen ook onze emoties en karaktereigenschappen. Bovendien is ‘spiegelen’ ook een psychologische methode om (ongewenst) gedrag van mensen te reflecteren. De zeven zonden spiegelen onze fouten en onze spijt, drukken ons op de feiten en ons falen, laten verbroken relaties pijnlijk voelen. Daarom is het goed om in die zevenvoudige spiegel te kijken: van tijd tot tijd is een detox levensnoodzakelijk om verder te kunnen gaan.

ZEVEN ZONDEN, ZEVEN OPDRACHTEN

Afgunst ~ Invidia, Hoogmoed ~ Superbia, Lust ~ Luxuria, Gulzigheid ~ Gula, Luiheid ~ Acedia, Verdriet ~ Tristitia, Woede ~ Ira

Zeven zonden voor ons mooie Brabant, zeven keer kijken we in de spiegel. We nodigen experts uit om te analyseren, reflecteren en leren. Deze visionairs openen met ons de toekomst. Want wie zijn falen van gisteren vergeet, is gedoemd die morgen te herhalen.

Da's zund Brabants' zeven zonden

FRANK G. BOSMAN

'Da's echt zund,' zegt de Brabander. En meestal kijkt ie er dan bij als een boer met kiespijn. 'Da's zund', dat betekent een vol bierflesje dat je tegen een tafel kapot tikt, een Bossche bol met zure slagroom die je net te lang uit de koelkast hebt bewaard, een tegoedbon die je één dag te laat weer in je colbert tegenkomt of het kapsel van de bruid dat door een mals lentebuitje in een oerwoud is veranderd. Superjammer allemaal, maar geen nood aan de man. Pech gehad, maar er is niemand dood.

'Ons moeder is dik geworre van 't zund', zeiden ze bij ons aan tafel vaak genoeg. Niet dat mijn moeder zo vaak aan onze eettafel zat, maar omdat mijn vrouw altijd het laatste restje van de maaltijd opschept. 'Zonde om weg te gooien', zegt ze dan.

Hollanders kennen ook zo'n uitdrukking, die helaas minder fijngevoelig is dan die uit Brabant. Als ik tegen mijn Hollandse vrienden per ongeluk het woord 'zonde' uit mijn mond laat vallen, hoor ik ze zeggen nog voor ze kunnen spreken: 'Zonde? Als maagd de kist in, dat is pas zonde.' Subtiel zoals altijd, maar niet zonder eerlijk randje. Zoals Alfred Tennyson al dichtte: It is better to have loved and lost than never to have loved at all. Het is beter te hebben liefgehad en te hebben verloren, dan nooit te hebben liefgehad.

ZONDEN ALS SPIJT

Het achteloos weggooien van goed eten, het lompe verdriet van een te vroeg afgebroken leven, een kat-in-de-zak die we afdoen als 'zondegeld': we noemen het allemaal even makkelijk zonde. Zonde heeft iets van spijt dat

het zo gelopen is en van verdriet dat het ook anders had kunnen gaan, of zelfs had moeten gaan.

Het is jammer. Het eten blijft over, het bier blijft verspild, de tegoedbon blijft verlopen. Het is letterlijk 'jammeren', in stilte of tegen een goede vriend, en weer door. Want zo onbarmhartig is het leven: veel tijd om erbij stil te staan heb je niet.

Zonde heeft iets van spijt. En spijt hebben we genoeg, in deze dagen, in onze contreien. We hebben spijt dat we onze Brabantse boeren niet beter hebben geholpen met verduurzamen.

En met de spijt komt de gêne. We generen ons bijkans dood dat Brabant internationaal meer bekend staat als betrouwbare leverancier van geestverruimende middelen dan om haar worstenbroodjes en kenniswerkers. We generen ons voor onze Turkse bisschop die op zijn jaarlijks bezoek aan de provincie zich als een eenmans-mobiele eenheid tussen roetveegpieten en origineelpieten moet manoeuvreren. Dat PSV de voetbalamateurs uit Amsterdam en Alkmaar voor moet laten gaan. Dat we onze grazige weilanden laten volbouwen met onmetelijk lelijke blokken, gevuld met de afgoden van onze moderniteit, gemakkelijk en ongezien thuisbezorgd, zonder dat iemand nog weet wie ze ooit besteld heeft, en waarom.

We grossieren in maatschappelijk onbehagen, in Brabant, in Nederland, in de Europese Unie. Het is 't gevoel dat er iets dreigends in de lucht hangt, maar niemand weet precies wat het is of wanneer het komen gaat. Het onbehagen groeit, omdat onze voortdurende

roep om veiligheid op onze even dringende eis van vrijheid botst.

Het is de leugen dat alles tegelijk kan. Dat we én onze boeren vlees laten produceren én onbetaalbare woonwijken bouwen. Dat we én de hoeveelheid stikstof verminderen én 130 kilometer per uur over snelwegen rijden. Dat we én internationaal handel drijven tot meer eer en opbrengst voor ons allemaal én tegelijkertijd onze grens potdicht houden voor hen die we ongeschikt achten in deze weelde mee te delen.

Het maatschappelijk onbehagen, een op de lippen van politici, beleidsmakers, opinieleiders en beroepsanalisten bestorven term, komt voort uit onze individuele en collectieve eis tot absolute veiligheid en al even absolute vrijheid. We eisen de vrijheid om ons leven in te richten zonder last te hebben van een ander, of ie nu aan de andere kant van de straat of van de wereld woont. We willen vrij zijn om overal heen te vliegen voor werk en vakantie, vrij om te eten en te drinken waar we trek in hebben, vrij om te werken waar en voor wie we willen.

Maar het leven heeft de vervelende neiging zich weinig van onze zelfgeschapen utopieën aan te trekken. We leven in een gebroken wereld vol ellende, rampen en ongelukken. Soms uit nalatigheid, soms uit kwade wil, maar veel vaker uit stom toeval of uit de ongewenste gevolgen van keuzes die onze ouders voor ons maakten toen we nog te klein waren om onze eigen naam te schrijven. De illusie van de maakbare samenleving wordt ruw verscheurd door de kwetsbaarheid die ons bestaan kenmerkt en die ook paradoxaal genoeg maakt wie wij zijn. Voor wie geen dood bestaat, is elke dag zinloos. Alleen voor degene wiens dagen zijn geteld, is elke dag kostbaar.

Niettemin proberen we ons ongeluk en onze ellende in goede banen te leiden. We hebben wetten, protocollen, verdragen, beschikkingen en handleidingen. We delen notities, memo's, artikelen en analyses. En

mocht er toch nog iets fout gaan, dan halen we ons recht bij de rechter, roepen we om het aftreden van de minister of eisen we een onafhankelijk onderzoek. En met elke wet, elke rechtelijke uitspraak, elk protocol, elke camera in de stad en elke webservice die de AIVD mag inzien, krimpt onze vrijheid.

Tegelijkertijd zijn we gelukkiger dan ooit, is de welvaart hoger dan ooit, zijn er meer banen dan ooit, minder werkelozen dan ooit en vliegen we meer dan ooit naar warme vakantieoordens. Het is de paradox van de gelukkige, die vergeten is dat hij ooit ongelukkig was en daarom zijn huidige situatie niet naar behoren kan inschatten. De grote problemen zijn opgelost, waartegen onze grootouders nog streden. We hebben vrede, we leven in goede gezondheid, we hebben een baan, vrienden, gezin, geliefden, kinderen. En toch blijft de existentiële twijfel knagen. Zoals Doe Maar al zong: Is dit alles wat er is? Bovendien hebben terrorisme en meerdere financiële crises ons doen inzien hoe kwetsbaar onze collectieve welvaart en ons persoonlijk geluk zijn.

We vinden het allemaal maar wat zonde. Zonde van de tijd, van de moeite, van het geld, van het idee dat het allemaal anders had gekund. We hebben spijt van ons verleden, zitten in het heden met de brokken en willen die wanhopig lijmen voor een onzekere toekomst. We hebben spijt dat we niet onbekommerd gelukkig kunnen zijn. Zonde, inderdaad, dood- en doodzonde.

ZONDEN ALS RELATIEBREKERS

Zonde heeft echter met meer te maken dan met spijt. Niet van alle zund word je alleen dik. Zonden gaan namelijk niet alleen over het verleden waar je spijt van hebt, maar dat tegelijk comfortabel en stekend onveranderlijk moet blijven. Zonden gaan ook over het heden en – daardoor – ook over de toekomst. Zonden beschadigen relaties, tussen mensen en tussen groepen in de samenleving. Soms is de beschadiging tijdelijk, soms permanent.

Wie weet te verbinden wat verbroken is, heeft de toekomst in handen.

Het is niet voor niets dat in de openingshoofdstukken van het Bijbelboek Genesis al vrij snel sprake is van twee verhalen waarin relaties worden verbroken. Kennelijk zat 't er al vroeg in. Na de schoonheid van de schepping (hoofdstuk 1 en 2) scheurt eerst de onzichtbare band tussen God en mens (hoofdstuk 3) en daarna die tussen mensen (hoofdstuk 4). Adam en Eva aten van de verboden vruchten en overtraden daarmee het ene verbod dat God hen gegeven had. Als straf, maar nog meer als consequentie, moest de mens het paradijs verlaten.

Het is een metafoor voor de mens die vrij wil zijn en daardoor ongehoorzaam wordt, waarmee diezelfde mens zijn vrijheid vindt maar tevens de sterfelijkheid die daar noodzakelijkerwijs aan vastzit. Zoals John Milton in zijn beroemde gedicht *Paradise lost* (1667) al constateert: God verdwijnt niet uit het menselijk bestaan, maar de afstand tussen schepper en scheepsel is principieel veranderd. Er is afstand waar eerder nabijheid was en elk contact lijkt door een dikke mist te moeten worden gelegd. De relatie is verbroken, of in ieder geval flink beschadigd. Vertrouwen gaat te paard, maar komt te voet.

Ook de beschadiging van intermenselijke relaties behoort tot de kern van de menselijke ervaring, kunnen we helaas wel stellen. Adam en Eva's kinderen vermoorden elkaar. Volgens het verhaal accepteert God wel het offer van Abel de schaapsherder, maar versmaadt hij dat van Kaïn de boer. Kaïn knipt de lijn tussen hem en zijn broer los door zijn broer – ruw en onomkeerbaar – los te knippen uit het leven. Net als Adam en Eva eerder, liegt hij tegen God als deze hem om opheldering vraagt. En net als bij Adam en Eva is de straf – of beter – de consequentie van deze misdaad uitstoting. Nu niet uit het paradijs, maar uit de maatschappij. Kaïn wordt veroordeeld rusteloos over de aarde te zwerven, zonder een vaste

plek te vinden om te rusten.

Zondigen betekent relaties verbreken. We beschadigen constant onze relaties. Als ik die vergeten 50 euro uit de pinautomaat niet aan de gehaaste vader-van-drie-kinderen aanreik, maar in eigen zak steek, verbreek ik de band tussen hem en mij. Als ik met drank op achter het stuur kruip, overtuigd dat de alcohol mijn zintuigen juist verscherpt, en ik twee zeventienjarige meiden van hun fiets afrijd, breek ik de band tussen hen en mij, en in dit geval nogal definitief. Als ik mijn vrouw bedrieg met een andere vrouw, verbreek ik de band tussen haar en mij.

Maar niet alleen mijn band is gebroken met hem of met hen of met haar. Mijn optreden verbreekt ook banden tussen de anderen onderling. De ruzie die de vader en zijn vrouw die avond krijgen om zijn vermeende verstrooidheid is de druppel die de relationele emmer doet overlopen, en zij vertrekt uit zijn leven. De vriendinnen van de twee meiden die ik dood heb gereden worden ruw losgesneden uit het levensweb waarmee zij met duizenden draden aan familie, vrienden, leraren en kennissen zijn verknoopt. De vrouw met wie ik mijn echtgenoot bedrieg, is zelf ook getrouwd. Thuis wacht haar echtgenoot, die haar sluimerende onvrede nooit heeft opgemerkt.

Die draden van ons levensweb verbinden ons met allen om ons heen. Het maakt van ons 'ik' een 'wij'. Een spiegel waarin we onszelf leren kennen, en onze grenzen. Zonden houden echter niet alleen huis op het niveau van de relatie tussen twee of drie mensen. Zonden vreten zich ook een weg in de instituties van onze moderne samenleving. Het is systemisch kwaad.

We hebben aan elkaar gekoppelde digitale volgprogramma's geconstrueerd die berekenen hoeveel belasting we moeten betalen en hoeveel toeslag we mogen ontvangen. Maar zodra een moeder haar toeslag wordt geweigerd, weet niemand het systeem te overtuigen van het tegendeel. We onderhandelen

met Assad en Erdogan over het vasthouden van onze geradicaliseerde jihadstrijders. We rommelen met tabakstesten en installeren sjoemelsoftware in onze auto's. Alleen voor wie rijk is, is vrijheid niet te duur, zong Klein Orkest al.

ZONDEN ALS SPIEGELS

De christelijke traditie staat niet altijd bekend om zijn vrolijkheid en lichtvoetigheid, hoewel elke Brabantse carnavalsganger je het tegenovergestelde kan vertellen. Tijdens het feest van de liefdevolle omkering loopt God zelf verkleed als ezel, hand in hand met Gerard Reve, door de straten van Oeteldonk. Toch associëren veel mensen de christelijke traditie met zondigheid, ellende en verdriet. En dat is ook niet onwaar en misschien ook niet slecht. Christenen hebben altijd oog gehad voor de feilbaarheid van het menselijk bestaan. En dat is in een tijd van maakbaarheid en controleerbaarheid soms een echte verademing.

Omdat christenen de neiging hadden (en hebben) overal rijtjes van te maken – orde is immers een godsgeschenk – kennen we in onze westerse traditie het fenomeen van de ‘zeven hoofdzonden’, in het Engels ook wel de capital sins of – en niet geheel correct – de deadly sins. Wat ooit begon als een psychologisch instrument om jonge monniken te helpen hun geestelijk leven op orde te brengen en te houden, evolueerde in twee millennia tot een dankbare inspiratiebron voor schilders, schrijvers, filmmakers en game-ontwerpers.

Onze eigen Jheronimus Bosch (c. 1450-1516) schilderde de zeven in een grote cirkel met zeven kleine tafereel: boeren vechtend op een weide (woede), een burenruzie (afgunst), een corrupte rechter (hebzucht), een smulpartij in een herberg (gulzigheid), een man die door zijn religieuze plichten heen slaapt (luiheid), een decadent feestje (lust) en een vrouw die zichzelf bewondert in een spiegel door een duiveltje omhoog gehouden (hoogmoed). Dante Alighieri (1265-1321) ge-

bruikte de zeven als inspiratie voor de straffen in zijn Inferno. In deze contrapasso spiegelen de straffen de aard van de zonde. Zo giert er een eeuwige storm door de tweede kring van de hel die de zielen van de wellustigen rondblaast, en branden liegende politici en ambtenaren in een bad van kokend pek in de achtste kring.

Bij Bosch waren de zeven al getransformeerd van een psychologisch instrumentarium in een moralistische voorstelling over goed en kwaad. Dante introduceert het idee dat straf en zonde aan elkaar gekoppeld zijn. In de volgende fase worden de zeven zonden gepersonificeerd, vormgegeven naar de zonde die ze representeren. Wie naar het schilderij van Bosch kijkt met zijn vechtende boeren, wie Dante leest met zijn kokende bedriegers, beseft langzaam maar onafwendbaar: die zondaar, dat ben ik. Het zijn spiegels van onze ziel.

In het sprookje Sneeuwwitje, oorspronkelijk van de gebroeders Grimm, maar in ons collectieve geheugen verankerd door de Disney-versie uit 1937, ziet een boze stiefmoeder groen van jaloezie jegens haar stiefdochter. Telkens als de stiefmoeder aan haar magische spiegel vraagt Spiegeltje, spiegeltje aan de wand, wie is de mooiste van 't hele land? antwoordt deze steevast Sneeuwwitje. De hoogmoedige stiefmoeder rust niet voordat ze haar concurrent heeft uitgeschakeld, wat tot haar eigen ondergang leidt (doodgemarteld door de prins in de Grimm-versie, bedolven door rotsen in de Disney-versie).

De spiegel uit het sprookje van Sneeuwwitje is een betoverde spiegel. Hij zegt altijd de waarheid, hetgeen de stiefmoeder tot eigen frustratie aan den lijve ondervindt, maar kijkt ook diep in de ziel van ieder die voor hem staat. Spiegels reflecteren niet alleen onze uiterlijke kenmerken, maar spiegelen ook onze emoties en karaktereigenschappen. ‘Spiegelen’ is ook een diepmenselijke eigenschap om emoties van andere mensen te ‘lezen’ en ver-

volgens te ervaren alsof we ze zelf ondergaan. Bovendien is ‘spiegelen’ ook een psychologische methode om (ongewenst) gedrag van mensen te reflecteren, zodat ze gaan begrijpen wat ze fout doen.

Die spiegel hangt bij ieder van ons, soms vol in het zicht, maar vaker afgedekt met een wit laken in een kelderkast achter een dik en verstofft hangslot. We kijken liever naar glazen spiegels, die ons spiegelen zoals we graag willen zijn. Die andere spiegel kijkt te diep. De zeven hoofdzonden zijn feitelijk één grote spiegel, zowel voor ieder van ons individueel als voor ons als maatschappij. Ze spiegelen onze fouten en onze spijt, drukken ons op de feiten en ons falen, laten verbroken relaties pijnlijk voelen. Toch is het goed in die zeventvoudige spiegel te kijken: van tijd tot tijd is een detox levensnoodzakelijk om verder te kunnen gaan.

ZONDEN VAN BRABANT

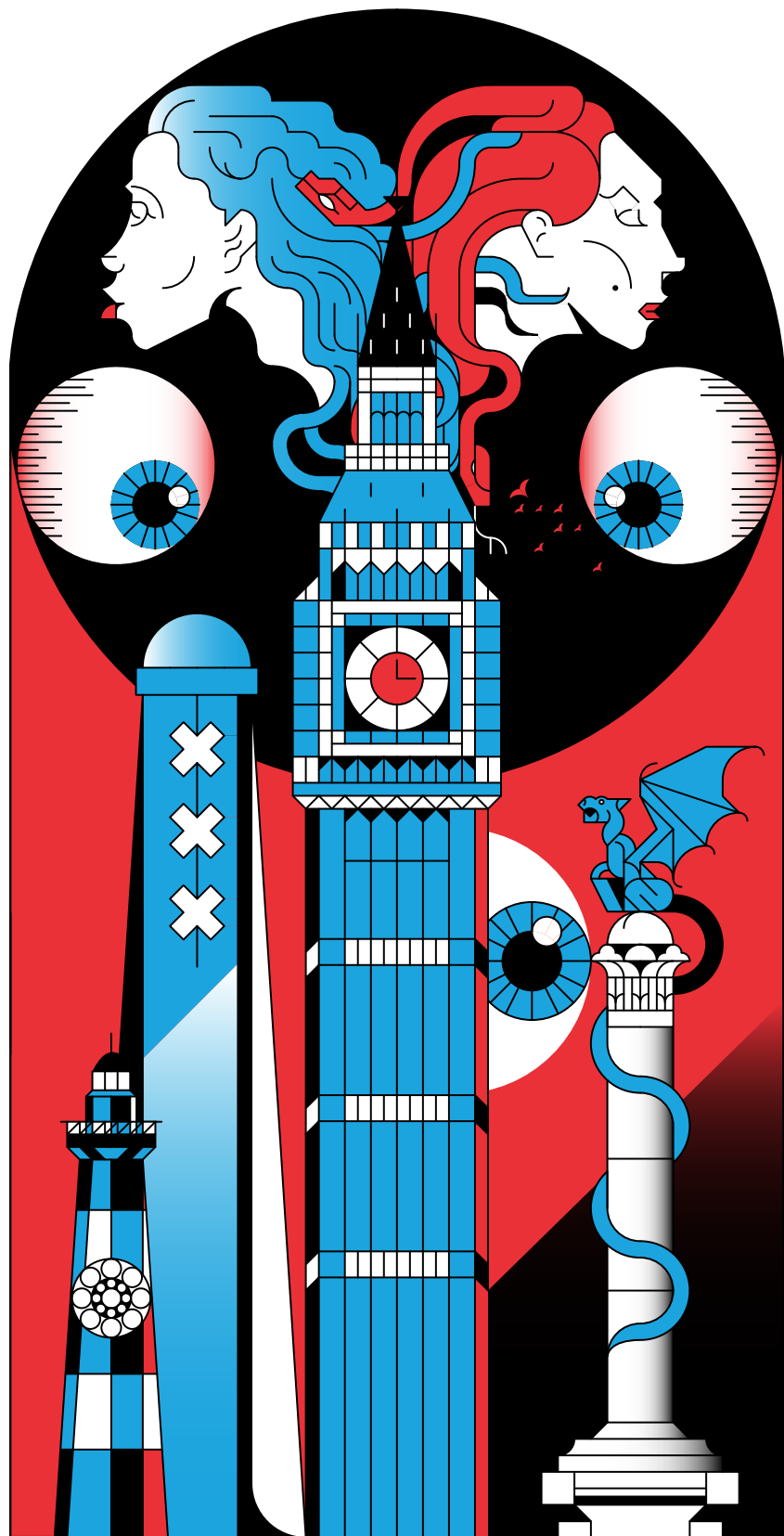
Daarom kijken we in deze speciale serie van essays en podcasts naar de zeven zonden van Brabant. Niet om in het verleden vast te blijven zitten, maar om ervan te leren. Wie zijn falen van gisteren vergeet, is gedoemd die morgen te herhalen. We kijken naar Brabants zeven zonden niet om het verleden te veroordelen, maar om de toekomst te openen. We kijken naar Brabants zeven zonden niet omdat de Brabanders zondiger zijn dan andere Nederlanders, maar omdat Brabanders kritisch op zichzelf durven zijn.

Niet omdat we blijven vastzitten in spijt, maar omdat we willen doorpakken naar de toekomst. Niet omdat we de illusie hebben dat we voorgoed kunnen genezen van onze neiging banden tussen ons en onze naasten door te snijden, maar omdat we willen werken aan nieuwe banden, bezielende verbanden, die hoop geven op een ooit waarin het onmogelijke mogelijk wordt.

Zeven zonden kent ons mooie Brabant, zeven experts geef ik een opdracht. Zeven

schrijvers laten hun licht schijnen op wat spijtig is in onze provincie. Zeven woordkunstenaars schetsen een gelaagd profiel van ons Brabantisme in de pijnlijke maar vlijmscherpe reflectie van de spiegel van de boze stiefmoeder. Zeven visionairs kijken met ons naar de toekomst, om ons te manen het verleden niet te herhalen.

Rest mij niets meer dan plaats te maken voor hen, die groter zijn dan ik, en je veel plezier te wensen bij Brabants zeven zonden, die leven in u en mij.



AFGUNST



SCAN EN LEES
ESSAY KARIN
ONLINE



SCAN EN BEKIJK
REFLECTIEVIDEO
BRABANT
BRANDING



SCAN EN
LUISTER
PODCAST
AFGUNST

AFGUNST

*vind de gunst in afgunst
vind de ja in jaloezie*

*misschien komt
na misgunnen
de ware ambitie*

Brabant was lange tijd een achtergestelde provincie waar het protestantse en meer welvarende deel van ons land op neer keek. En andersom keek Brabant op naar de Randstad. Maar tijden veranderen. Inmiddels is Brainport Eindhoven een van de meest innovatieve regio's ter wereld, floreren onze farmaceutische en automotive industrie en is het goed wonen en werken in het Brabantse land.

Hoe is het eigenlijk gesteld met afgunst vanuit Brabant naar de rest van het land en vice versa? Kunnen we al spreken van een omgedraaid calimero-effect waarbij de Randstad opkijkt naar Brabant? En welke rol speelt de mediakloof hierin? Karin Sitalsing, geboren in Veghel en inmiddels trotse noorderling en regio-journalist voor Trouw, ging voor ons op onderzoek.



KARIN SITALSING IS FREELANCE JOURNALIST EN SCHRIJFSTER VAN LITERAIRE NON-FICTIE (O.A. BOEROES - EEN FAMILIEGESCHIEDENIS VAN WITTE SURINAMERS, UITGEVERIJ ATLASCONTACT, 2016). ZE WOONT EN WERKT IN GRONINGEN EN WERD GEBOREN IN HET BRABANTSE VEGHEL.

*Enne keer per jaar komen ze buiten de ring
Al die noordelijke kwallen in hun SQUAD-pak uit Beijing
Het hele jaar doen randstadmannen of we niet bestaan
Maar met Carnaval, dan pas maar op, dan komen ze
d'raan*

*Ik schup ze allemaal terug over de Maas
Allemaal terug over de Maas
Waar ze lauwe biertjes tappen, en van Carnaval niets
snappen
Ik schup ze allemaal terug over de Maas*

'Groot denken' begint met een zachte G

KARIN SITALSING

Ze deden het voor de grap, drie vrienden die zich 'de Kapotte Kachels' noemen. Om te kijken of ze het konden, een carnavalskraker schrijven. Ze zetten in op vier optredens en gratis bier. In één weekend hadden ze maar liefst zeventig aanvragen, ze wonnen zelfs een prijs. 'Jullie zingen precies wat wij al jaren denken', jubelen de fans over Terug over de Maas. 'Het is net een wijnvat', zegt Kapotte Kachel Sander Ottens. 'Maar dan vol emoties. En het enige dat wij hebben gedaan was de kraan open zetten.'

Wat bleek? De vrienden waren, zacht gezegd, niet de enigen die het was opgevallen dat er zelden mensen met een accent (als in: anders dan ABN) op televisie zijn. En áls, dat ze dan vaak belachelijk worden gemaakt, of ondertiteld - wat feitelijk betekent: jullie zijn anders dan wij. Zijn er Brabanders op televisie, dan moeten die vooral grappig zijn, zegt **Kapotte Kachel Sander Ottens**: 'Zoals Marc-Marie, de excuus-Brabo van DWDD. Die mag drie keer 'worstenbroodje' zeggen en dan moet iedereen lachen.' En hoe vaak haalt Brabant eigenlijk de landelijke media met de talloze innovatieve wonderen die er geschieden? Dat het eens níet over corona, drugs of varkensboeren gaat?

Nou ja, zegt Ottens - hij realiseert zich dat hij nu zelf ook stereotypeert, en wil ook weer niet de hele Randstad over één kam scheren. Als freelance programmeur werkt hij in het hele land, en met Rotterdammers en Hagenezen bijvoorbeeld botert hij als een dolle. 'Misschien omdat we een gemeenschappelijke vijand hebben', lacht hij. 'Amsterdammers hebben de mond vol van diversiteit. Dikke mensen, donkere mensen, allerlei geaardheden, niemand mag *geshamed*

worden, maar als je met een zachte G praat gelden blijkbaar andere regels. Nou, dank je de koekoek. En met carnaval, dan zijn we blijkbaar wél goed genoeg.'

Natuurlijk, Ottens is heus wel eens in de hoofdstad, had er menige mooie avond. En hij is beslist niet xenofob, kan er ergens ook wel weer om lachen, ziet het gnuivend aan. Wat zou het voor zin hebben te klagen bij de redactie van de praatprogramma's? En bovendien: laat ze maar lekker denken dat ze belangrijk zijn. 'Wij weten beter. Zonder ASML zou niet één van die avocadohipsterkoffientjes tablets hebben om bestellingen mee op te nemen.'

Och, de relatie tussen de Randstad en 'de regio'. Wat 'de regio' dan ook maar moge betekenen, want de Randstad is natuurlijk ook een regio. Maar laten we de rest van Nederland hier toch even zo noemen, voor de overzichtelijkheid. Die relatie is gecompliceerd. Randstad kijkt neer op regio. Regio kijkt op tegen Randstad.

Neem de Q-koorts. 'Die had eens in Amsterdam moeten zijn uitgebroken, dan was er onmiddellijk ingegrepen', luidt het sentiment van veel Brabanders.

Voor Groningen geldt hetzelfde voor de aardbevingen, en zo zal elke provincie zijn eigen Q-koorts hebben. Maar. Maar, zegt **cultuurtheoloog Frank Bosman**. ‘En dan grijpen ze in, en dan wordt er wat gedaan, en wat zeggen de Brabanders dan? ‘De hoge heren in Den Haag hoeven ons niet te komen vertellen hoe wij het hier moeten aanpakken. Heb je dat weer.’

Is er in deze gecompliceerde relatie sprake van afgunst? Nee, denken de voor dit essay geïnterviewden. Brabanders zijn niet afgunstig op Randstedelingen, maar veel Brabanders vinden wel dat die Randstedelingen best een toontje lager mogen zingen. En eens wat vaker, of überhaupt, hun hoofd buiten de grachtengordel zouden moeten steken.

Even voor de duidelijkheid: afgunst is niet hetzelfde als jaloezie. In beide gevallen bewonder je wat een ander heeft of doet. Maar bij jaloezie misgun je het die ander niet, niet per se. Bij afgunst wel. Of, zoals cultuurtheoloog Frank Bosman zegt: ‘Jaloezie is: jij hebt een mooiere auto dan ik, die zou ik ook wel willen. Afgunst is: jij hebt een mooiere auto dan ik, en daarom haat ik je. En dat is hier zeker niet aan de orde.’

Geen afgunst, zegt hij, zeggen ook anderen. Wel onbegrip. En het goede nieuws is: daar is iets aan te doen.

Bart Brouwers, journalist, voormalig hoofdredacteur van onder meer de Limburger en **hoogleraar Journalistiek aan de Rijksuniversiteit Groningen**, groeide op in Eindhoven en wist niet hoe snel hij uit de Lichtstad moest wegrennen toen hij de kans kreeg. Een zwerftocht door heel Nederland volgde, tot hij acht jaar geleden weer in zijn geboortestad terugkeerde.

Brouwers wist niet wat hij meemaakte. De saaie, sombere, lelijke stad die hij op zijn achttiende achter zich had gelaten was getransformeerd in een bruisende biotoop, een

pulserend hart waar de meest ongelooflijke dingen gebeuren op technologisch en innovatief gebied.

‘In de jaren negentig zat de regio in het slop. Philips halveerde, DAF trok weg. Toen zijn de kennisinstellingen, de overheden en grote bedrijven bij elkaar gaan zitten, zo van: oké, we zijn klein, oké, niemand helpt ons. Dit moeten we zélf fixen, hoe gaan we dat doen? Niet óf, maar hoe.’

Wat was er nou precies gebeurd? De regio had haar calimerogevoel omgezet in strijdvaardigheid. O, jij denkt dat wij ons laten kisten? Let maar eens op. Of, zoals **Esquire-hoofdredacteur Arno Kantelberg**, die het boek *Het wonder van Eindhoven* schreef, zegt: ‘De mensen zelf hebben de stad weer opnieuw opgebouwd, haar aan de haren uit de Dommel getrokken. En nu is Eindhoven de slimste regio ter wereld.’

Negentig procent van alle chips over de hele wereld wordt gemaakt door machines van ASML, zegt Bart Brouwers. ‘Ne-gen-tig procent!’

Oké, helder. Maar hoe komt het dan dat dit niet veel meer algemeen bekend is? Dat de landelijke berichtgeving over Brabant vaak blijft hangen in clichés en stereotypen – boeren, drugs, corona, carnaval?

Om iets beter te begrijpen waarom de landelijke media zo veel meer focus leggen op de Randstad, maken we een zijstapje om te schetsen hoe de redacties werken. Alle landelijke media hebben correspondenten in wat ze ‘de provincie’ noemen. In de praktijk betekent dit dat één correspondent in een enorm groot gebied – twee, soms drie provincies - het nieuws moet bijhouden. In veel gevallen zijn deze correspondenten ook nog freelancers, wat betekent dat ze het correspondentenschap in deeltijd doen. De redacties zitten zelf in Amsterdam. Zo’n

veertig journalisten werken in één stad, terwijl één parttimer drie provincies bestiert.

Wat dit betekent voor de berichtgeving, en wat het zegt over hoe serieus de hoofdredacties hun regio’s nemen - dat is niet bepaald hogere wiskunde.

Karel Smouter, freelance journalist in Deventer en in die hoedanigheid onder meer **correspondent Oost-Nederland voor NRC**, houdt zich erg bezig met de tegenstelling tussen Randstad en regio. In 2017 deed hij onderzoek naar de woonplaatsen van journalisten in Nederland. Binnen de Randstad heeft de hoofdstad met stip de meeste journalisten, namelijk 1393. De nummer twee staat daar schrikbarend ver achter: Utrecht met 524. Tweederde van alle journalisten in heel Nederland woont in de Randstad en een kwart van hen in Amsterdam. Bijna de helft woont in één van de vier grote steden.

Even voor het beeld: van hun publiek woont bijna zestig procent niet in de Randstad.

Natuurlijk, journalisten kunnen in trein of auto stappen, en die voorbeelden zijn er. Maar, schrijft Smouter op *De Correspondent*: ‘Het maakt uit of er óver een streek wordt geschreven of vanuit. Pas als je ergens woont, begin je de cultuur en de humor te snappen, krijg je taboes en gevoelige kwesties goed in beeld en ontdek je wat er onder de oppervlakte leeft. Doe je dat niet, dan blijf je aan de oppervlakte hangen: drugsbendes in Brabant, krimp in Zuid-Limburg, gas in Groningen, schaatsen in Friesland - en dat is het.’

Ook schrijver dezes is freelance correspondent, in mijn geval in Groningen en Drenthe voor dagblad Trouw. Smouter heeft gelijk. In mijn regio stuit ik dagelijks op wantrouwen en argwaan omdat de mensen die ik bezoek mij zien als een Randstedeling. Een van de eerste dingen die ik daarom standaard

zeg is: ik woon in Groningen hoor. Ik ben één van jullie. Zonder vertrouwen kom ik niet aan mijn verhalen - ik zie mensen ontdooien als ze merken dat ik in hun team zit.

Maar, eerlijk is eerlijk: veel mensen, juist in ‘de regio’ – zijn bescheidener. Of althans, ze missen de bravoure die de hoofdstad wel heeft. Even heel gechargeerd: Amsterdammers roepen het wél van de daken als er nieuws is, anderen niet. Is het dan echt alleen de journalisten aan te rekenen dat ze meer over de hoofdstad schrijven? Als er geweldige mooie dingen gebeuren in, zeg, Tilburg, maar niemand treedt daar ooit over naar buiten, hoe moet het dan ooit in de krant komen?

Durven, je bescheidenheid overwinnen en op de trom slaan - veel Brabanders zit dat niet bepaald in het dna, merkte ook Bart Brouwers. Na zijn rentree in Eindhoven startte hij een online platform voor verhalen over alle mooie innovaties die er tijdens zijn afwezigheid hadden plaatsgevonden – *Innovation Origins*. ‘We moesten echt ons best doen om de makers over de streep te krijgen zodat ze ons hun verhalen wilden vertellen.’

Waarom zou je gaan zitten wachten tot de landelijke media je initiatieven opmerken, als je ook zélf de telefoon kunt pakken? Dat is exact wat de BOM deed, de Brabantse Ontwikkelings Maatschappij. **Bram van den Hoogen van de BOM** zocht contact met BNR en het Financieel Dagblad. De samenwerking leidde tot drie podcasts en longreads over ondergesneeuwde Brabantse ondernemingen. Daarnaast interviewde nieuwslezer Roelof Hemmen in separate uitzendingen vijf toonaangevende gasten uit het Brabantse bedrijfsleven – de zogenoemde ‘big five’ van Brabant. Ja, geeft Van den Hoogen toe, de BOM betaalde ervoor, maar als je daar open over bent is journalistieke onafhankelijkheid geen discussiepunt – het

is gewoon een advertorial, zoals die ook in tijdschriften staan.

Los van deze gesponsorde content leverde de BOM ook tips aan, waarbij het de media vrij staat er iets mee te doen. En, zegt Van den Hoogen, misschien wel het belangrijkste neveneffect: ‘We weten elkaar nu te vinden. En we hebben meer gevoel voor welke verhalen wel en niet kansrijk en welkom zijn. Zo’n duurzame investering in de relatie is heel waardevol.’

Eerder al deed de BOM iets soortgelijks met Omroep Brabant – het leidde tot het programma *Booming Brabant*, waarbij steeds een andere ondernemer een podium kreeg. ‘En toen dachten we: waarom zouden we dat niet óók landelijk kunnen doen?’

Dat ene schaap dat over de dam moest mag dan een duwtje nodig hebben gehad – voor het effect maakt dat niets uit. Want na de samenwerking met BNR en FD klopten schoorvoetend ook andere ondernemers aan: zou de BOM ook hén kunnen pluggen bij al die mooie landelijke media?

Onderschat niet, zegt Van den Hoogen, de kracht van voorbeelden en rolmodellen. Want: als het bedrijf X lukt om landelijke aandacht te krijgen, waarom zou ik dan niet ook een poging wagen? Het voorbeeld van de Brabantse bedrijven is heel concreet, maar je kunt het ook breder trekken naar, zeg, een Guus Meeuwis. Als de *poster boy* van de provincie zegt: ‘Ik ga de *Royal Albert Hall* uitverkopen’, en het ‘m nog flikt ook, wie zouden andere Brabanders dan zijn om niet óók wat groter te durven denken? ‘Zulke iconen zijn belangrijk.’

Als de BOM niet het lot een handje had geholpen, waren al die mensen die nu in een podcast of artikel genoemd zijn, vermoedelijk onbelicht gebleven.

Ook Brouwers’ bedrijf nam een vlucht,

en hoe: vijf jaar na de start zit *Innovation Origins* in heel Europa. En o, ironie, over dat eeuwige opkijken tegen een ander. Laatst was Brouwers in Zeeland, waar hij mensen hoorde verzuchten: ‘Ja weet je, we doen hier best mooie dingen, maar we hebben gewoon niet de trots die Brabanders wél hebben om het uit te dragen.’

Zo zie je maar weer. Het gevoel van achtergesteld worden zit ingebakken, zegt Brouwers - iedereen heeft een grote broer om vol ontzag tegenop te kijken. ‘Voor Brabant is dat de Randstad, voor de Randstad de Verenigde Staten. Het mechanisme is overal hetzelfde, alleen de schaal is anders.’

En soms heb je er vreemde ogen voor nodig om te zien wat je zelf hebt. Dat kan een BOM zijn die je erop wijst, of een Zeeuw. Of een buitenlandse journalist.

Heleen Huisjes van VisitBrabant nodigt vaak journalisten uit op persreizen. Veel van hen komen uit het buitenland en letten op heel andere dingen.

Neem het fietspad met lichtkunst van Daan Roosegaarde, tussen Eindhoven en Nuenen. Overdag zie je niets bijzonders, maar zo gauw de schemering invalt, lichten de stenen op in sprookjesachtig blauw en groen, in het patroon van het schilderij *Starry Night* van Vincent van Gogh.

De Brabantse pers reageerde in eerste instantie wat gereserveerd, vertelt Huisjes. ‘Maar toen besteedde CNN er aandacht aan, daarna volgde het AD en toen zagen de Brabantse media ook dat het eigenlijk best leuk is. En nu staat het op een lijstje van fietspaden in de wereld die je gezien moet hebben. Dan denk je toch: wauw, we doen mee in de wereld. Een bezoeker ziet heel andere dingen dan jijzelf, en soms kan die je op dingen wijzen die je zelf heel normaal of vanzelfsprekend vindt.’

Of we het nu willen of niet, de reactie van een ander is belangrijk. Die hebben we nodig voor onze zelf-identificatie. Zonder ander namelijk geen zelf. Cultuurtheoloog Frank Bosman legt uit hoe het werkt.

Zelf-identificatie wil zeggen: het bepalen van je eigen positie ten opzichte van die van een ander. Komt van vroeger, uit de oertijd, toen we nog binnen een paar seconden gevaren moesten inschatten. En dus zijn Limburgers de adel van Nederland, Friezen de rebellen en Brabanders de worstenbroodjesetende feestneuzen. Maar dan heb je nog positieve en negatieve zelf-identificatie. Het eerste houdt in: benoemen wat je hebt en wat je bent: ‘Wij zijn gezellig en bourgondisch.’ Het tweede is juist het tegenovergestelde – benoemen wat je allemaal níet bent: ‘Wij zijn niet van die arrogante Amsterdammers.’

De enige goede manier om om te gaan met stereotypen, zegt Bosman, is om ze te omarmen, om scheldnamen te gaan dragen als geuzennamen. PSV’ers zijn boeren? Prima, dan gaan de fans dat zo luid mogelijk scanderen in het stadion.

Als je gaat klagen, zegt Bosman, maak je het alleen maar erger. Door je stereotiep te omarmen en je scheldnaam te koesteren pak je de macht terug.

Een heel sterk voorbeeld hiervan is het N-woord, zegt hij. ‘Dat was een negatieve zelfidentificatie die gebruikt werd door witte mensen, om aan te geven dat ze de baas waren over zwarte mensen. Vervolgens gingen de donkergekleurde medemensen zichzelf zo noemen, en nu hebben zij het zelfs zo ver omgedraaid dat alleen zij het nog mogen gebruiken. Nu zijn zij op dit punt de witten de baas geworden.’

Een calimerogevoel – je genegeerd, bespot of achtergesteld voelen, het kan twee kanten op: je kunt er cynisch en haatdragend van worden.

Je kunt het ook omzetten in een kracht, zoals de Eindhovenaren deden.

Volgens Arno Kantelberg kijkt Amsterdam trouwens wel degelijk met afgunstige scheve ogen zuidwaarts. Neem Brainport. ‘Dat is een industrie die je als stad wil hebben. De kenniswerkers uit het buitenland die als expat naar Nederland komen, gaan dáár naartoe, die komen niet naar Amsterdam.’

Wat het volgens hem ook is: Amsterdam is gewoon zo godvergeten mooi en heeft daardoor nooit goed geleerd zijn best te doen. Het was simpelweg niet nodig. ‘De pracht van de grachten, het Rijksmuseum, al die mooie panden – daar is gewoon niet tegenop te concurreren. Minder mooie plekken moeten het ergens anders van hebben. Goedkopere huizen bijvoorbeeld, of een bloeiende kenniseconomie. Steden als Eindhoven en Tilburg zijn daar goede voorbeelden van.’

Volgens Frank Bosman is de tegenstelling tussen Randstad en Brabant terug te voeren naar de geschiedenis. Van oudsher geldt dat de macht in de Randstad ligt – geldt trouwens voor elk land, benadrukt hij: de macht is geconcentreerd op één plek en de rest vindt dat ze ondergewaardeerd wordt. ‘De heersende gedachte is deze: in Brabant wordt het geld verdiend, in Amsterdam wordt het uitgegeven.’

De BOM-woordvoerder duidt het iets politiek correcter. Volgens hem heerst bij veel Brabanders het beeld dat Randstad aan een praateconomie doet, en Brabant aan een maakeconomie. Het onderscheid, zeg maar, tussen het Rijnlandse en Anglosaksische model.

Even heel kort door de bocht: Rijnlanders overleggen meer, realiseren zich dat je moet samenwerken om dingen voor elkaar te boksen. Zij hechten, behalve aan winst maken, ook aan solidariteit, kwaliteit en vakmanschap.

Bij de Angelsaksen staat geld voorop. De aandeelhouder is de baas en alles moet zo efficiënt en zakelijk en goedkoop mogelijk.

Vertaald naar Nederland zou je kunnen zeggen dat Randstedelingen de Angelsaksen en Brabanders de Rijnlanders zijn. De Brabantse mentaliteit heeft met de grondsoort te maken, zegt Bram van den Hoogen. 'Op zandgrond is de horizon langer, letterlijk. Daardoor hebben Brabanders doorgaans hun focus op de lange termijn.'

Bovendien, valt Bart Brouwers bij: 'Om die onvruchtbare grond te bewerken heb je anderen nodig. Zo is een soort volksaard ontstaan van pionieren en samenwerken.'

Maar met al die volksaarden zouden we toch waanzinnig veel van elkaar kunnen leren? Even fantaseren: het liefdeskind van hard- en samenwerkend superslim Brabant en Amsterdam met zijn weergaloze netwerk en branie. Wauw, gewoon wauw.

Reëel? Er is een gedroomd en een realistisch toekomstbeeld, geeft Bart Brouwers toe, en toegegeven: dit is tamelijk utopisch. Maar, zegt hij: Brabant zou wel veel verder kunnen komen dan nu, zeker met zijn samenwerkende pioniershart. Of eigenlijk zou heel Nederland veel verder kunnen komen.

Grenzen van gemeente, stad, provincie of land, zegt Brouwers, zijn vaak een excuus om maar binnen een bepaalde eenheid te blijven hangen. Brabant is, het moge duidelijk zijn, waanzinnig goed in het maken van ingewikkelde producten – in het aansluiten op de markt is de provincie dan weer minder sterk. 'Van Philips zijn sommige uitvindingen uiteindelijk ook op niets uitgelopen.'

Waar een grens volgens Brouwers in de weg zit, bijvoorbeeld, is bij fotonica, een tak die enorm in opkomst is. 'In Alkmaar zit een heel mooi bedrijf op dat gebied, in Enschede ook. Maar de BOM mag alleen bedrijven steunen als die zich in Brabant vestigen. Het zou zo mooi zijn als bedrijven de samenwerking zochten met expertise die er al is, ook al is dat buiten hun eigen provincie, om elkaar zo te kunnen versterken. Zo kan iedereen van elkaar leren.'

Hij hoopt dat het Brabant eens gaat lukken om, meer dan nu, het grote geheel te zien. Los te breken uit het Brabants perspectief, maar ook samenwerken met Amsterdam, Rotterdam, België, welke partij maar de meest logische is.

Maar daar is wel iets voor nodig. Dan moet de regio, alle regio's, kappen met al die kleinhouderij en dat gecalimero. Dan moet het afgelopen zijn met al die grenzen die we zelf hebben bedacht, en die we dus ook zouden kunnen ont-bedenken. En met dat eeuwige afzetten tegen anderen.

Hoe serieus is die afzetterij nu écht, überhaupt, waar hebben we het over in een land waar je binnen drie uur uit bent? 'Och', zegt Frank Bosman. 'Het is natuurlijk ook gewoon lekker om te kunnen schoppen.'

'Ja, lekker toch, beetje vitten', lacht ook Kapotte Kachel Sander Ottens. 'Weet je, als je van thuis hebt meegekregen dat Brabanders domme boeren zijn is het ook lastig om van dat cliché af te komen. En andersom geldt hetzelfde. Maar als die Randstedelingen hier één keer zijn geweest, weten ze wel beter.'

Zeven tips om de grenzen te ontgrendelen

1. Drink eens koffie met een journalist. Die zitten altijd te springen om bijzondere verhalen.
2. Buit je eigenheid uit als een superkracht. Bijna alle journalisten vissen in dezelfde Amsterdamse vijver. Een journalist die eens met een ánder verhaal kan komen zal je dankbaar zijn.
3. Wees trots op wat je hebt en probeer niet een ander te zijn.
4. Stop met dat eeuwige opkijken tegen de Randstad. We zijn hier allemaal voor het eerst - zij ook.
5. Wees als Eindhoven. Jij vindt mij minderwaardig? Let maar eens op.
6. Zoek een sparringpartner buiten je eigen bubbel. Gebruik de buitenstaandersblik van de ander – en andersom. Zo leer je van elkaar.
7. Realiseer je: ook een vooroordeel is maar een mening, en meningen kunnen veranderen.



HOOGMOED



SCAN EN LEES
INTERVIEW
CORIEN PRINS
EN BAREND VAN
DER MEULEN



SCAN EN BEKIJK
REFLECTIEVIDEO
PETER
ACHTERBERG



SCAN EN
LUISTER
PODCAST
HOOGMOED

HOOGMOED

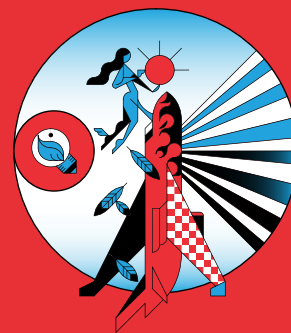
*hoe een koe een haas
waarom de aarde om de
zon
wanneer metaal
vloeibaar
hoe snel een raket
en waarom*

*er zijn zoveel dingen
die ik niet begrijp*

*wat een
rijkdom*

Gaat kennis gebukt onder hoogmoed? In het kloppend hart van de wetenschappelijke kennisontwikkeling gaan we in gesprek met Corien Prins (WRR) en Barend van der Meulen (Universiteit Twente).

Samen nemen we een kijkje in de toekomst van kennis in een veranderende Brabantse samenleving. We leggen hen allebei een stelling uit eigen koker voor én zij reflecteren allebei op een aantal prikkelende stellingen van kennisgenoten, waaronder Bas Heijne, Sander Dekker, Bart Brouwers en Francis Bacon.



CORIEN PRINS IS VOORZITTER VAN DE WETENSCHAPPELIJKE RAAD VOOR HET REGERINGSBELEID (WRR) EN ALS HOGLERAAR RECHT EN INFORMATISERING VERBONDEN AAN DE TILBURG LAW SCHOOL VAN TILBURG UNIVERSITY.

BAREND VAN DER MEULEN IS HOGLERAAR INSTITUTIONELE ASPECTEN VAN (HOGER) ONDERWIJS EN DIRECTEUR VAN CENTER FOR HIGHER EDUCATION POLICY STUDIES (CHEPS) AAN DE UNIVERSITEIT TWENTE.

Heeft kennis last van Hoogmoed?

CORIEN PRINS EN BAREND VAN DER MEULEN

Vroeger was de heersende gedachte in het kennislandschap: “wij kunnen alles oplossen, als we het maar begrijpen. Er komt een moment dat we alles begrijpen en dan kunnen we alles oplossen.” Maar niets blijft zoals het was. Iets van hoogmoed kunnen we in die denkwijze wel bespeuren. Maar hoe ziet kennis er in de toekomst eigenlijk uit? De hedendaagse samenleving vraagt continu om uitleg. Kennis wordt niet vanzelfsprekend meer als kennis gezien. Dus moeten wetenschappers meer verantwoording afleggen. En zoeken naar de hedendaagse en toekomstige rol van kennis voor de samenleving en hoe die twee dichter bij elkaar kunnen komen.

Samen nemen we een kijkje in de toekomst van kennis in een veranderende Brabantse samenleving. Zij reflecteren allebei op een aantal prikkelende stellingen van kennisgenoten én we leggen hen allebei een stelling uit eigen koker voor.

CORIEN PRINS is voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) en als hoogleraar Recht en Informatisering verbonden aan de Tilburg Law School van Tilburg University. Verder is ze lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), de Sociaal Wetenschappelijke Raad (SWR) en de Raad van Toezicht van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Corien heeft vooral veel expertise op het gebied van de juridische aspecten van informatisering.

BAREND VAN DER MEULEN is hoogleraar Institutionele Aspecten van (Hoger) Onderwijs en directeur van the Center

for Higher Education Policy Studies (CHEPS) aan de Universiteit Twente. Eerder werkte hij als Hoofd Onderzoek bij het Rathenau Instituut in Den Haag en als bijzonder hoogleraar Kennis voor Wetenschapsbeleid bij het Centre for Science and Technology Studies (CWTS) aan de Universiteit Leiden. Barend onderzocht onder meer de relatie tussen overheden en universiteiten en de toekomst van universiteiten. Hij houdt zich voornamelijk bezig met digitalisering van hoger onderwijs, hogeronderwijsbeleid en de relatie tussen kennis en beleid.

Kennis is ondergeschikt aan de beleving [Schrijver Bas Heijne]

CORIEN:

“Ik denk dat Bas hiermee bedoelt: Jongens, pas op dat we niet te veel meegaan met de emotie, want hoe representatief zijn we dan eigenlijk nog bezig? Emotie speelt een steeds grotere rol in het politieke debat. Als

ik lees Op Twitter wordt gezegd, vraag ik me af hoeveel mensen dat daadwerkelijk hebben gezegd. Is Twitter representatief voor wat onze samenleving vindt? Zijn de gevoelens op social media de gevoelens van de samenleving? Dat lijkt me niet op voorhand altijd het geval. Bestuurders mogen signalen uit de samenleving niet negeren, maar moeten zich wel blijven afvragen of deze signalen representatief zijn. Wie inspeelt op angst in de samenleving, dit gebruikt als politiek instrument, moet zich achter de oren krabben. Als bestuurder heb je de verantwoordelijkheid om na te gaan: Wat betekent deze emotie precies? Moeten we ons zorgen maken over deze ontwikkeling? Is het een trend die verder toeneemt of is het alleen iets van vandaag?”

“Wie inspeelt op angst in de samenleving – emotie als politiek instrument gebruikt – moet zich achter de oren krabben.”

BAREND:

“Ons leven is zó gestructureerd rond kennis, dat we het bijna niet meer herkennen als kennis. Het voelt dan vaak als beleving. Als je over een brug rijdt, doe je dat met veel vertrouwen. Dat is beleving, kun je zeggen. Maar dat vertrouwen is ontstaan door kennis. Je weet dat het veilig is, omdat zo’n brug getest is. Om dezelfde reden stap je in de auto, in het vliegtuig. In ons dagelijks leven ligt de nadruk veel meer op beleving dan op expliciete kennis. Zelfs de astronoom die met zijn geliefde naar de ondergaande zon kijkt, geniet van de beleving. Die zegt niet: De zon gaat eigenlijk niet onder, want de zon draait niet om de aarde.”

“Ons leven is zó gestructureerd rond kennis, dat we het bijna niet meer herkennen als kennis.”

Kennis is kwetsbaar [Journalist Bart Brouwers]

CORIEN:

“Ja, kennis is kwetsbaarder geworden. De autoriteit staat namelijk meer ter discussie. Vroeger was het: Ik heb het gezegd als hoogleraar, dus dan is het zo. Maar tegenwoordig vraagt de samenleving terecht om uitleg, waardoor wetenschappers meer verantwoording moeten afleggen en het debat moeten aangaan. Als we dat als wetenschappers onvoldoende doen, maken we kennis zélf ook kwetsbaar. We hebben er dus invloed op, door ons niet langer ouderwets te blijven opstellen met ons Geloof me nou maar.”

“De wetenschapper moet zich dus actiever opstellen, ook om de kloof tussen wetenschap en beleid te verkleinen. Het valt me op dat de departementen in Den Haag het lastig vinden om de juiste kennis bij universiteiten op te halen. Universiteiten mogen zelf ook meer hun best doen om datgene wat ze hebben onderzocht – gefinancierd uit publieke middelen – over te dragen. Maar het blijft ingewikkeld, omdat we elkaars taal niet altijd direct verstaan. Er zijn mensen nodig die beide werelden begrijpen, vertalers die de brug tussen wetenschap en beleid kunnen slaan.”

“Er zijn mensen nodig die de brug slaan tussen wetenschap en beleid.”

BAREND:

“Kwetsbaar is niet helemaal de juiste term. Ik vind wél dat wetenschappers beter moeten nadenken over wanneer iets kennis is. Er wordt soms te gemakkelijk over gedaan: je hebt iets onderzocht en daarmee is iets kennis. Je ziet wetenschappers na één onderzoek al naar de pers lopen, terwijl het dan nog maar een hypothese of een eerste

kennisclaim is. Resultaten worden ook te snel veralgemeniseerd: het gebeurde in mijn laboratorium, dus het zal in de rest van de samenleving ook wel gebeuren. Dat is nog maar de vraag. Er is al zoveel kennis aanwezig in onze samenleving, die van groot belang is voor het functioneren van onze maatschappij, dat we niet te gemakkelijk iets als nieuwe en richtinggevende kennis mogen verklaren.”

“We mogen niet te gemakkelijk iets als kennis verklaren.”

“Aan de andere kant: als we zeggen dat iets écht kennis is, dan moeten we er ook zorgvuldig mee omgaan. Ik erger me aan de berichten dat ministeries onderzoeksresultaten soms verdraaien. Dat hoor je niet te doen. Je hoeft niet per se iets met het rapport of het advies te doen, maar je mag er ook niet mee zitten klooiën. Dat lijkt steeds meer te gebeuren. Ik denk dat er vanuit ministeries voortaan een sterkere neiging bestaat om de minister uit de wind te houden, vooral positief nieuws te brengen en de lange termijn waarde van kennis te veronachtzamen.”

Kennis is macht [Filosoof Francis Bacon]

CORIEN:

“Onder invloed van informatietechnologie lijkt deze stelling zeker nog op te gaan. Maar met big data genereren we géén kennis, maar data-informatiekennis. Daarmee wordt de burger bijvoorbeeld in een hokje geplaatst. We hebben alleen geen idee hoe men tot dat hokje is gekomen. We begrijpen niet hoe die zelflerende systemen redeneren en hebben er dus ook niets over te zeggen. Als ik voor mijn gevoel niet in dat hokje thuishoor, moet ik dat gaan bewijzen. Het systeem heeft in feite dus meer recht van spreken. Degene die het systeem in handen heeft, de zogenaamde

kennis, heeft daarmee de macht. Macht is trouwens niet per definitie iets negatiefs. Macht heeft altijd bestaan. Het is nodig om de samenleving te ordenen. Maar als macht misbruikt wordt, mensen in een bepaalde hoek drukt en tot grote verschillen in de samenleving leidt, moeten we er iets tegen doen.”

“Degene die het systeem in handen heeft, de zogenaamde kennis, heeft tegenwoordig de macht.”

“Hoewel ik technologie kritisch benader, zie ik absoluut ook voordelen. Technologie biedt kansen, bijvoorbeeld in de strijd tegen criminaliteit. De wereld is veranderd. Criminaliteit is voortaan vertakt en verweven met verschillende spelers. Je aanpak moet dus ook verweven zijn door verschillende systemen met elkaar te combineren en data bij elkaar te brengen. Intussen moeten we misbruik van data zien te voorkomen, onder meer door informatietechnologie transparanter te maken. Degene die het systeem in handen heeft, moet meer verantwoording afleggen.”

BAREND:

“Grappig, deze stelling hing jaren aan mijn deur bij het Rathenau Instituut. Het is zeker waar dat de hoogleraar met veel aanzien een streepje voor heeft als hij met wetenschappelijk onderzoek komt. Maar geld is ook macht. En degene die charisma, stemmen en de publieke opinie meeheeft, is ook machtig. Maar het biedt allemaal geen garanties. Denk aan het RIVM dat, als onderdeel van de kennismachines, altijd direct werd geloofd. Maar dan komt het RIVM ineens in discussies terecht over vaccinaties, kunstgraskorrels en stikstofcijfers. Opeens roept iemand van buiten: Hé, jullie onderzoek klopt niet. Een interessant verschijnsel, want

wetenschappelijke instanties zijn dat niet gewend. Wetenschappers zijn wel gewend om kennis te delen, niet om betrokken te raken bij maatschappelijke vraagstukken.”

“De wetenschap is gewend om kennis te delen, niet om betrokken te raken bij maatschappelijke vraagstukken.”

“Regelmatig krijgen wetenschappers te horen dat ze data moeten delen. Maar zo eenvoudig is het niet. Ik ben opgegroeid met de wetenschapssociologie van Bruno Latour. Hij sprak over the black box. Een uitspraak van het RIVM over stikstof was zo’n black box, waarachter een hele wereld schuilgaat van statistiek, meetapparatuur, benaderingen, aannames en competenties. Zolang de black box gesloten bleef, werden metingen als feiten geaccepteerd. Maar de boeren hebben nu de black box geopend en ontdekten de chaos achter de meting. Ze halen er een stukje uit en vragen: Wat is dit? Het RIVM: Dat is een benadering, onzekerheid. Boeren: Onzekerheid, maar het was toch een feit? Het RIVM: Ja, stop het maar gauw weer terug. Pas nu de boeren in de black box hebben kunnen kijken en rekenen, kan die weer gesloten worden.

“Zolang de black box gesloten blijft, worden metingen als feiten geaccepteerd.”

Er zijn steeds meer mensen die toegang hebben tot stukjes kennis in de black box. Dat heeft te maken met digitalisering, maar ook met de toename van hogeropgeleiden die claimen dat ze óók bepaalde expertise hebben. De wetenschappelijke dynamiek – de wetenschapper die de wereld vertelt wat de uitkomst is van een onderzoek – verandert daarmee. Wetenschappelijke kennis wordt niet meer vanzelfsprekend

voor waar aangenomen. Dat is meteen een mooie link naar hoogmoed. Hoogmoed in de wetenschap was altijd de gedachte: wij lossen alle problemen op. Dat schept hoge verwachtingen, die wetenschappers steeds minder makkelijk kunnen waarmaken door de kritische blik van buitenaf.

“Hoogmoed in de wetenschap is de gedachte: wij lossen alle problemen op.”

“In de wetenschap is geïnstitutionaliseerd dat we op een gegeven moment dingen als waar aannemen. Als wij iets met zekerheid weten, zeggen we: Dit is waar. Als boeren, actievoerders, beleidsmakers en bedrijven vervolgens roepen dat het niet waar is, past dat niet in ons idee hoe feiten tot stand komen. Wat we zien is dat het waar worden van feiten afhankelijker wordt van het opnemen van die feiten in de praktijk.”

Kennis is pas kennis als ze gedeeld wordt [Politicus Sander Dekker]

CORIEN:

“Daar ben ik het niet helemaal mee eens. Vanzelfsprekend is het einddoel dat kennis gedeeld wordt – een wetenschapper mag kennis nooit voor zich houden – maar we hebben tijd nodig. Wetenschappers zijn geen consultants. Dat moet je respecteren. Als wetenschapper moet je de ruimte krijgen om binnen de academische muren nog eens drie keer extra over je materie na te denken, voordat je het naar buiten brengt. Dat betekent niet dat kennis dan nog geen kennis is. Als je een ontdekking te snel communiceert en uiteindelijk moet terugkrabbelen, dan wordt de wetenschap meteen als onbetrouwbaar bestempeld.”

“Bij jonge wetenschappers is een ratrace ontstaan, een toenemende druk om te publiceren. Dit komt voort uit een internationale dynamiek en is dus moeilijk te

veranderen. Toch moeten we hier afspraken over maken. Wetenschappelijke integriteit betekent dat je op een verantwoorde manier met kennis omgaat. Stuur geen halve brokstukken de wereld in om te scoren. Houd de kennis liever nog even voor jezelf of binnen de wetenschappelijke community, tot het juiste moment is aangebroken om te publiceren.”

“Bij jonge wetenschappers is een ratrace ontstaan, een toenemende druk om te publiceren.”

BAREND:

“Het idee dat wetenschappers kennis moeten delen, omdat ze een maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben, deel ik geheel. Kennis heeft een maatschappelijke rol, waar je je niet aan mag onttrekken.”

“Kennis heeft een maatschappelijke rol, waar je je niet aan mag onttrekken.”

Wat is de waarde van kennis in onze veranderende samenleving?

“Om deze vraag te beantwoorden, wil ik eerst onderscheid maken tussen data, informatie en kennis. Data zijn een soort grondstof. Vroeger verkregen we data door klassiek het gesprek met elkaar aan te gaan en informatie uit te wisselen. Tegenwoordig ontstaat data ook met behulp van informatietechnologie. Vervolgens kom je met data tot informatie, wat tevens door systemen gegenereerd kan worden. Maar om tot kennis te komen, heb je meer nodig. Je moet nadenken over de context, over je historie, over waar je naartoe wilt, over je normen en waarden, over hoe je met concrete uitdagingen wilt omgaan. Kennis kan nooit zonder die brede, additionele setting. Dus als we het hebben over het belang van kennis voor Brabant, dan moeten we niet alleen data

verzamelen, maar ook kijken wat nog meer nodig is. Denk aan criminaliteit. Om hierbij van data tot kennis te komen, moet je jezelf vragen stellen: Wat is de rol van regulering? Wat is überhaupt het effect van wetgeving? Mogen we, ethisch gezien, alle gegevens gebruiken om criminelen op te sporen? Informatietechnologie genereert veel data, waar we verantwoord mee moeten omgaan. Als we data ondoordacht gebruiken, kunnen de risico's aanzienlijk zijn.”

“Als we data ondoordacht gebruiken, kunnen de risico's aanzienlijk zijn.”

Kennis is verantwoordelijkheid [Corien Prins]

“Deze uitspraak beoordeel ik wederom vanuit technologie. We zijn soms te naïef als het gaat om technologie. Mensen zeggen: Maak je niet druk, het loopt niet zo'n vaart. Technologie vindt altijd wel een manier om aan te sluiten bij onze menselijke capaciteiten. Dat klopt, maar intussen gaat het al sluipend door. Net als de bosbranden in Australië, op een gegeven moment krijg je het niet meer teruggedraaid. We moeten dus alert blijven en op tijd aan de knopjes draaien. Technologie is niet deterministisch, in de zin dat technologie alles bepaalt, maar als mens kunnen we technologie ook niet compleet beïnvloeden. Het gaat om de juiste wisselwerking. En deze wisselwerking, de mate waarop je als mens nog invloed hebt, is afhankelijk van het moment waarop we de technologische ontwikkeling sturen. Kortom, we mogen niet achteroverleunen.”

“Het instituut wetenschap, het instituut rechtspraak, het instituut overheid, etc.: ze hebben ieder een verantwoordelijkheid. Een verantwoordelijkheid in het nadenken over de normen en waarden van onze samenleving. Zorgverzekeraars combineren bijvoorbeeld

data over declaratiegedrag met gegevens over Alzheimer uit ziekenhuizen, om belangrijke aanknopingspunten te vinden. Een prachtig onderzoek op meta-niveau. De vraag is of je dit ook wilt individualiseren: U heeft zoveel kans dat u binnen zoveel jaar Alzheimer ontwikkelt. Mogen we deze vraag stellen? Willen we het antwoord überhaupt weten? Wat doet dat met je? Technologie biedt volop kansen, maar wat wil je er als samenleving mee? Er bestaat ook zoiets als overvloed aan kennis, dat we erin verzuipen. We kunnen de waarde van kennis dan niet goed meer duiden.”

“Er bestaat ook zoiets als overvloed aan kennis, dat we erin verzuipen. We kunnen de waarde van kennis dan niet goed meer duiden.”

Kun je als wetenschapper – of als voorzitter van de WRR – adviseren zonder morele stellingname?

“We staan hier als WRR regelmatig bij stil, maar ik kan er geen eenduidig antwoord op geven. Wat wij als WRR doen bij de benadering van vraagstukken, is een stip op de horizon zetten. We hebben daarbij ruime aandacht voor een aantal waarden in de Nederlandse samenleving. Zo bestaat in Nederland de traditie om goed voor mensen te zorgen zoals via talloze sociale voorzieningen. Dat is een moreel standpunt van hoe onze samenleving eruitziet, wat door de eeuwen heen zo is ontstaan. Wat wij daarna als WRR doen, is een ontwikkeling vanuit dat morele standpunt (wat dus niet óns morele standpunt is, maar een morele traditie) benaderen. Dit geeft je een duidelijk kader, waarbinnen je gaat nadenken over de stappen die je wilt zetten richting die stip op de horizon.”

“Je kunt niet toekomstdenken zonder terug te kijken. De toekomst is nooit leeg.

De toekomst is deels gevuld, omdat je vanuit het verleden de toekomst instapt. Neem die bagage mee. Als je wilt weten wat Brabant nodig heeft aan kennis en beleid, dan moet je terugkijken: Wat is Brabant? Waar staat Brabant voor? Wat is eigen aan Brabant? Hoe verhoudt Brabant zich tot de rest van het land, tot Europa? Met deze ingrediënten ontstaat een moreel oordeel over Brabant. Niet bedacht door de provincie, maar ontstaan door hoe de samenleving zich heeft ontwikkeld.”

“De toekomst is nooit leeg. De toekomst is deels gevuld, omdat je vanuit het verleden de toekomst instapt. Brabant, neem die bagage mee.”

Kennis is niet alleen van de universiteiten [Barend van der Meulen]

“Tan Hacking, een wetenschapsfilosoof die ik zeer bewonder, zegt: Wetenschappelijke kennis is kennis over het laboratorium. Wanneer er binnen de universiteit kennis wordt gecreëerd, gaat dat meestal alleen nog maar over de realiteit binnen de academische muren. Er is nog veel nodig om die kennis uit het lab te krijgen, om het daarbuiten te laten werken. De wetenschapper die claimt Als je precies doet wat wij in het laboratorium hebben gedaan, dan komt het wel goed, begrijpt niet wat kennis is in de breedste zin van het woord.”

“Tan Hacking zegt: Wetenschappelijke kennis is kennis over het laboratorium.”

“Wetenschap is veel breder dan wat er op de universiteiten gebeurt. Maatschappelijk gezien vindt wetenschap ook plaats in overheidslaboratoria of in de medische- of ingenieurswereld, waar kennis wordt omgevormd tot nieuwe protocollen,

standaarden of manieren van werken. Op die plekken wordt kennis waar. Ik waarschuw daarom regelmatig tegen versmalling van het wetenschapsbeleid tot universiteiten en ministeries.”

Wat is de toekomst van kennis in Brabant?

“Ik heb grote moeite met de regionalisering van het kennisbeleid. Daarmee suggereer je namelijk dat alle kennisopgaven regionale problemen zijn. En dat Brainport alleen van Brabant is. Dat is helemaal niet zo. Net zomin als de haven van Rotterdam is, Wageningen University van Wageningen is én Schiphol van Amsterdam is. Deze plekken hebben een veel grotere functie, voor een veel groter gebied. Het is toch vreemd dat we te maken hebben met globalisering en met een mondiale dynamiek als het gaat om wetenschap en technologie, maar dat we de organisatie daarvan overlaten aan regionale overheden?”

Tk verzet me tegen de regionalisering van het kennisbeleid.

“Het maatwerk dat Brainport nodig heeft, komt niet alleen uit Brabant, maar uit het hele land, uit heel Europa. Bij Brainport horen nationale topsectoren. Daarbij hoort dus ook een internationale focus, met bedrijven en kenniswerkers uit de hele Europese Unie. Zo maak je van Brainport een kenniscentrum op Europees niveau, een Europese attractor.”

Waar moeten we voor waken als het gaat om de toekomst van kennis?

“Wat mij enorm fascineert is de relatie tussen hoger onderwijs en digitalisering. Met digitalisering ontstaan nieuwe vormen van hoe wij kennis produceren en legitimeren. Kennisproductie gericht op big data, data

science, heeft invloed op de besluitvorming. En daarmee ontstaan belangrijke vragen: Hoe moeten we data gebruiken? Bepalen data voortaan onze feiten? Accepteren we dat? In wat voor samenleving willen we leven? We zijn eigenlijk op zoek naar een nieuwe, verantwoorde black box.”

“In die zoektocht moeten we oppassen voor de hoogmoed van kennis. Denk aan SyRI [Systeem Risico Indicatie, ontworpen door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid om met behulp van data fraude bij burgers op te sporen]. Dit is een zorgwekkend systeem: het kan de maatschappelijke orde totaal veranderen, terwijl de overheid daar juist verantwoordelijk voor is. Hier zie je de hoogmoed van kennis terug. De overheid zegt: Met dit systeem kunnen we precies zien wie wel en niet deugt. Maar de overheid mag dit helemaal niet als een feit beschouwen in haar beleid. Hoogmoed van kennis kan dus gevaarlijk zijn. Er is bescheidenheid nodig in de wetenschap. Een wetenschapper hoort altijd te zeggen: Ja maar, wacht eens even ...”

“Hoogmoed van kennis kan gevaarlijk zijn. Een wetenschapper hoort altijd te zeggen: Ja maar, wacht eens even ...”

OUTRO

Corien Prins en Barend van der Meulen hebben hun licht laten schijnen op hoe zij kennis zien en hoe zij denken dat kennis in de toekomst een waardevolle bijdrage kan leveren. Een bepalende factor hierbij is op welke wijze de wetenschap in staat is resultaten toegankelijk te maken voor een breder publiek.

Tijd om de balans op te maken: heeft kennis last van hoogmoed? Wel als zij een ‘winner take all’ mentaliteit aanneemt: we kunnen alle

problemen oplossen zonder dat het een ten koste gaat van het ander en we ervoor moeten veranderen. Maar is hoogmoed niet alom in onze maatschappij aanwezig? Is het feit dat we graag vlees willen eten, naar Bali willen en op wintersport, maar ook een gezond milieu, niet ook hoogmoedig?

Hoe ziet kennis er uit in de toekomst? We zullen in ieder geval kritischer moeten kijken naar de criteria die bepalen welke kennis ‘waar’ en ‘onwaar’ is en hierbij andere afwegingen en meningen meenemen. Wat kunnen we leren van bijvoorbeeld de kijk op de werkelijkheid van de maker van een bron van ‘fake news’?

Omdat technologie een grote rol gaat spelen is het waardevol om goed na te denken in hoeverre we het vergaren van kennis aan intelligente systemen moeten en willen overlaten. Ten slotte mag ook de balans tussen ratio en emotie in de toekomst opnieuw worden opgemaakt: welke rol mag emotie en onderbuikgevoel spelen als raadgever? Is het niet heerlijk onszelf af en toe eens toe te staan het niet altijd te (willen) hoeven begrijpen?



LUST



SCAN EN LEES
ESSAY VAN MABEL
NUMMERDOR
EN JEANNEKE
SCHOLTENS



SCAN EN BEKIJK
REFLECTIEVIDEO
TOM LOOIS



SCAN EN
LUISTER
PODCAST LUST

LUST

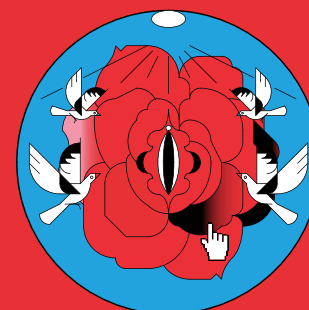
*het is zo zonde
kom toch
tot lust*

*in vol ornaat
zwelt het verlangen
zonder dat oordeel
de regels
dat bange*

Lust. Ook wel begeerte, verlangen, trek. We koppelen Lust vaak direct aan seks. Onderhevig aan uitgebreide geldende normen en zeker niet vrij van taboes.

Toch is er vrijwel niemand die niet dagelijks gevoelens van Lust ervaart. Bovendien speelt deze zonde een grotere rol in de Brabantse samenleving dan je in eerste instantie zou denken. Lust heeft invloed op welke partner we kiezen, of we überhaupt een partner kiezen, hoe we wonen, hoe gezinnen er uitzien, op gezondheid en welzijn en op hoe we gebruik maken van technologie.

Trendwatchers Mabel Nummerdor en Jeanneke Scholtens duiken voor ons in de Brabantse cijfers. En geven een inblikje in wat Lust, in haar breedste zin, betekent voor ons' Brabantse toekomst.



ALS TIJDSGEESTVERKENNER SCHRIJFT EN SPREEKT **MABEL NUMMERDOR** OVER PERSOONLIJKE CURIOSA EN MAATSCHAPPELIJKE TRENDS. ZE SCHREEF SAMEN MET JEANNEKE HET BOEK HOLY FUCK: OP EXPEDITIE NAAR DE TOEKOMST VAN SEKS. EERDER VERSCHIEEN VAN HAAR HAND HET BOEK MISS MARKETING.

JEANNEKE SCHOLTENS IS TOEKOMSTONDERZOEKER, SPREKER EN EIGENAAR VAN BURO ZORRO. SAMEN MET MABEL SCHREEF ZE HET BOEK HOLY FUCK: OP EXPEDITIE NAAR DE TOEKOMST VAN SEKS. MET HET TEAM VAN BURO ZORRO DOET ZIJ TOEKOMSTVERKENNINGEN VOOR DE ZAKELIJKE MARKT EN DE OVERHEID.

Brabantse lusten

MABEL NUMMERDOR & JEANNEKE SCHOLTENS

En zo belanden we bij de zonde die sinds mensenheugenis garant staat voor de meest aangrijpende verhalen die ooit zijn verteld. De zonde die de menselijke soort in stand houdt. De zonde die 75 procent van de Nederlandse bevolking het afgelopen jaar beging. De zonde die raakt aan de liefde, het lijf en de medemenselijkheid, maar ook schuurt langs thema's als verslaving en macht. We gaan het hebben over de zonde lust in het algemeen en seksuele lust in het bijzonder. De afgelopen vier jaar zijn wij, Jeanneke Scholtens en Mabel Nummerdor, verzonken geraakt in een expeditie naar de toekomst van seks. In het dagelijks leven zijn wij doodnormale toekomstonderzoekers, maar met ons boek 'Holy Fuck op expeditie naar de toekomst van seks', maakten wij een uitstapje naar de vleselijke lusten van de mens.

OP VERKENNING NAAR DE ZONDE DIE 75 PROCENT VAN DE NEDERLANDSE BEVOLKING HET AFGELOPEN JAAR BEGING...

Hoe doe je dat eigenlijk, de toekomst verkennen? Het is goed om te weten dat toekomstonderzoekers niet te benijden professionals zijn. Ons werk staat in het teken van de grootst mogelijke vorm van onzekerheid. Een toekomstonderzoeker, met een geuzennaam 'trendwatcher' genoemd, beroept zich in de dagelijkse praktijk op exploratief onderzoek. Het ontbreekt ons veelal aan de kwantitatieve toetsing waar beleidsmakers en strategiebouwers vaak zo naarstig naar zoeken om geen verkeerde afslagen te bewandelen. Natuurlijk kijken wij ook naar de cijfers van bijvoorbeeld het CBS en geeft kwantitatief consumentenonderzoek ondersteuning in ons denken, maar ons werk begint vooral dáár waar empirische data nog niet voorhanden zijn. We verkennen de meest uiteenlopende toekomsthypotheses door te zoeken op plekken waar je in eerste instantie niet kijkt.

Onze hypothesen ontstaan vanuit minuscule trendsignaleringen: kleine ontwikkelingen, initiatieven, gebeurtenissen, producten en diensten die mogelijk duiden op een verandering in mentaliteit, aandacht of gedrag. Hiervoor volgen we designers, kunstenaars, filmmakers en ook koplopers en afhakers in het bedrijfsleven. Ons onderzoek speelt zich dus vooral af aan de rafelranden van de maatschappij, waar de ontwikkelaars en vernieuwers zich bevinden. Op basis van wat hier gebeurt, trekken we lijnen tussen de signalen die we vervolgens doorvertalen naar potentiële toekomstscenario's.

Lang niet altijd bevestigen datasets uit het heden onze bevindingen. Als wij in staat waren om trends en scenario's te formuleren louter gebaseerd op het doortrekken van trendlijnen, dan zouden wij geen rol hebben. We proberen ons blikveld juist te richten op ontwikkelingen die buitengewoon, tegendraads of onvoorstelbaar zijn. De toekomst ontvouwt zich veelal op een manier die vooraf als ongeloofwaardig wordt gezien. Ook heeft

trendwerk als doel om mens en organisatie te trainen in de competentie van toekomstflexibiliteit, wat vraagt om het oprekken van ons voorstellingsvermogen.

Zonden lenen zich meer dan uitstekend voor een toekomstverkenning, omdat ze haarscherp weergeven waar de pijn zit. Omdat ze duiden wat als onacceptabel gedrag wordt beschouwd. Maar ook omdat ze laten zien wanneer de tijdsgeest verandert: wanneer oude zonden niet meer zo zondig zijn en nieuwe zonden langzaam de kop opsteken.

SEXPEDITIE

Welbeschouwd is seks, als op zichzelf staande activiteit, geen zonde. Het voortbestaan van de menselijke soort is ermee gemoeid, althans nu nog. In het licht van de oorspronkelijke duiding van de zonde, was met name wellust de verwerpelijke zaak. Grenzeloze overgave aan datgeen wat lekker, zalig of verrukkelijk is, letterlijk gericht op de lagergelegen lichaamsdelen van de mens. Speciaal voor de provincie Noord-Brabant, toch een beetje de bourgondische lekkerbek van ons land, stelden wij het seksmenu van de toekomst samen. Als ingrediënten gebruikten we onderzoek en gegevens over het liefdes- en seksleven van Brabanders, die we mixten en matchten met trends die we tegenkwamen tijdens onze sexpeditie. De trendlijst is opgesierd met een uitgebreid vijfgangenmenu. We hopen dat het je verrassend heerlijk zal smaken.

Speciaal voor Brabant, de bourgondische lekkerbek van ons land: het seksmenu van de toekomst.

Wat staat er op het trendmenu?

- 1. Vergrijzing**
Een amuse van veel amour
- 2. Individualisering**
Gepocheerd solobestaan geserveerd met een mik van 'ik'

- 3. Technologisering**
Rauwe robot met virtuele vinaigrette
- 4. Gezondheid & welzijn**
Selectie van regionale libidostoppers
- 5. Nieuwe burgers** (of vervangingsgraad)
Profiterol van conceptiepromotie

MENU VAN LUXURIA

TREND 1: VERGRIJZING

Een amuse van veel amour

Seks en wellust zijn zaken die iedereen maar wat graag associeert met jong en jeugdig. Het lijf strak en functionerend, de geest flexibel en gewillig, de hormonen in staat van paraatheid. Uit onderzoek blijkt dat jongeren vaker seks hebben dan ouderen, maar dit cijfer wordt enorm beïnvloed. Meer en meer ouderen zijn namelijk alleengaand én een regelmatige vrijpartij is nu eenmaal beter beschikbaar met een vaste partner. De cijfers van de prognoses van leeftijdsopbouw binnen Noord-Brabant laten een eenduidig beeld zien: Brabant vergrijsd. In de nabije toekomst van Brabant voorzien wij dan ook een groeiende aandacht voor oude liefdes, veel amour.

'De komende decennia groeit het aantal 65-plussers met ongeveer 260.000 mensen: van ruim 470.000 in 2016 naar ongeveer 730.000 in 2040 (figuur 6.1). Dat is een groei van 55 procent. Daarnaast neemt de levensverwachting toe. Voor mannen neemt deze toe van 79,7 jaar in 2015 tot 85,5 jaar in 2050 (+ 5,8 jaar). Voor vrouwen loopt de gemiddelde levensduur op van 83,1 jaar tot 89 jaar in 2050 (+ 5,9 jaar).'

Scheidingen op iets hogere leeftijd komen steeds vaker voor, waarmee de datingmarkt onder ouderen groeit. Het gebruik van Tinder en andere online dating-programma's is allang niet meer alleen voorbestemd voor twintigjarige singles.

Seriële monogamie is daarnaast een trend die we veel meer gaan zien: liefdes per levensfase in plaats van de eeuwige liefde, een leven lang één partner. Deze trend wordt allereerst gedreven door de stijgende levenswachting. Vroeger had je het na je pensionering nog hooguit tien jaar uit te zingen met je eega. Dit verandert compleet wanneer onze levensverwachting zelfs de honderd jaar overstijgt. Als we langer gezond zijn en ouder worden, verwachten we dat mensen vaker de stap zetten naar een echtscheiding en/of nieuwe liefde. Hierbij speelt een groeiende economische zelfstandigheid van beide partners uiteraard ook een rol. Om nog een stapje verder te gaan: in deze loveolution zien wij ook openingen ontstaan voor een grotere acceptatie van polyamoreuze relaties.

Seniorseks wordt steeds meer bespreekbaar nu de maatschappij seks als vast onderdeel van de nationale volksgezondheid beschouwt. Designers en productontwerpers spelen hier gretig op in door voortaan rekening te houden met veranderende seksuele wensen van mensen op hogere leeftijd.

‘Seksuele activiteit (zowel solo als met een partner) neemt af met het ouder worden. Van de 25- tot en met 39-jarigen had 85 procent het laatste half jaar seks met een partner. Onder 70-plussers is dat 51 procent. Naast leeftijd heeft dit vooral te maken met het al dan niet hebben van een partner. Van de 70-plussers met een partner had 62 procent de afgelopen zes maanden seks.’

De groeiende maatschappelijke acceptatie van erotiek boven je vijftigste sluit aan bij een bredere acceptatie van verschillen in seksuele voorkeuren. Daarnaast speelt de vitaliteit van ouderen hierin een rol. Vergeet niet dat de zestigers van nu jong waren in een hippie-periode die op vele fronten een stuk minder preuts was dan de huidige tijdsgeest. Vrije seks is een uitvinding van deze babyboomers. Zij gebruikten als eersten de anticonceptiepil en gingen zodoende lossere verhoudingen aan, zonder daarvoor meteen met een huwelijk te moeten betalen. De ouderen van nu waren grotendeels verantwoordelijk voor de explosie van seks in de media in de jaren tachtig en negentig. Reken maar dat deze generatie nog heel lang seksueel actief blijft en manieren, producten en diensten blijft (onder)zoeken om zo lang mogelijk van het libido en intimiteit te genieten.

Toch heeft het feit dat seks zo zichtbaar is geworden in de media ook een bepaalde mate van onvrijheid gecreëerd. Er lijkt een heersende norm te bestaan over wat goede, gezonde seks is. In de toekomst neemt de roep om privacy verder toe en verwachten we dat seks weer meer een persoonlijke zaak wordt. De afgelopen jaren heeft de acceptatie van homoseksualiteit een positieve ontwikkeling doorgemaakt in Brabant. Steeds minder dicteren de kerk of andere instanties een norm ten aanzien van seks. De acceptatie van divers seksueel gedrag groeit. Er ontstaat ruimte voor een breder seksmenu.

In de nabije toekomst van Brabant groeit de aandacht voor oude liefdes, veel amour. Er is een groeiende maatschappelijke acceptatie van erotiek boven je vijftigste.

TREND 2: INDIVIDUALISERING

Gepocheerd solobestaan geserveerd met een mik van 'ik'

We individualiseren als land op alle mogelijke fronten, te beginnen met de toename van eenpersoonshuishoudens en het aantal alleenstaanden.

‘Groeit het aantal huishoudens in Noord-Brabant in de periode tussen 2017 en 2050 nog met bijna 12 procent, de bevolking groeit in diezelfde periode met slechts 5 procent.’

Deze relatief sterkere toename van het aantal huishoudens hangt samen met vergrijzing en individualisering. Hierdoor groeit vooral het aantal eenpersoonshuishoudens sterk (figuur 8.1). Tot 2050 komen er 135.000 eenpersoonshuishoudens bij, wat de huishoudensgroei (meer dan) volledig verklaart. Het aantal alleenstaanden groeit hiermee met bijna 35 procent. In 2050 bestaat ruim 42 procent van alle huishoudens in Brabant uit een eenpersoonshuishouden. In 2000 lag dat percentage nog op 28 procent (figuur 8.2). Tegenover de groei van het aantal alleenstaanden staat een afname van het aantal (al dan niet gehuwde) paren.’

De economische en maatschappelijke noodzaak om met een partner een gezin te stichten neemt zienderogen af. We maken steeds minder keuzes gericht op verwachtingen van buitenaf. We worden juist gestimuleerd om keuzes te maken waarmee we het beste uit ons eigen individuele bestaan halen.

De groei en interventie van datingplatforms maken dat mensen veelal op zoek zijn naar de perfecte partner. In de toekomst zullen op feromonen gestoelde algoritmes

nog veel beter in staat zijn om voor ons de ideale, prachtige, nimmer zeurende en tot in de eeuwigheid gepassioneerde levenspartner te vinden. De harde realiteit blijft uiteraard dat langdurige liefdesrelaties gepaard gaan met frustraties en ongemak, iets wat we in de toekomst steeds ingewikkelder vinden om te aanvaarden.

Bedenk je dan dat met één druk op de knop een nieuwe voorraad potentieel perfecte partners klaarstaat om mee verder te leven. Wellicht vinden we het straks oncomfortabel dat we niet hetzelfde kunnen doen met collega's, politici en dienstverleners en wordt het steeds lastiger om contact te maken met mensen die over het algemeen toch over eigenaardigheden en onvolkomenheden beschikken.

Duidelijk is dat we in de toekomst vaker en langere periodes single door het leven zullen gaan, wat betekent dat overheden en producenten hun producten en diensten veel meer moeten afstemmen op eenpersoonshuishoudens en eenoudergezinnen.

De 'ik' staat centraal op het toekomstige seksmenu én daarmee meer soloseks en relatie-therapie met jezelf. Zalig enerzijds, omdat je je niet of minder hoeft aan te passen aan de aanwezigheid van een imperfect, dus irritant ander menswezen. Anderzijds missen we die ander, hoe onvolmaakt ook. De lichamelijke troost en een gezamenlijk verleden om verdriet of vreugde mee te delen. Onze premier Mark Rutte riep onlangs op om met elkaar hetzaamheidsvirus te bestrijden. Maar de strijd tegen deze aandoening zal een strijd van een lange adem zijn, aangezien de nieuwetijdsburger het extreem moeilijk vindt om zich te binden en om zichzelf minder centraal te stellen.

'De ervaring van eenzaamheid ligt in Brabant rond het gemiddelde niveau in Nederland, terwijl eenzaamheid in grote steden als Amsterdam, Den Haag en Rotterdam boven het landelijk gemiddelde ligt.'

In de toekomst zullen we vaker en langere periodes single door het leven gaan. De 'ik' staat centraal op het toekomstige seksmenu én daarmee meer soloseks en relatietherapie met jezelf.

TREND 3: TECHNOLOGISERING *Rauwe robot met virtuele vinaigrette*

In menselijke vorm lijkt de ideale partner maar moeilijk te vinden. Het is dan ook niet gek dat we in de toekomst op zoek gaan naar partners die gedreven worden door technologie, die naadloos inspelen op onze individuele wensen. Nu nog gebruiken we digitale media, met name voor het vinden van een liefdes- of sekspartner. Online porno lijkt ook steeds vaker een gemakkelijk surrogaat voor het echte werk.

Binnen een tijdsbestek van tien jaar verwachten wij dat virtuele liefde en seks een vlucht nemen. We maken meer en meer gebruik van diverse media om onze lusten te vieren. De opkomst van VR-porn is nu nog wat korrelig en staat in de kinderschoenen, maar weldra zal het beeld worden aangevuld met voorwerpen of verschijningen die ons door middel van aanraking fysiek kunnen stimuleren.

'Niet alleen Pornhub signaleert een forse toename van het aantal bezoekers, ook het Nederlandse softwarebedrijf FeelRobotics, dat technologie voor seksites en op afstand bestuurbare speeltjes ontwikkelt, spreekt van een

opvallende piek. Sinds de afkondiging van de coronamaatregelen is het aantal bezoekers op de zogenoemde haptische sekswebsite islive.nl met gemiddeld 45 procent toegenomen.'

Stel je voor dat alles waar je ooit over gefantaseerd hebt, werkelijkheid wordt in een nieuwe virtuele dimensie. Dat je nooit meer jarenlang verliefd hoeft te hunkeren naar die ene collega of popster, maar dat alles virtueel realiseerbaar is. Wat zou dat doen met het fenomeen verlangen? Zou verlangen dan nog wel bestaan?

De kans bestaat dat we met aanwezigheid van alle virtuele wellust een grens overstappen. Een grens waarin we verslaafd raken aan alle seksuele prikkels, en niet meer bij zinnen komen. Binnen een tijdsbestek van tien jaar verwachten we dat virtuele liefde en seks een vlucht nemen. We maken meer en meer gebruik van diverse media om onze lusten te vieren.

TREND 4: GEZONDHEID EN WELZIJN *Selectie van regionale libidostoppers*

Rutgers, kenniscentrum seksualiteit, concludeert tevreden dat Nederlanders over het algemeen een gelukkig seksleven hebben. Toch zagen wij meerdere kleine trends die mogelijk in de toekomst tot een Sexit leiden.

Jongeren hebben op steeds latere leeftijd voor de eerste keer seks, laat langlopend onderzoek van Rutgers zien. Gezondheidsonderzoekers vinden het opschuiven van die ontmaagdingsleeftijd een positieve zaak. Wanneer mensen op latere leeftijd voor het eerst seks hebben, is er meer kans dat ze het veilig doen en dat het minder vaak onder (sociale) druk plaatsvindt. Belle Barbe, influencer op het gebied van seks education, ziet ook een negatieve kant. In een Instagram-wereld waarin alles perfect oogt, is

seks een uitermate onoverzichtelijk fenomeen. Het is rommelig, lang niet altijd succesvol en kwetsbaar. Het lijkt alsof jongeren ervoor terugdeinzen, omdat die kwetsbaarheid ze een beetje faalangstig maakt en het lastig is te accepteren dat seks ook een beetje kan mislukken (net zoals de rest van het leven, maar dat geheel terzijde).

Goede seks gaat over het vermogen om je te verbinden met een ander mens, in welke hoedanigheid dan ook. Onder meer door technologie lijken we steeds minder vaardig te worden in dat verbinden met andere mensen. Daarnaast blijkt uit de seksmonitor dat we steeds minder vaak seks hebben (dit geldt voor alle leeftijden).

De nieuwtijds-erotiek brengt nieuwe uitdagingen met zich mee, die nog niet altijd onderdeel zijn van de seksuele voorlichting. De informatie die kinderen op scholen krijgen over seks, ervaren ze als matig. Ze geven de voorlichting gemiddeld een cijfer vijf. Daarin zou een enorme verbetering kunnen plaatsvinden.

'Ongeveer 10 procent van de jongeren in Brabant heeft weleens een seksfilmpje of een naaktfoto naar iemand anders gestuurd.'

Daarnaast zien we mensen zoeken naar vervangingen van seks. Zo is eten steeds meer een onderdeel van een wellustig bestaan. Of sporten, waar we ons al zwetend en vol overgave instorten. Misschien was seks lange tijd een van de weinige altijd voorradige geneugten van het leven, toen eten en vermaak schaarser waren. Nu worden smartphones vaker liefdevol beroerd door mensen dan de partners, die liefdevol naast hen ook mobiel gevangen zitten. De kans bestaat dat seks langzaam maar zeker aan macht inboet als grote genotsleverancier. Jammer...of wijsheid. Dat mag jij zelf bepalen.

Meerdere trends, waaronder technologie, zorgen in de toekomst mogelijk voor een Sexit. De kans bestaat dat seks langzaam maar zeker aan macht inboet als grote genotsleverancier.

TREND 5: NIEUWE BURGERS *Profiterol van conceptiepromotie*

Zoals we al benoemden bij veel amour neemt de vergrijzing in Brabant sterk toe, wat uiteindelijk leidt tot een natuurlijk afname van de bevolking. Sinds het begin van de jaren dertig overtreft de sterfte het aantal geboorten en slaat de natuurlijke aanwas om in een natuurlijke afname. Dat neemt niet weg dat de groei door migratie naar verwachting nog wel doorloopt, ook voor Brabant waar seizoenswerkers en asielzoekerscentra een positieve bijdrage leveren aan de prognose.

'Verwacht wordt dat het gemiddeld kindertal de komende jaren licht oploopt tot een (verder) stabiel verondersteld niveau van 1,75 kinderen per vrouw. Momenteel wordt dat niveau niet gehaald. Zo is het gemiddeld kindertal in Brabant de laatste jaren teruggelopen tot 1,64 in 2015. Voor de prognoseperiode is evenwel verondersteld dat de vruchtbaarheidscijfers de komende jaren weer wat zullen oplopen. Dit betekent dat in grote lijnen geen veranderingen meer worden verwacht in de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheid. Nu de effecten van uitstel op jonge leeftijd en inhaal op hogere leeftijd goeddeels uitgewerkt lijken te zijn, zal het gemiddeld kindertal per vrouw vrij stabiel blijven, al kunnen er natuurlijk altijd fluctuaties optreden naar aanleiding van onvoorziene, tijdelijke verstoringen. De recente financieel-economische crisis is van invloed (geweest) op de vruchtbaarheidscijfers.

Maar bijvoorbeeld ook de flexibilisering op de arbeidsmarkt speelt een rol, waardoor nieuwe generaties jongeren minder snel 'gesetteld' raken.'

Een negatieve vervangingsgraad is geen positief scenario voor de provincie Brabant. Ook andere landen zien het lage geboortecijfer als een probleem. Bedrijven en overheden bedenken daarom campagnes. Een voorbeeld is *Do It for Denmark*, een promotiecampagne opgezet vanuit de reisbranche om meer seks te hebben en meer kinderen te krijgen. Ook in België werden mensen opgeroepen om donderdagen vrij te plannen voor date night. Hoe zal de gemiddelde Brabander zijn aan te sporen om meer te vrijen voor bevolkingsgroei?

De technologisering die we eerder al bespreken kan ook van invloed zijn op de verwekking van nieuwe Brabanders. Steeds vaker worden zwangerschappen en bevallingen in handen van technologie gelegd. Het voornaamste voorbeeld daarvan is de toename van bevallingen in het ziekenhuis in plaats van thuis. Het is niet ondenkbaar dat ook verwekkingen in de toekomst een zaak worden van de medische wereld. Deels gebeurt dit al door middel van IVF. Jonge mensen stellen het krijgen van kinderen uit wanneer de loopbaan net op het juiste moment in de lift zit. Het is niet langer ongewoon om als veertiger je eerste kind te krijgen. Mogelijk verschuift medische ondersteuning dit moment naar een nog latere leeftijd. Speculatief design speelt al even met het idee van een kunstmatige baarmoeder. Waarom de vrouw overmatig belasten als de foetus ook veilig in een hyper-technologisch ei kan volgroeien? Ondenikbaar? Wetenschappers doen al uitgebreid proeven, zo berichtte de NOS in 2017 toen voor het eerst een lam in een kunstmatige baarmoeder tot leven werd gebracht.

'Tegenwoordig bevat ongeveer dertig procent van de Nederlandse zwangeren thuis. In de jaren vijftig en zestig was dat zeventig procent. De rest van de vrouwen beviel in het ziekenhuis of in een kraamkliniek.'

Hoe zal de gemiddelde Brabander zijn aan te sporen om meer te vrijen voor bevolkingsgroei?

DE LUXE VAN WELLUST

Wij hebben in dit schrijven onze blik laten gaan over de seksuele invulling van lust, wellust. Luxuria is de oorspronkelijke Latijnse benaming voor deze derde hoofdzonde. Deze benaming geeft te denken. Is seksuele behoeftebevrediging een vorm van luxe? Niet als je naar de beschikbaarheid van pornokanalen en websites kijkt. Niet als je via Tinder of Happn ook als vrijgezel heel gemakkelijk aan je trekken kunt komen. Niet als je gelukkig getrouwd bent en iedere zondagochtend en vrijdagavond het huwelijk kan consumeren. Maar als we verder de toekomst inkijken – en alle trends van technologisering, individualisering en vergrijzing realiteit zien worden – dan kan de echte ouderwetse lijfelijke liefdesseks zomaar veranderen in een enorm luxeproduct. Luxe, omdat deze schaars wordt. Onze liefde voor technologie lijkt de liefde voor mensen steeds meer te overstijgen, óók de lichamelijke variant. Waar we nu het vizier van wellust hebben gericht op seks, ligt de nieuwe zonde van lust wellicht meer in de richting van technofilie. Het niet meer in staat zijn om te leven zonder de prikkels en het comfort die technologie de mensheid biedt. De doorlopende behoefte aan het vasthouden en beroeren van onze smartphones wijst al een heel eind in de richting van die toekomst.

Onze liefde voor technologie lijkt de liefde voor mensen steeds meer te overstijgen, óók de lichamelijke variant. Waar we nu het vizier

van wellust hebben gericht op seks, ligt de nieuwe zonde van lust wellicht meer in de richting van technofilie. Het niet meer in staat zijn om te leven zonder de prikkels en het comfort die technologie de mensheid biedt.

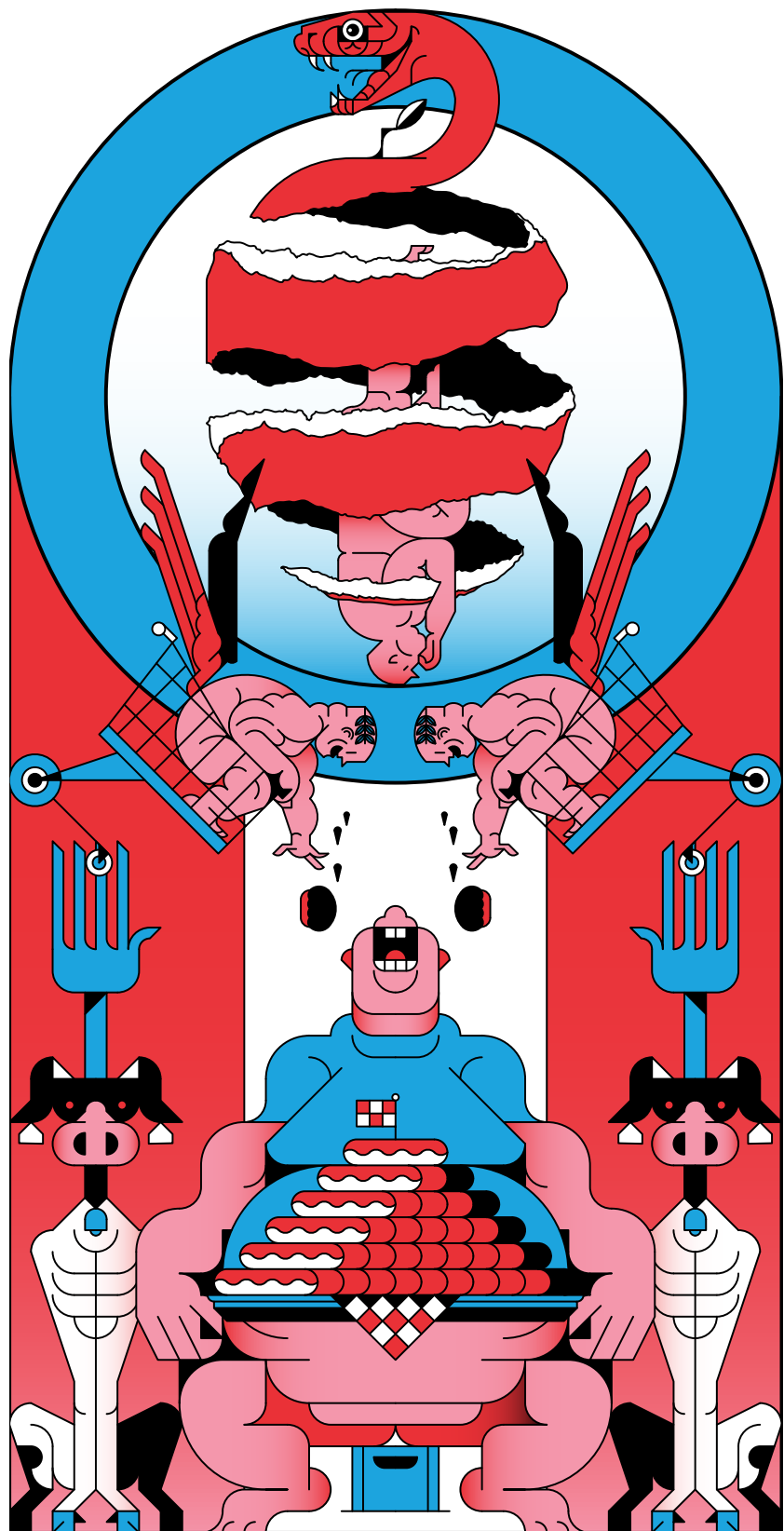
NABRANDER, GESCHREVEN IN HET HIER EN NU

28 maart 2020

En toen bevonden we ons plotsklaps in een situatie waarin we aan den lijve ondervinden wat een luxe het is om de medemens fysiek in je nabijheid te hebben. In het voorjaar van 2020 zorgde de uitbraak van het coronavirus ervoor dat social distancing de nieuwe norm werd. In de anderhalvemetersamenleving is menselijke aanraking zonder latex handschoenen het nieuwe taboe. Ineens was hij daar, die zwarte zwaan. De toekomst die we ons allemaal niet hadden kunnen voorstellen. Leven op afstand. Intimiteit, in welke vorm dan ook, gedragen door technologie. De huidhonger van demente ouderen in verzorgingstehuizen die niet begrijpen waar hun naasten blijven. Maar ook die van alleenstaande jongeren die niet meer naar hun job kunnen en voor wie daten hooguit een afstandswandeling is. En

wat te denken van de huidhonger van ouders van gezinnen in quarantaine, waarbij iedere vorm van privacy aan de wilgen wordt gehangen? Wanneer deze zwarte zwaan, dit onvoorziene scenario, voorbij zwemt, ervaren we dan niet massaal de behoefte aan de ongekende 'luxuria', lijfelijke wellust van huid op huid, van mens tot mens, van onze kruin tot in onze tenen?

Wie weet leidt die zwarte coronazwaan op den duur tot een trendbreuk, namelijk een onverwachte toename van het Brabantse bevolkingsaantal geheel tegen alle ontwikkelingen in. Brabanders maken momenteel wellicht meer baby's dan ooit. Een groot deel van de bevolking leert ten tijde van Corona dat werken op afstand veel effectiever is dan het eindeloos hangen in kantoortuinen. Daarmee zien velen misschien hun kans om het individuele stadse leven, waar het afgesloten park het enige nabije groen is, te verruilen voor het Brabantse land met meer lucht, ruimte en vriendelijkheid. Waar generaties nog gemeenschappelijk met elkaar in het café zitten. Waar men geniet van alle geneugten en zonden van het leven.



GULZIGHEID



SCAN EN LEES
ESSAY VAN HANS
DAGEVOS



SCAN EN BEKIJK
REFLECTIEVIDEO
CEES-JAN PEN



SCAN EN
LUISTER
PODCAST
GULZIGHEID

GULZIGHEID

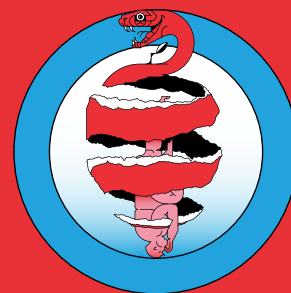
*hoe meer we slokken
hoe meer we opslokken*

*hoe meer we slikken
hoe meer we verslikken*

*hoe meer we groeien
hoe meer we ontgroeien*

We kunnen er niet omheen om bij grootmoeders' stelling 'Alles waar 'te' voor staat is niet goed, behalve 'tevreden' direct te denken aan de zonde Gulzigheid. Zeker vandaag de dag. Toen de wereld grotendeels tot stilstand werd gebracht door het coronavirus merkten we goed dat we als samenleving misschien toch wel erg verknocht zijn aan een beetje veel 'te' als we eten, drinken, kopen en reizen.

Consumptiesocioloog Hans Dagevos klom in de pen en zet uiteen hoe we ons vandaag de dag verslikken in gulzigheid. Zeker in het Brabantse, waarin we ons maar graag afficheren met een bourgondische levensstijl en ons met hart en ziel overgeven aan het vieren van carnaval. Maar hij biedt vooral ook hoop en een perspectief op de toekomst van gulzigheid en haar effecten voor het Brabantse land.



HANS DAGEVOS IS CONSUMPTIESOCIOLOOG EN ALS SENIOR SCIENTIST VERBONDEN AAN WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH. ZIJN ONDERZOEK FOCUST ZICH OP VOEDSELCONSUMPTIE.

We verslikken ons in gulzigheid

HANS DAGEVOS

In de huidige tijden van corona is het wel heel frappant om het te hebben over de hoofdzonde gulzigheid (gula). Vraatzucht legde immers de kiem voor de coronapandemie. Op de Huanan markt in Wuhan (China), waar wilde dieren voor hapklare consumptie worden aangeboden, is zeer waarschijnlijk COVID-19 van dier op mens overgedragen. Het verhaal dat het om vleermuizen zou gaan is in dit geval onjuist, maar het had aan de toepasselijkheid van gulzigheid nog een extra dimensie toegevoegd. Het geval wil namelijk dat de demon die geassocieerd wordt met gula, Beëlzebub is: de gevleugelde duivel die door het duistere zwerk scheert.

In de huidige tijden van corona is het wel heel frappant om het te hebben over de hoofdzonde gulzigheid (gula). Vraatzucht legde immers de kiem voor de coronapandemie. Op de Huanan markt in Wuhan (China), waar wilde dieren voor hapklare consumptie worden aangeboden, is zeer waarschijnlijk covid-19 van dier op mens overgedragen. Het verhaal dat het om vleermuizen zou gaan is in dit geval onjuist, maar het had aan de toepasselijkheid van gulzigheid nog een extra dimensie toegevoegd. Het geval wil namelijk dat de demon die geassocieerd wordt met gula, Beëlzebub is: de gevleugelde duivel die door het duistere zwerk scheert.

Deze demonisering van gulzigheid onderstreept dat we hier te maken hebben met een zonde – althans in de katholieke traditie. Dat die traditie ernstig teloor is gegaan, mag blijken uit het feit dat gulzig- of onmatigheid vandaag de dag eerder als deugd dan als zonde te boek staat. En dat deze katholieke hoofdzonde ook in het Brabantse een kopje kleiner is gemaakt, mag blijken uit het feit dat Noord-Brabant zich maar al te graag afficheert met een bourgondische levensstijl en

zich met hart en ziel overgeeft aan het vieren van carnaval. In beide gevallen druipet de gulzigheid ervan af.

Gula heeft een directe tegenhanger in de kardinale deugd temperantia, oftewel: matigheid, zelfbeheersing. Maar in de moderne consumptiesamenleving zijn de verhoudingen in feite 180 graden gedraaid. Het sobere (klooster)leven als verheven en ontzagverdienend geldt heden ten dage meer als vernederend en verwerpelijk. Onmatigheid, dat ons tot zondaren maakt, is een nagenoeg verdampte opvatting. En voor zover we die nog respecteren wordt ze gemakkelijk weggepraat met: beter een zondaar dan een loser.

Gulzigheid daarentegen is het levensbloed van consumentisme. Voor de moderne consumptiemaatschappij is het van vitaal belang dat onze onmatigheid juist wordt aangemoedigd en gecultiveerd. De basis onder consumentisme is dat we met steeds grotere gulzigheid onze verlangens achterna gaan. In het consumptiekapitalisme is het de bedoeling dat het stillen van die verlangens ijdele hoop blijft. Het gaat niet om behoeftenbevrediging,

maar om het aanhoudend aanwakken van consumptedrift. De bron van verlangens is onuitputtelijk, de dorst ons eraan te laven onlesbaar. Verslavend lekker en nooit genoeg. Zie hier de transformatie van gula als duivels tot gula als afgod.

Het vergroten van consumentisme, het voortdurend oproepen van verlangens, wordt ten volle gefaciliteerd. We leven in een samenleving die op vele manieren is gericht op, en ingericht voor, consumeren. Dit laat zich illustreren door de enormiteit van verleidelijk aanbod waarmee we vandaag de dag omringd worden op een wijze die ongeëvenaard is in historisch perspectief. Tal van beleidsmaatregelen van overheden en banken zijn erop gericht mensen aan te moedigen consumptieve uitgaven te doen. Verruimde openingstijden van winkels, voortdurende uitverkoop en voordeelacties, de hypes rond Black Friday of Valentijnsdag – ze staan eveneens alle in het teken van het opwekken van onze gulzigheid. Niet alleen winkelstraten en -boulevards en shopping malls bieden een infrastructuur om verlangens te stimuleren, hetzelfde geldt ook voor pretparken, stadions, stations en cultuurcentra. Ze zijn allemaal omgetoverd tot weelderige consumptiepaleizen.

Nemen we vraatzucht bovendien meer letterlijk, dan is geen buitensporig scherp oog nodig om te zien dat stadscentra, recreatiegebieden en reizigersknooppunten intussen zijn uitgegroeid tot voedselconsumptiedomeinen. De hoeveelheid horeca (van koffietentjes tot eetcafés, van take aways tot sterrenrestaurants) die zich hier overal heeft gevestigd maakt dat een natje en een droogje zelden ver is. Het landschap in binnenstad en buitengebied is in belangrijke mate een consumptielandschap – en dan hebben we het nog maar niet over alle ‘dozen’ in het landschap waar de gematerialiseerde consumentenverlangens liggen opgeslagen

voordat ze worden uitgevent. En dan wagen we ons ook maar niet aan een voorspelling over de kaalslag die de coronamaatregelen in horecaland gaan veroorzaken.

De fysieke ruimte is op consumptie ingericht en hetzelfde geldt voor de onlinewereld, die evenzeer uiterst dienstbaar is aan de activering van gulzigheid. Sterker, het opvoeren van de consumptiedrang gaat hier 24/7 door en we kunnen ons hier bovendien de moeite getroosten ons fysiek te verplaatsen naar het aanlokkelijke aanbod. Webshops zorgen ervoor dat dit altijd dichtbij is via smartphone of laptop en maken dat consumptieve verleidingen indringend aanwezig zijn tot in onze huis- en slaapkamers. Bovendien worden we in het digitale winkelwallehalla frequent gewezen op verlangens die we zouden hebben voordat wijzelf wisten dat we ze hadden. Gulzigheid kruipt onder de huid en nestelt zich in ons onderbewuste.

Wat (hyper)consumentisme betreft staat er geen maat op onmatigheid. Want de levensvatbaarheid is ervan afhankelijk, waardoor mateloosheid in feite het belangrijkste geloofsartikel is dat het consumentisme in de aanbieding heeft. Gulzigheid als moreel gebod, als burgerdeugd, als consumentenplicht. Hoe anders was de lading die Jheronimus Bosch aan gulzigheid gaf. De zich aan wijn en wildgebraad tegoed doende mannen die op De zeven hoofdzonden of Allegorie op de gulzigheid door hem zijn geportretteerd roepen vooral meewarigheid op. De actuele parabel die spreekt uit deze panelen van Bosch, waarop wijnvat en vleesschotel de tomeloze vaat- en drankzucht symboliseren, is wel dat we eigenlijk niet zijn opgewassen tegen de hoorn des overvloeds. We verslikken ons in onze gulzigheid. Dit geldt ook voor de cornucopia die onze hedendaagse consumptiesamenleving is.

Immers, zoals aangegeven, het najagen van begeertes dient er even dwangmatig

als vruchteloos plaats te vinden. Om de consumptiemachinerie volcontinu draaiende te houden is het zaak dat de beklonken koopjesjacht wordt opgevolgd door het openen van de jacht op volgende begeerlijkheden. Temperantia delft genadeloos het onderspit in een wereld waar de jachttrofeeën niet de gehoopte bevrediging en gelukzaligheid schenken waardoor ze snel met verveling worden begroet; de jacht is vaak belangrijker dan de vangst. En waar de glans van het begeerde vliegenvlug verslijt door nieuwe collecties, hypes, trends, modes of updates, die maken dat het nieuwe in hoog tempo ouderwets wordt en rijp om te worden afgedankt en verruild voor de aanschaf van nieuwe spullen. Neurotische rupsjes-nooit-genoeg, dat zijn ze, die consumenten.

Hoe enorm afhankelijk we zijn geworden van deze collectieve gulzigheidscultuur laat ook de coronacrisis zien. De economie krijgt harde klappen zodra de consumptieve ratrace stopt. We worden schrijnend gewaar hoeveel omzet veel ondernemingen eigenlijk moeten genereren om überhaupt rendabel te zijn. Hiervoor moet de vraag naar producten en diensten op volle toeren blijven draaien. Daar is in coronatijd geen sprake van. De gevolgen laten zich overduidelijk zien en pijnlijk voelen.

De toekomstige tijd zal leren of en in hoeverre de coronacrisis aanleiding geeft tot herbezinning. Meer in het bijzonder of er sprake zal zijn van een renaissance van temperantia en bijpassend stuivertje wisselen met gula. Momenteel zijn er genoeg tekenen die erop wijzen dat menigeen in het politieke bestuur, in het bedrijfsleven en in de burgerbevolking de hartewens koestert dat, zodra het coronagevaar geweken is, alles in het werk wordt gesteld om op turbosnelheid de restauratie van de bekende status quo ter hand te nemen. Toch ontslaat dat ons er niet van na te denken over een alternatief voor dit oude normaal.

Het zoeken naar een nieuw normaal waar matigheid en soberheid weer meer ruimte krijgen en gulzigheid de hoek wordt gewezen, is om meerdere redenen relevant. Om te beginnen omdat de consumptieve levenswijze waaraan we gewend zijn geraakt onduurzaam is en de ecologische grenzen van onze planeet tart en te buiten gaat. Het paal en perk stellen aan gulzigheid is vervolgens aanbevelenswaardig vanwege volksgezondheidsredenen. We eten te veel, te vet, te zout, te zoet. Het even overvloedige als verleidelijke aanbod van bewerkt (gemaks) voedsel, dat bij uitstek vaak te vet, te zout of te zoet is, ondersteunt dit eetpatroon. Een eetpatroon dat bijdraagt aan de toename van overgewicht ('we verdikken ons in vraatzucht') en welvaartsziekten, zoals hart- en vaatziekten of diabetes. Met de verontrustende kennis van nu weten we dat dit allemaal de kwetsbaarheid van mensen voor het coronavirus vergroot. Over gezondheid gesproken, de ongebreidelde consumptiedruk levert op zichzelf ook (keuze) stress op. Het overdadige aanbod kan mensen rusteloos en zenuwachtig maken: het mee 'moeten' doen met de nieuwste mode of het populairste merk is een vorm van sociale druk die niet iedereen in de kouwe kleren gaat zitten. Dat sociale media deze druk op het leiden – zo men wil: lijden – van een instagrammable leefstijl niet verminderd, mag duidelijk zijn.

De zoektocht naar een alternatief voor het oude normaal kan uitmonden in meer radicale vormen van consuminderen. Consumptiematiging is te vinden in een levensstijl van 'vrijwillige versimpeling' (voluntary simplicity), waarin materialisme wordt teruggeschroefd en aan consumptiedruk ontsnapt. Minder is meer, genoeg is genoeg. Vereenvoudiging en matiging zijn essentiële normen. De ordenende zingeving van gula als kwaad en temperantia als goed krijgt hier eerherstel. Maar in een consumptiemaatschappij waarin, zoals

hierboven geschetst, gulzigheid de boventoon voert, is de keuze voor het levenspad van 'consuminderaar' allerminst eenvoudig en vanzelfsprekend. Bewust kiezen voor consumptiebeperking is vooralsnog een keuze die door een bescheiden minderheid daadwerkelijk wordt gemaakt. Het valt te bezien of dit na de coronacrisis anders zal zijn. Maar de geringe omvang van de groep 'vereenvoudigers' neemt in elk geval niet weg dat 'donkergroene' consumptiestijlen zich vermengen met de 'vergroening' van hedendaagse praktijken. Denk aan de herenboerderij in Boxtel, aan Minitopia in Den Bosch of aan de talrijke designers die in Eindhoven zijn opgeleid en hun ontwerpen en producten op circulaire principes baseren.

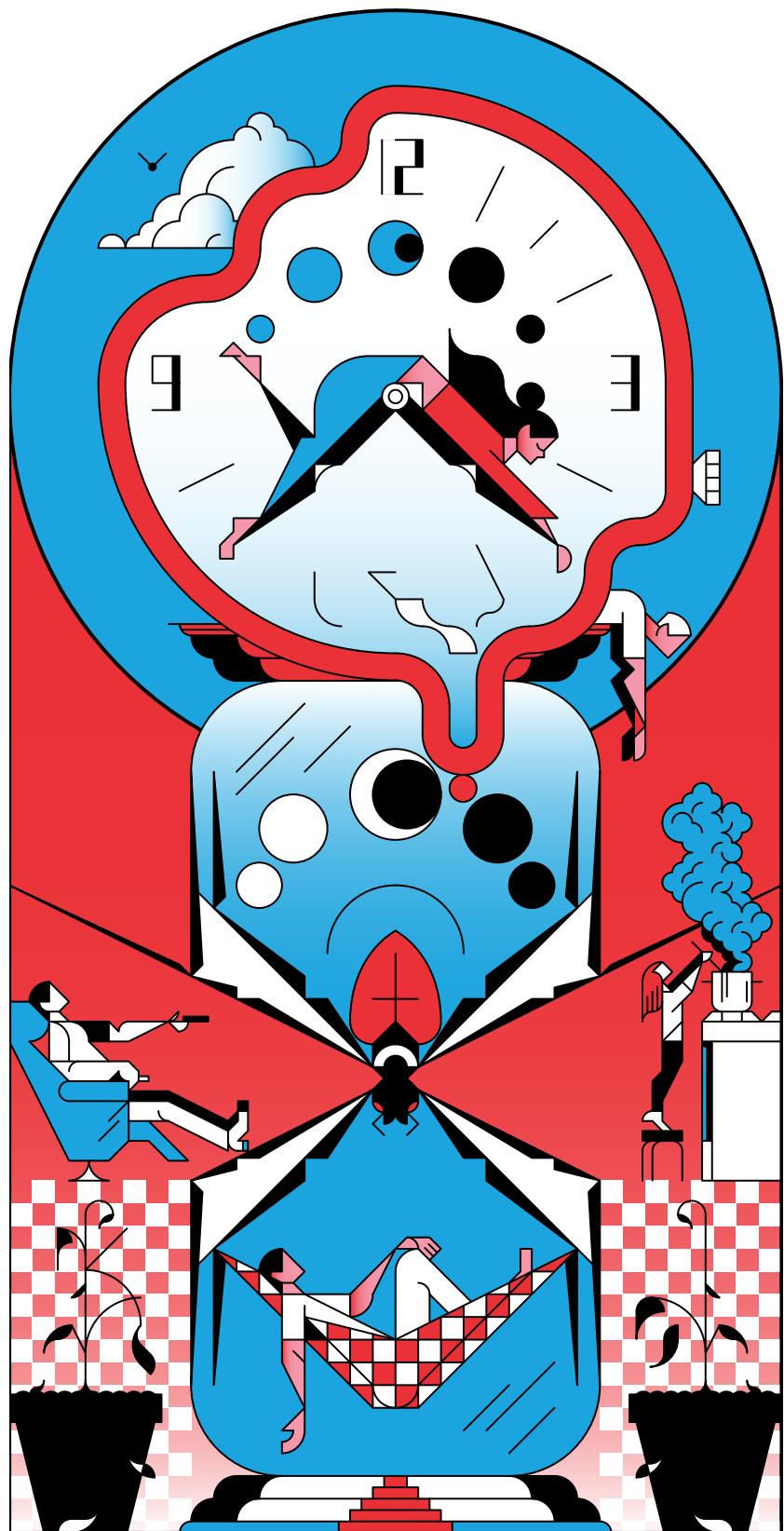
Een andere weg dan het smalle pad van consuminderen is in te slaan door het aannemen van een blaséhouding tegenover de gulzigheid naar méér. Beëlzebubs bubbel wordt nu doorgeprikt met dedain en onverschilligheid jegens het onverzadigbaar najagen van 'nieuwerwetsheden'. De (afweer) reactie op materiële overconsumptie is dan dat opzichtige consumptie (conspicuous consumption), zoals Thorstein Veblen het muntte in *The theory of the leisure class* (1899), anno nu toch echt passé is. Materialisme is achterhaald. Bovendien, hoe kun je je nog onderscheiden in het tegenwoordige land van overvloed waar de democratisering van luxe zó vergoederd is en de vluchtigheid van opzienbarende spullen zó groot is? De beklimming van overtreffende trappen wordt steeds ondoenlijker en abjecter (en leidt tot een wereld als een groot Dubai).

In de plaats van opzichtige consumptie komen dan respectievelijk 'onopvallende consumptie' (inconspicuous consumption) en 'opzichtige productie' (conspicuous production), aldus Elizabeth Currid-Halkett in *The sum of small things: A theory of the aspirational class* (2017). Onopvallende

consumptie legt het accent op persoonlijke groei. Als ware kinderen van de Romantiek wordt volop geld, tijd en moeite gestoken in opleidingen, cursussen en lessen om zich intellectueel, emotioneel of spiritueel tot 'beter' mens te ontplooiën. Opzichtige productie benadrukt het belang dat gehecht wordt aan de wijze waarop consumptiegoederen worden geproduceerd, over het verhaal erachter en, niet in het minst, om de waarden die ze vertegenwoordigen. Het beeld dat hier wordt gepresenteerd is dat van de moderne 'consumens' die hongert naar kennis en gretig is naar consumptieve waar met een moraal. Met de aanwezige kenniscentra en maakindustrie binnen de provinciegrenzen mag Noord-Brabant geacht worden een dienst aan deze consumentenwensen te kunnen bieden. Met name opzichtige productie mag Noord-Brabant aanleiding geven de zoektocht naar een maatschappelijk gewaardeerde en toekomstbestendige veehouderij intensief voort te zetten.

Evengoed als de consuminderaar bezit ook de 'streefklasse' (aspirational class) binnen de consumentenpopulatie elitaire en exclusieve trekken. Maar als we die voor dit moment voor lief nemen, dan is hun gulzigheid naar immateriële consumptie beter te verteren dan de materialistische gulzigheid van het gangbare consumentisme, waarin we ons verslikken en onze planeet mee verstikken.

Met het oog op de toekomst en de gezondheid van mens en milieu, zou het gunstig zijn als gula uit de hedendaagse deugdcatalogus wordt geschrapt en weer terugkeert naar de hoofdzonden. Brabanders zijn uitverkoren om hier een lichtend voorbeeld in te zijn. Want zij begrijpen de overdrachtelijke levensles over wat de verhoudingen zijn die besloten ligt in de veertig dagen durende vastentijd die volgt op de driedaagse gulzigheid van het gekoesterde carnaval. Temperantia overvleugelt Beëlzebubs vlerken.



LUIHEID



SCAN EN LEES
ESSAY VAN JOKE
J. HERMSEN



SCAN EN BEKIJK
REFLECTIEVIDEO
MICHEL
REINDERS



SCAN EN
LUISTER
PODCAST
LUIHEID

LUIHEID

*er is geen tijd
te verliezen
doe dus maar
rustig aan*

Luiheid: het ontbreken van de wil om iets te doen. Hoe zondig is deze zonde eigenlijk? De een vindt dat we vaker zouden mogen niksen, de ander zou graag zien dat we onszelf juist wat regelmatig van de bank hijsen om te gaan sporten. Hoe dan ook blijkt dat ons brein niet voldoende is uitgerust om de hoeveelheid prikkels die dagelijks op ons afkomt te verwerken, waardoor ons stress-systeem voortdurend alarm slaat. En niet zonder gevolgen: Zo'n 13% van de Brabanders (and counting!) ervaart burn-out klachten.

Vragen we te veel van onszelf? Ligt het aan de druk die de buitenwereld anno 2020 op ons legt? Hoe verhoudt onze beleving van tijd zich eigenlijk tot ons welzijn? Ligt er een toekomst in het verschiet waarin een verstilling van de tijd en meer lui en ledig zijn de remedie is voor een rustiger geest en ontspannen lichaam? Schrijfster Joke J. Hermsen onderzoekt in het essay 'Ledigheid: des duivels oorkussen of een vermomde zegen?' precies deze vragen.



JOKE J. HERMSEN IS FILOSOFE EN SCHRIJFSTER VAN O.A. *STIL DE TIJD* (2010) EN *KAIROS - EEN NIEUWE BEVLOGENHEID* (2014). JOKE GEEFT LEZINGEN OVER HET CONCEPT VAN TIJD, DIVERSITEIT EN CREATIVITEIT EN IS SPREEKSTER OP HET GEBIED VAN POLITIEK-MAATSCHAPPELIJKE THEMA'S EN CULTUUR.

Ledigheid: duivels oorkussen of goddelijke situatie?

JOKE J. HERMSEN

‘Ledigheid is des duivels oorkussen.’ Ik hoor het mijn moeder nog zeggen, elke keer als ze mijn kamertje kwam binnenstuiven terwijl ik net lekker lag te lezen. ‘Kom met je neus uit die boeken en ga wat nuttigs doen!’, voegde ze daar vervolgens aan toe. Want lezen was een vorm van nietsdoen, die wij ons niet konden veroorloven. Mijn moeder was niet de enige van haar generatie die er zo over dacht. Ook de generaties voor haar groeiden op met de gedachte dat nietsdoen hetzelfde was als luiheid, een zonde dus, die bestreden moest worden.

Vroeger was nietsdoen hetzelfde als luiheid, een zonde die bestreden moest worden.

Pas jaren later ontdekte ik dat ledigheid en luiheid geen echte synoniemen van elkaar zijn. Ledigheid betekent meestal zoiets als bewust even niets willen, vaak een positieve keuze. Luiheid betekent vooral geen zin hebben iets te doen, wat meer een negatieve keuze is. Het is een subtiel verschil, tussen niets willen en geen zin hebben iets te doen, maar interessant genoeg om langer bij stil te staan. Luiheid verwijst vooral naar een motivatieprobleem, terwijl ledigheid te maken heeft met een bewust gekozen pauzemoment.

Bewust ‘even niets willen’ is iets anders dan ‘geen zin hebben’.

Met dat subtiel onderscheid gaan we de komende jaren nog te maken krijgen, als mensen de stress van het moderne bestaan proberen te compenseren met rust en nietsdoen en het verwijt van luiheid naar het hoofd geslingerd krijgen. Een kwart van

de werknemers ervaart ernstige stress. Tien procent van de werknemers jonger dan 25 jaar heeft al een burn-out gehad. Willen we deze cijfers verminderen, dan moeten we rust en ledigheid gaan herwaarderen.

Momenten van nietsdoen, van mijmeren, dagdromen, mediteren of een ommetje maken zijn niet alleen van belang voor ons mentale welzijn, maar ook voor het creatieve proces. ‘Creativiteit komt rechtstreeks voort uit nietsdoen’, schreef de Britse detectiveschrijfster Agatha Christie. Nietsdoen, zo leerde ik de afgelopen jaren in mijn onderzoek naar de verhouding tussen tijd en creativiteit, kan zelfs een voorwaarde zijn voor het aanzwengelen van verbeeldingskracht. Er is langzame, kalme en verstillde tijd nodig voor de concentratie, maar ook om innerlijke reflectie op gang te brengen.

‘Creativiteit komt rechtstreeks voort uit nietsdoen’ – Agatha Christie.

HET MYSTERIE VAN DE TIJD

Tijd is misschien wel het grootste mysterie dat de mensheid bezighoudt. Wat is tijd? ‘Zodra ik

de tijd moet beschrijven’, schreef de klassieke Griekse denker Zeno van Elea, ‘glijt hij door mijn vingers en weet ik het niet meer.’ Nog altijd is geen filosoof of wetenschapper in staat een sluitende definitie van tijd te geven. We weten dus nog steeds niet wat tijd is, maar we kunnen er wel vragen over stellen: Hoe ervaren we de tijd? Van wie is de tijd?

‘Zodra ik de tijd moet omschrijven, glijt hij door mijn vingers en weet ik het niet meer’ – Zeno van Elea.

Deze laatste vraag lijkt eenvoudig. De tijd is van onszelf. Niemand vertelt ons hoe wij onze tijd moeten invullen, we mogen zelf onze agenda bepalen. Toch stel ik deze vraag niet voor niets. Tijd wordt in onze samenleving namelijk steeds sterker bepaald door economische wetten. Dit heeft tot een zekere vereconomisering van tijd geleid: tijd is geld geworden. En zo beleven we het ook. Tijd is een schaarsteproduct: we hebben er steeds te weinig van. Door overal zoveel mogelijk tijd te willen besparen, door hetzelfde werk in minder uur te doen, dreef de kloktijd ons steeds meer op en veroorzaakte grote stress.

Tijd is een schaarsteproduct: we hebben er steeds te weinig van.

Als tijd geld is geworden, is tijd niet meer van jou. Tijd is dan vooral aan werken, verdienen en aan het werkwoord ‘hebben’ verbonden. Filosofen zien dit als een grote reductie, want zo vergeten we dat we zelf ook tijd zijn. Tijd is zelfs het fundament van ons bestaan. Als we al ergens zijn, dan zijn we in de tijd. We zijn in de tijd verzonken wezens, al nadenkend over het verleden en dagdromend over de toekomst, als ons daartoe tenminste de tijd is gegund. Na alle nadruk op (te weinig) tijd, moeten we op zoek naar een nieuw perspectief, waarin we het werkwoord ‘zijn’

verbinden met de tijd. We moeten de tijd, waarvan we zo vervreemd raakten, weer terugvinden.

We moeten de tijd, waarvan we zo vervreemd raakten, weer terugvinden.

EEN ANDERE ERVARING VAN TIJD

De vraag is of we naast de kloktijd en economie ook nog een andere tijd kunnen ervaren? Een tijd die niks te maken heeft met uren tellen, bezuinigen, versnellen of besparen, maar met onze persoonlijke ervaring en beleving van tijd. Een tijd die niet zozeer draait om het ‘hebben’ van tijd, maar om het zelf ‘zijn’ van tijd. Om die beleving van tijd op te sporen, moeten we pas op de plaats maken, een pauze inlassen, op adem komen.

Op zoek naar een tijd die niet draait om ‘hebben’ maar om ‘zijn’.

Rust nemen valt voor de 21e-eeuwse mens nog niet mee, liet mijn boek Stil de tijd (2010) zien. We willen wel onthaasten, rust vinden en vertragen, maar het lukt nog niet goed. De afgelopen maanden is die pauzestand echter voor veel mensen door de COVID-19-pandemie afgedwongen. We leefden decennialang onder grote tijdsdruk en konden wel wat rust gebruiken. Van de ene op de andere dag kregen we zeeën van tijd, maar het viel nog niet mee die tijd goed te benutten. We hadden er niet vrijwillig voor gekozen en de zorgen over ons welzijn namen ons nog teveel in beslag. Wat ons nu overkomt is voor velen een vorm van verplichte ledigheid. We doen noodgedwongen minder, ook in onze vrije tijd, en juist deze onvrijwilligheid kan voor nog meer ongeduld en onrust zorgen. Het valt nog te bezien in hoeverre mensen zich juist nu voor een andere ervaring van tijd openstellen, maar aan de andere kant ervaren mensen

deze periode ook als weldadig. Die innerlijke, persoonlijke ervaring van tijd wordt pas mogelijk als we niet ‘rendabel’ hoeven te zijn.

De ervaring van ‘zelf tijd zijn’ is moeilijk te beschrijven, maar vergelijk het met de ervaring van tijd als je opgaat in een muziekstuk, verhaal of mijmering. Je bent dan niet bezig met tijd ‘hebben’ en je telt de tijd ook niet, maar je verliest jezelf in het moment. Het is een soort eeuwigdurend ogenblik. Zulke momenten van aandacht kun je op allerlei manieren creëren: door te wandelen, te dagdromen, te mediteren, zingen, lezen, tuinieren of wat dan ook. Zolang je maar niet bezig bent met het economisch rendement van tijd hebben, tellen of meten.

In een ervaring van ‘zelf tijd zijn’ verlies je jezelf in een eeuwigdurend ogenblik.

Binnen dat kader zien we ook de groeiende behoefte om af en toe op retraite te gaan of in een bezinningsoord of klooster tot rust te komen. Steeds meer kloosters, ook in Brabant, zetten hun deuren open voor deze ervaring van stilte, bezinning en tijd. In het klooster komen sinds oudsher twee verschillende tijden samen: de chronologische tijd van vaste patronen, werkzaamheden, diensten en rituelen én de Kairotische of sacrale tijd van gebed, rondgang en meditatie.

Ook het verstrijken van de tijd, voelbaar in en om oude kloosters, kan een belangrijke rol spelen bij onze tijdservaring. Hoe ouder het klooster, hoe sterker onze innerlijke ervaring van tijd. De handen die de stenen muren vroeger stapelden, worden eeuwen later met nieuwe ogen bekeken, dat doet iets met ons. Het geeft behalve verstillings ook verdieping aan ons leven. Er is sprake van continuïteit, hoewel deze ook steeds door nieuwe interventies wordt onderbroken. Een klooster verandert in de tijd langzaam van functie, maar het wezenlijke ervan (een plek

van reflectie, rust en bezinning) blijft bewaard. De twee verschillende dimensies of gezichten van de tijd hebben in de klassieke oudheid de namen Chronos en Kairos gekregen.

CHRONOS EN KAIROS

Volgens de klassieke Griekse filosofen gaat menselijk welzijn altijd gepaard met het vinden van een balans tussen zelf tijd ‘zijn’ (Kairos) en tijd ‘hebben’ (Chronos). Chronos is de Griekse god van de lineaire, meetbare tijd, afgebeeld met een zandloper en zeis. Hij belichaamt de tijd die wegtikt, de portie tijd die we ‘hebben’ en staat daarmee ook voor het besef van onze sterfelijkheid. We weten dat de zeis van Chronos uiteindelijk op ons wacht, wat weemoed, melancholie en angsten ontketent. De afgelopen tijd woog het besef van sterfelijkheid, en dus van Chronos, zwaar op onze schouders. Om niet aan die melancholie onderdoor te gaan, hebben we de eeuwigdurende momenten van schoonheid en liefde van Kairos nodig, waarin de tijd betrekking heeft op ons ‘zijn’. Rust en nietsdoen worden derhalve al sinds oudsher als de belangrijkste voorwaarden voor reflectie, creativiteit en cultuur, kortom als de grondslag van onze beschaving, gezien.

Rust en nietsdoen worden al sinds oudsher als de belangrijkste voorwaarden voor reflectie, creativiteit en cultuur gezien.

Niet voor niets stamt school af van het Griekse woord schole, dat rust betekent. Pas in rusttoestand, in de interval tussen twee handelingen, komen we tot bezinning. Dan opent zich de ruimte van het denken en de verbeelding, die zich door geen economisch principe of nut laten sturen.

Inmiddels zijn we ver van die gedachte verwijderd geraakt. Een overvolle agenda betekent een succesvol bestaan. Als er even

geen mails of andere berichten binnenkomen, slaat de twijfel toe. Even nietsdoen lijkt de angstaanjagende voorbode van een tot mislukking gedoemd bestaan. We vinden ledigheid of nietsdoen eigenlijk heel moeilijk. We verdrijven de stilte met beeldschermen. Maar het constant bezighouden van ons brein, dat al die informatiestromen moet ontcijferen en decoderen, is vermoeiender dan we denken. Ons brein bevindt zich in een licht overspannen toestand als het te vaak wordt gedwongen om digitaal te multitasken. Juist in deze tijden, waarin we noodgedwongen meer tijd achter schermen doorbrengen, moeten we ons beseffen dat dit alles behalve rustgevend is voor ons brein. Het is in ieder geval geen Scholle te noemen.

We vinden nietsdoen eigenlijk heel moeilijk, dus verdrijven de stilte met beeldschermen.

Mijn filosofisch pleidooi voor meer ledigheid en minder beeldschermen en digitaal multitasken, wordt ook door neurologisch onderzoek ondersteund, zoals mijn boek Kairos (2014) uitvoerig laat zien. ‘Hersenen moeten eerst ontfofocussen om creatief te kunnen zijn’, stelt neuroloog Sophie Schweizer van de VU. Vandaar dat een idee of oplossing je vaak pas te binnen schiet als je net onder de douche staat, op de bank ligt of een wandeling maakt. Schweizer: ‘Als mensen te druk, gestrest of angstig zijn, wordt de frontale cortex teveel geactiveerd en presteren ze slechter bij het uitvoeren van creatieve taken. Bedrijven zouden er goed aan doen werknemers af en toe te dwingen tot nietsdoen, want onze hersenen hebben hersteltijd nodig. Bij een teveel aan stresshormonen gaat creativiteit verloren en beschadigt ook de hippocampus, belangrijk voor het geheugen.’

Bedrijven zouden er goed aan doen werknemers af en toe te dwingen tot nietsdoen, want onze hersenen hebben hersteltijd nodig.

LEDIGHEID ALS VOORWAARDE OM VERDER TE KOMEN

De uitdaging van onze tijd is om weer een plek voor de ervaring van de eeuwigdurende ogenblikken van Kairos te scheppen. Want als de tijd alleen nog chronologisch, economisch en universeel is, raken we uit balans en vervalt ook de mogelijkheid van reflectie, bezinning en creativiteit. Naast rust en ledigheid kunnen ook andere ervaringen, zoals muziek, poëzie, theater, beeldende kunst of het sluiten van nieuwe verbindingen en vriendschappen, ons momenten aanreiken die niet op economisch rendement zijn gestoeld.

Mocht je je in deze coronatijd weleens grondig verveeld hebben, bedenk dan dat ook de verveling je een innerlijk ervaren tijd kan bezorgen, zoals ook dichter Joseph Brodsky bepleitte: ‘Als de verveling je overvalt, ga er dan in onder. Omarm de verveling.’ In de verveling komt volgens de dichter de pure, onversneden tijd naar voren, die door geen klok of economie wordt opgejaagd. De verveling verruimt onze blik op de eigenschappen van de werkelijke tijd, waaraan we in ons haastige en volgeplande leven voorbijgaan. ‘Ze is het raam dat uitzielt op de oneindigheid van de tijd.’ Pas als we ons niet langer laten opjagen door Chronos en ons in de verveling durven overgeven aan een eindeloze stroom van lege, oningevulde uren, zal wellicht het Kairos-momentum van inzicht, verandering en creativiteit zich aan ons openbaren: ‘Verveling spreekt de taal van de ware tijd.’

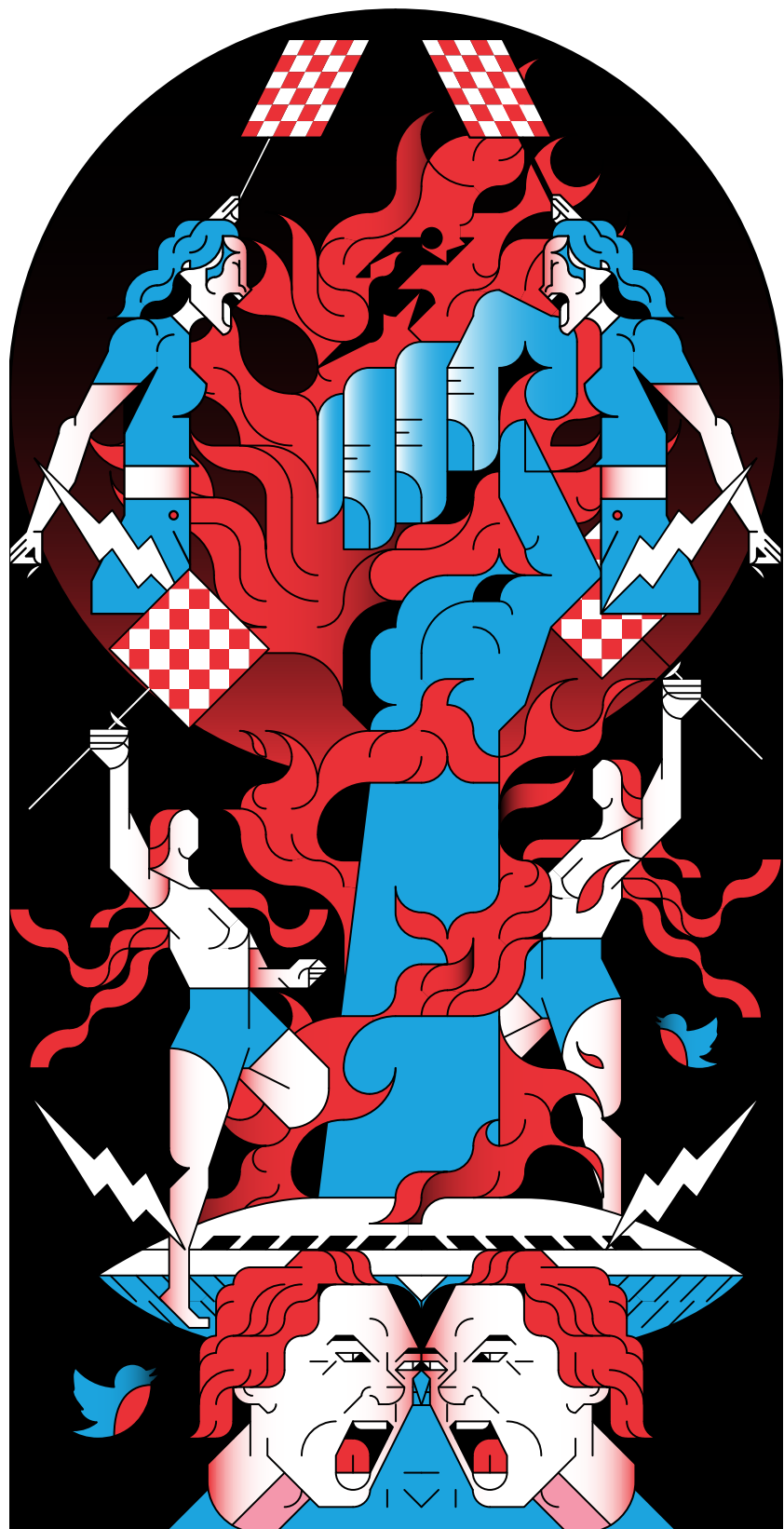
‘Verveling spreekt de taal van de ware tijd’ – Joseph Brodsky

Wat we bij dit alles niet moeten vergeten is dat maatschappelijke verandering vanuit de mens zelf moet komen. Maar daarvoor moeten we dus wel de 'tijd' krijgen. Een van de voordelen van deze crisis en het noodgedwongen nietsdoen, is dat er tijd en ruimte ontstaan om zelf met initiatieven te komen voor een betere en meer duurzame wereld. We hebben de afgelopen periode ervaren hoe bedreigend de natuur kan zijn als deze door ons uit evenwicht wordt gebracht. We weten inmiddels dat we ons gedrag moeten veranderen om het tij te keren, door minder te willen 'hebben' en meer te 'zijn'.

We hebben al een behoorlijk aantal weken geleerd om qua 'hebben' een stap terug te doen. Hopelijk leert deze periode ons ook om onze aandacht op meer structurele wijze van tijd 'hebben' naar zelf tijd 'zijn' te verleggen. Dan kunnen we ook de vervreemding die de mens ervaart ten opzichte van zichzelf,

anderen en de natuur een halt toeroepen. Meer 'zijn' biedt ons ervaringen die er werkelijk toe doen: aandacht, verbinding, inspiratie, reflectie en vriendschap. Deze tijd voelt als een collectief gedeeld Kairotisch momentum: we kunnen straks weer terugvallen in oude patronen óf het tij keren. Rust, ledigheid en verstillings spelen hierbij een belangrijke rol. Vandaar dat Simon Carmiggelt ooit schreef: 'Er bestaat geen grotere kunst dan waarlijk uitgebalanceerd nietsdoen.'

Door zelf tijd te 'zijn' kunnen we de vervreemding die de mens ervaart ten opzichte van zichzelf, anderen en de natuur een halt toeroepen.



WOEDE



SCAN EN LEES
ESSAY VAN
JASPER ZUURE



SCAN EN BEKIJK
REFLECTIEVIDEO



SCAN EN
LUISTER
PODCAST
WOEDE

WOEDE

*het botst
juist als het beweegt*

*het botst
het brengt teweeg*

Verontwaardiging en maatschappelijk onbehagen lijken anno 2020 een constante factor in onze maatschappij. Komt dit doordat we de woede in ons meer durven, willen en kunnen laten zien? Of doordat er simpelweg meer is om woedend over te zijn? Hoe dan ook kunnen we er niet omheen om de zonde Woede (toorn, wraak, gramschap!) recht in de ogen te kijken.

We uiten onze woede door te protesteren tegen misstanden in de maatschappij en tegen politieke keuzes. Maar we zien haar agressieve en destructieve kant ook terug in rellen, verstoringen en branden. De emotie woede wordt in de geschiedenis vaak veroordeeld en we leren al jong haar te beteugelen. Toch is woede in de kern een gezonde emotie, een teken van betrokkenheid. We kunnen er veel aan hebben, mits we weten hoe we haar constructief en functioneel kunnen inzetten.

Jasper Zuure, senior adviseur bij de Raad voor Openbaar Bestuur, stelde een essaybundel samen rondom dit thema: #WOEST.



JASPER ZUURE IS SENIOR ADVISEUR BIJ DE RAAD VOOR HET OPENBAAR BESTUUR (ROB). VOOR DE RAAD STELDE HIJ ONDER ANDERE TWEE ESSAYBUNDELS SAMEN BIJ AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS (AUP): #WOEST (OVER DE KRACHT VAN VERONTWAARDIGING; 2018) EN DOEN, DURVEN OF DE WAARHEID? (OVER DEMOCRATIE IN DIGITALE TIJDEN; 2020).

Jasper gaat voor BrabantKennis in gesprek met Miranda de Vries, burgemeester van Etten-Leur. Ten tijde van haar burgemeesterschap in Geldermalsen kreeg zij te maken met de woede van inwoners van deze gemeente. Wat kunnen we leren van de omgang met verontwaardigde inwoners, hoe kunnen we ons naar de toekomst toe het best voorbereiden op woede en juist de vruchten plukken van deze ‘zonde’ zodat we haar onbevreesd tegemoet kunnen treden?

Niet bereid zijn tot gesprek en luisteren, dat is een zonde

JASPER ZUURE

Het zijn onrustige tijden in Brabant. Boeren zijn boos, klimaatactivisten kwaad. Volgens de één gaan de milieumaatregelen te ver, voor de ander niet ver genoeg. Er lijkt hier sprake van een dialoog tussen doven. Hoe kunnen we zorgen voor goede gesprekken? Wanneer zijn mensen bereid de andere kant te horen en te luisteren naar elkaars angsten en verlangens?

Misschien dat meer inzicht in woede kan helpen. BrabantKennis vroeg mij hier onderzoek naar te doen voor hun verkenning naar de Zeven zonden van Brabant. Is woede een zonde? Zijn Brabanders bozer dan andere Nederlanders? En vooral: hoe kunnen democratieën, en in het verlengde daarvan het openbaar bestuur, het beste omgaan met boze burgers?

Op zoek naar antwoorden besloot ik Miranda de Vries te interviewen. Zij is sinds december 2017 burgemeester van de Brabantse gemeente Etten-Leur. Als burgemeester in haar vorige gemeente, het Gelderse Geldermalsen, had zij te maken met woeste burgers. Deze bestormden op 16 december 2015 het gemeentehuis tijdens een raadsvergadering over de mogelijke komst van een asielzoekerscentrum (AZC).

Miranda heb ik leren kennen bij de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB) waar zij sinds 2017 raadslid is en ik adviseur. Voor de Raad stelde ik in 2018 een essaybundel samen over de kracht van verontwaardiging: #WOEST. Voor deze bundel schreef Miranda samen met oud-collega's een essay over hun ervaringen in Geldermalsen.

Hoe vond je het om met je oud-collega's een essay te schrijven over jullie ervaringen in Geldermalsen? Was het confronterend?

“Ik vond het heel leuk om samen met de gemeentegriffier en –secretaris een essay te schrijven. Wij zijn destijds in de crisis veel met zijn drieën opgetrokken. Direct na de bestorming van de gemeenteraad spraken we met elkaar de ambitie uit om samen de diepe wonden die waren geslagen in de samenleving te herstellen.

Het schrijven van het essay was voor ons een mooie manier om deze periode, die voor ons alle drie toch wel heel bepalend is geweest in ons leven, af te ronden. Ik moet ook wel eerlijk bekennen dat ik er wat krasjes op mijn ziel aan heb overgehouden.

Het OM had destijds een beeldverhaal gemaakt om in de rechtszaal – naast de ten laste legging – de context te kunnen laten zien. Daarin zag ik ook dingen die ik niet eerder had gezien. Hoe de menigte zich verzamelde buiten het gemeentehuis, hieraan spandoeken bevestigde met hamers en spijkers en vrouwenvriendelijke leuzen begon te scanderen als ‘daar moet een piemel in’. Heel

confronterend. Als ik deze beelden terugzie, zelfs als ik er nu weer aan terugdenk, komt dat gevoel nog terug, van woede en angst voor de ander.

Natuurlijk was ik boos op de mensen die de gemeenteraad bedreigden en in gevaar brachten. Maar de angst die heb ik pas achteraf gevoeld. Dat komt denk ik ook doordat ik op het moment hyperalert was en als voorzitter van de vergadering en degene die verantwoordelijk is voor de openbare orde de rust moest bewaren. Het heeft wel een paar jaar geduurd voordat ik zonder al te veel emotie naar die beelden heb kunnen kijken.”

Wat is de belangrijkste les die je hebt geleerd in Geldermalsen?

“Ik maak onderscheid tussen lessen op micro en macro niveau.

Op macro niveau heb ik geleerd hoe je zorgt dat je als bestuur in verbinding blijft met de samenleving. We dachten dat we in Geldermalsen heel weloverwogen te werk waren gegaan, maar het bleek dat we een groot gedeelte van de bevolking van ons hadden vervreemd. Het gaat erom dat je je processen zo inricht dat je de bevolking niet verliest. Of, zoals we in de essaybundel #WOEST ook hebben geschreven, dat je de samenleving stormklaar maakt voordat de storm begint. Dat je weet wat er onder de bevolking leeft en met wie je moet spreken.

Ik heb geleerd hoe belangrijk het is gevoel te ontwikkelen voor culturele achtergronden. Als burgemeester ben je toch vaak een buitenstaander, een voorbijganger. Het vergt tijd om jezelf aan een gemeenschap te verbinden, niet alleen op rationeel niveau, maar ook op een dieper niveau. Als burgemeester moet je er voor alle burgers en raadsleden zijn.

Concreet betekent dit dat je bij dit soort normatieve en ethische kwesties, die de samenleving of raad kunnen verdelen, goed

nadenkt over welke positie je inneemt en hoe je kunt verbinden.

In Geldermalsen was ik zelf de woordvoerder ten aanzien van de komst van het AZC. Ik werd daarom vereenzelvigd met het voornemen en vervreemde hierdoor van delen van de samenleving en raad.

Op micro niveau – daar waar het gaat over mijn rol – plaats ik mij zelf nu soms bewust buiten beeld bij dit soort kwesties, zodat ik mij meer kan richten op mijn rol als burgemeester die het debat goed moet leiden. Als je zelf een politiek label krijgt, heb je de schijn tegen dat je niet meer onafhankelijk bent.

De kunst is de verschillende groepen in de samenleving beter te leren kennen, de juiste vragen te stellen en mensen deelgenoot te maken van de morele dilemma's. Zo kan je in tijden van polarisatie voorkomen dat mensen van jou, of van elkaar, vervreemden. Als dat je lukt hebben mensen veel meer begrip voor de complexiteit van een vraagstuk en de bestuurlijke dilemma's. Dit leidt tot meer vertrouwen van burgers en zelfs tot hun succeswensen!”

Word je nog vaak gevraagd naar je ervaringen in Geldermalsen? En ben je het al zat?

“Ik word er gelukkig niet meer zo vaak naar gevraagd. Het is geloof ik wel klaar nu. Gek genoeg vroeg ook in Etten-Leur er bijna niemand naar toen ik hier begon. Voor de bevolking was ik gewoon de nieuwe burgemeester.”

Wanneer was je zelf voor het laatst woest?

“Ik ben niet zo snel woest. Ik ben meer van het middengebied dan van de uitersten. Ik kan me wel ergeren aan politici die domme dingen zeggen, zoals adviseren om chloor te

drinken tegen Corona, maar echt kwaad word ik daar niet van.

In Geldermalsen was ik wel echt woest, omdat daar de democratie geweld werd aangedaan. Kom niet aan de democratie! Ik moet ook eerlijk bekennen dat toen we daar na de bestorming van de gemeenteraad op het politiebureau samenkwamen één van de zeldzame momenten is geweest dat ik echt boos was en dat ook uitte. Maar dat pas nadat ik even gecheckt had of we met collega's onder elkaar waren. Dat dan weer wel.

Ik ben ook heel blij dat er toen een burgemeester van een buurgemeente bij was die mij tijd gaf om tot rust te komen. Zelf denk je soms dat je al wel tot rust bent gekomen, maar dat blijkt dan nog niet zo te zijn. In crisistrainingen leer je als burgemeester ook dat als je te nauw betrokken bent bij een crisis je deze niet moet managen. Bijvoorbeeld als de school van je eigen kind in de brand staat.”

BrabantKennis doet onderzoek naar de 7 zonden van Brabant. Eén van die zonden is 'woede'. Vind je woede een zonde?

“Nee, ik vind woede geen zonde, omdat ik denk dat elke emotie er mag zijn. En woede is gewoon een emotie. Elkaar pijn doen dat is wel een zonde. Niet bereid zijn tot gesprek en luisteren, dat is een zonde. Je kunt vanuit woede dus wel dingen doen die een zonde zijn. Je zou kunnen zeggen dat woede een zonde is als je er domme dingen van gaat doen. Maar je kan mensen niet kwalijk nemen dat ze een emotie hebben.

Toen de storm in Geldermalsen weer wat was gaan liggen zijn we een traject van herstel en verzoening in gegaan. Ik ben toen in gesprek gegaan met mensen die heel boos waren geweest. Hun verhalen grepen me erg aan. Een jonge man die vertelde me dat hij onze brieven niet kon lezen en begrijpen. Er waren mensen die zelf nauwelijks beschikten

over bed, bad en brood.

Het maakte me nederig. Doordat ik een uitleg kreeg van de woede kon ik me ook beter inleven. Kon ik zien wat er achter die woede schuilde. Dat was heel divers. Niet alleen mensen die het leuk vinden om te relen, maar ook mensen met oprechte angsten en verlangens. Mensen die het moeilijk hebben met hun eigen bestaan.

In de diversiteit die achter woede schuilde zat overigens een les die ik ook uit verschillende bijdragen in #WOEST heb gehaald. Namelijk dat het belangrijk is in beleid oog te hebben voor deze diversiteit en je communicatie- en participatiebeleid hier ook op aan te passen.”

Vind je Brabanders bozer of minder boos dan andere Nederlanders?

“Ha ha, ik vind ze minder boos. Ik vind ze eigenlijk heel gemoedelijk en gezellig! Ze zijn lekker eigenzinnig en volgen soms alleen de regels waarvan ze vinden dat die bij hen passen. Dat kan nog wel een dingetje zijn... Maar boosheid maak ik minder vaak mee. Het is geen boos volkje.”

Heb je in Etten-Leur als burgemeester ook te maken met boze burgers?

“Ik heb hier wel te maken gehad met boerenprotesten. En ook met burgers die boos zijn als er bij bouwprojecten te weinig rekening wordt gehouden met hun wensen. Maar het gaat er vooralsnog allemaal heel geciviliseerd aan toe. Ook nu we bijvoorbeeld besprekingen hebben over bezuinigingen.”

Welke lessen uit Geldermalsen of #WOEST heb je in Etten-Leur in de praktijk gebracht?

“Ik ben veel meer rekening gaan houden met diversiteit en culturele achtergronden. Ik ren niet zo hard voor de moskee als de voedselbank

en de kerk, maar ze vereisen soms wel een andere benadering. We hebben hier recent incidenten gehad die de Turkse gemeenschap raakten. Met de voorzitter van de moskee heb ik inmiddels goed contact, onder andere via WhatsApp.”

Brengen boze burgers je weleens aan het twijfelen of op andere gedachten?

“Ja hoor, dat is denk ik ook heel gezond: luisteren en responsief zijn. Ook dat is een wijze les die ik heb geleerd. Je weet het niet altijd zelf het beste. Soms ontstaat binnen de gemeente het idee dat als wij iets al vanaf zes kanten hebben bekeken, onze oplossing de beste is. We denken dan een goede analyse te hebben gemaakt en met iedereen gepraat te hebben. Maar boze burgers worden soms pas laat wakker. En hun meningen doen er wel toe. Ook later in het proces. Bovendien komen ze ook weleens met een betere oplossing. Zo hadden we een keer een discussie over een monumentale gevel waarvan enkele inwoners vonden dat die behouden moest blijven. In het gemeentehuis dachten wij dat het niet ging lukken, maar dat bleek toch zo te zijn. Als je voorbij de boosheid van burgers weet te komen, blijken ze vaak goede ideeën te hebben. Mensen zijn creatief.”

Wat vind je het moeilijkste in de omgang met boze burgers?

“Dat is toch wel ongecontroleerde woede, zoals agressie en schreeuwen. Daar ligt voor mij echt de grens.”

Hoe denk jij dat democratieën het beste kunnen omgaan met boze burgers?

“Iedereen aan tafel en zoveel mogelijk mensen horen. Bied mensen de gelegenheid om hun zorgen te uiten. En weet met wie je te maken

hebt. Differentieer in je communicatie- en participatiebeleid.”

Heb je nog een laatste advies voor collega burgemeesters?

“Ik weet niet of collega burgemeesters mijn advies nodig hebben, maar mijn advies zou zijn: blijf in gesprek! Gebruik Facebook, twitter, instagram en interviews in het lokale suffertje om verschillende mensen tegen te komen. Vraag aan burgers waarom ze boos zijn. Geef aan, en laat zien, dat je hun positie begrijpt. En leg uit als je, in het algemeen belang, toch andere maatregelen moet nemen dan een boze burger wil. Het belangrijkste daarbij is dat je het ook echt vanuit je hart doet!

OUTRO

Black Lives Matter, boerenprotesten, Viruswaanzin, maar ook rellen en verstoringen: woede heeft een plek verworven in onze maatschappij, wordt ingezet om te strijden voor uiteenlopende idealen en krijgt letterlijk steeds meer gezichten. En juist dat maakt het steeds complexer om met maatschappelijk onbehagen om te gaan. Er vormen zich woedende subgroepen, die op uiteenlopende kanalen een platform vinden om zich af te zetten tegen de ander, wat polarisering aanwakkert en tot een climax lijkt te leiden.

Hoe kunnen we woede in de toekomst een stem geven in het democratische gesprek? En haar als emotie serieus nemen? In #WOEST benoemt Jasper Zuure hoe belang het is om zonder vooringenomenheid in gesprek te gaan met ook de sceptische en minder betrokken inwoners. En sceptische en minder betrokken bewoners zijn er in Brabant steeds meer. Nieuwe verschillen en vormen van ongelijkheid doen tegenstellingen, verdeeldheid en frustratie toenemen (link Mind the Gap), wat nog eens wordt versterkt door de mogelijkheid om online stelling te nemen.

We nodigen je uit een eigen beeld te

vormen over de verschillende invalshoeken waarmee je woede kunt benaderen. Je kunt ervoor kiezen je juist niet te richten op het aangaan van de dialoog tussen de beide polen maar het woord te laten aan het ‘stille midden’. Vanuit het idee dat de polen juist versterkt worden door extra aandacht en zichtbaarheid, vooral wanneer zij op de tegenpool kunnen reageren. Wanneer je je tot de middengroep richt doe je dit niet om de discussie op gang te krijgen, maar om de toon van de discussie te veranderen.

Of je kiest er juist wel voor de woedende polen op te zoeken. Begrijpelijk, van onze eigen woede en die van een ander blijven we graag ver vandaan. Woede heeft als primaire reactie op misstanden ook een waarde in onze democratie en dus verdient zij een plek. Wat in beginsel soms geschreeuw lijkt van uitersten, kan toch een discussie op gang brengen in een groter deel van de maatschappij, die vanuit het stille midden wellicht niet was ontstaan. Woede confronteert, maar zet ons tegelijkertijd aan het denken over ons handelen. En kan daardoor verandering teweegbrengen, is zo van democratische waarde. Alles zonder woede is weerloos, niet?

MIRANDA DE VRIES is sinds 20 december 2017 burgemeester van de Brabantse gemeente Etten-Leur. Daarvoor was zij van december 2011 tot december 2017 burgemeester van de Gelderse gemeente Geldermalsen. Daar kreeg zij in 2015 te maken met boze burgers die het gemeentehuis bestormden tijdens een raadsvergadering over de mogelijke komst van een asielzoekerscentrum. Sinds 2017 is Miranda lid van de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB). Eerder promoveerde zij in de politicologie op ruimtelijke modellen om de kabinetsformatie te voorspellen.

JASPER ZUURE is senior adviseur bij de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB). Voor de Raad stelde hij onder andere twee essaybundels samen bij Amsterdam University Press (AUP): #WOEST (over de kracht van verontwaardiging; 2018) en Doen, durven of de waarheid? (over democratie in digitale tijden; 2020). Jasper studeerde sociale psychologie aan Universiteit Leiden en schrijft momenteel aan de VU Amsterdam een proefschrift in de politieke filosofie over massapsychologie. De centrale vraag is hoe democratieën het beste kunnen omgaan met verontwaardigde massa's.



VERDRIET



SCAN EN
LEES ESSAY
BESPIEGELING



SCAN EN BEKIJK
REFLECTIEVIDEO



SCAN EN
LUISTER
PODCAST
VERDRIET

VERDRIET

*waar het in wezen om gaat
welk wezen je ook bent
is wezen wie je bent*

*je kunt zoveel verliezen
en zonder te bezitten
toch blijven bestaan
door te weten wie je bent
door te wezen wie je bent*

Noord-Brabantse gemeenten pakken steeds vaker maatschappelijke opgaven op in regionale verbanden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de jeugdzorg en participatievraagstukken. De complexe opgaven van deze tijd vragen om integrale benaderingen en samenwerking tussen diverse stakeholders. En hoe complex dat in eerste instantie ook lijkt, er blijkt veel optimisme over regionale samenwerkingen.

Het PON heeft samen met BrabantKennis dit voorjaar (2020) voor de Vereniging Brabantse Gemeenten (VBG) onderzocht hoe er in Brabant over regionale samenwerking wordt gedacht.

Bij het geheel aan gemeenten, provinciale overheden of waterschappen, zien we overwegend optimisme. Maar kijken we dieper, dan zien we ook verdriet. Dit verdriet kan de regionale samenwerking op den duur parten gaan spelen.

In deze verkenning exploreren we vijf verschillende gezichten die je op het toneel van regionale samenwerking in Brabant tegen kunt komen. We geven de spelers in het theater het woord. Zij zien kansen en mogelijkheden in het in regionale verbanden werken aan maatschappelijke opgaven. Maar zij trekken daarbij soms ook een verdrietig gezicht. BrabantKennis verkent de kern van dat verdriet: om er van te leren en mogelijke toekomst van regionale samenwerking voor te stellen. Misschien herken je jezelf, of natuurlijk die ander, in één van de gezichten.

Verdriet in regionale samenwerking: ‘En niet het snijden doet zo’n pijn, maar het afgesneden zijn’

BRABANTKENNIS

We geven de spelers in het theater van de regionale samenwerkingen in Brabant het woord. Zij zien kansen en mogelijkheden in het in regionale verbanden werken aan maatschappelijke opgaven. Maar zij trekken daarbij soms ook een verdrietig gezicht. BrabantKennis verkent de kern van dat verdriet: om er van te leren en mogelijke toekomst van regionale samenwerking voor te stellen.

Het verdriet, oftewel de droefheid, is uit zo’n beetje alle moderne opsommingen van de zeven zonden verdwenen. Toch zien we dat verdriet vandaag de dag doorsijpelt in de levens van velen: antidepressiva vinden gretig aftrek, life coaches trekken volle zalen en psychologen en psychiaters volle wachtkamers. En ook waar lokaal en regionaal vaker wordt samengewerkt zien we een gelaagdheid van verdriet. Daarom nemen we de zonde verdriet, met pijn in het hart, op in onze verkenning naar de Zeven zonden van Brabant. We wijden er zelfs een verkenning aan, gebaseerd op het onderzoek naar verdriet in regionale samenwerking dat we dit voorjaar (2020) met het PON en de Vereniging voor Brabantse Gemeenten (VBG) uitvoerden. We spraken hiervoor met 122 respondenten, werkzaam in diverse geledingen: gemeenteraden, colleges van burgemeester en wethouders, de gemeentesecretaris, de griffier, Provinciale Staten en besturen van waterschappen.

Noord-Brabantse gemeenten pakken steeds vaker maatschappelijke opgaven op in regionale verbanden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de jeugdzorg en participatievraagstukken, waar taken en verantwoordelijkheden sinds de decentralisaties in het sociaal domein sinds 2015 naar gemeenten zijn verschoven, of aan de recentere energietransitie (RES). De complexe opgaven van deze tijd vragen om integrale benaderingen en samenwerking tussen diverse stakeholders. Boogers (2019) beschrijft de verschuiving van government naar governance: van regiobesturen naar samenwerkingsrelaties van gemeenten, bedrijven en maatschappelijke organisaties.

Hoe complex dat in eerste instantie ook lijkt, er blijkt veel optimisme over regionale samenwerkingen. Zo constateren van Genugten, de Kruijff, Zwaan en van Thiel (2017) dat de effectiviteit van regionale samenwerking in jeugdzorg en Wmo in alle regio’s overwegend positief wordt beoordeeld. Zij ervaren baten van de regionale samenwerking in termen van het behalen van gemeentelijke doelstellingen: Goede dienstverlening aan burgers en een goed aanbod van voorzieningen, – zeker op het

terrein van jeugdhulp – vinden zij beter maar de kosten, voornamelijk coördinatiekosten, vinden zij minder goed.

Het PON heeft samen met BrabantKennis dit voorjaar (2020) voor de Vereniging Brabantse Gemeenten (VBG) onderzocht hoe er in Brabant over regionale samenwerking wordt gedacht. Ook in ons onderzoek blijkt er veel optimisme over regionale samenwerking:

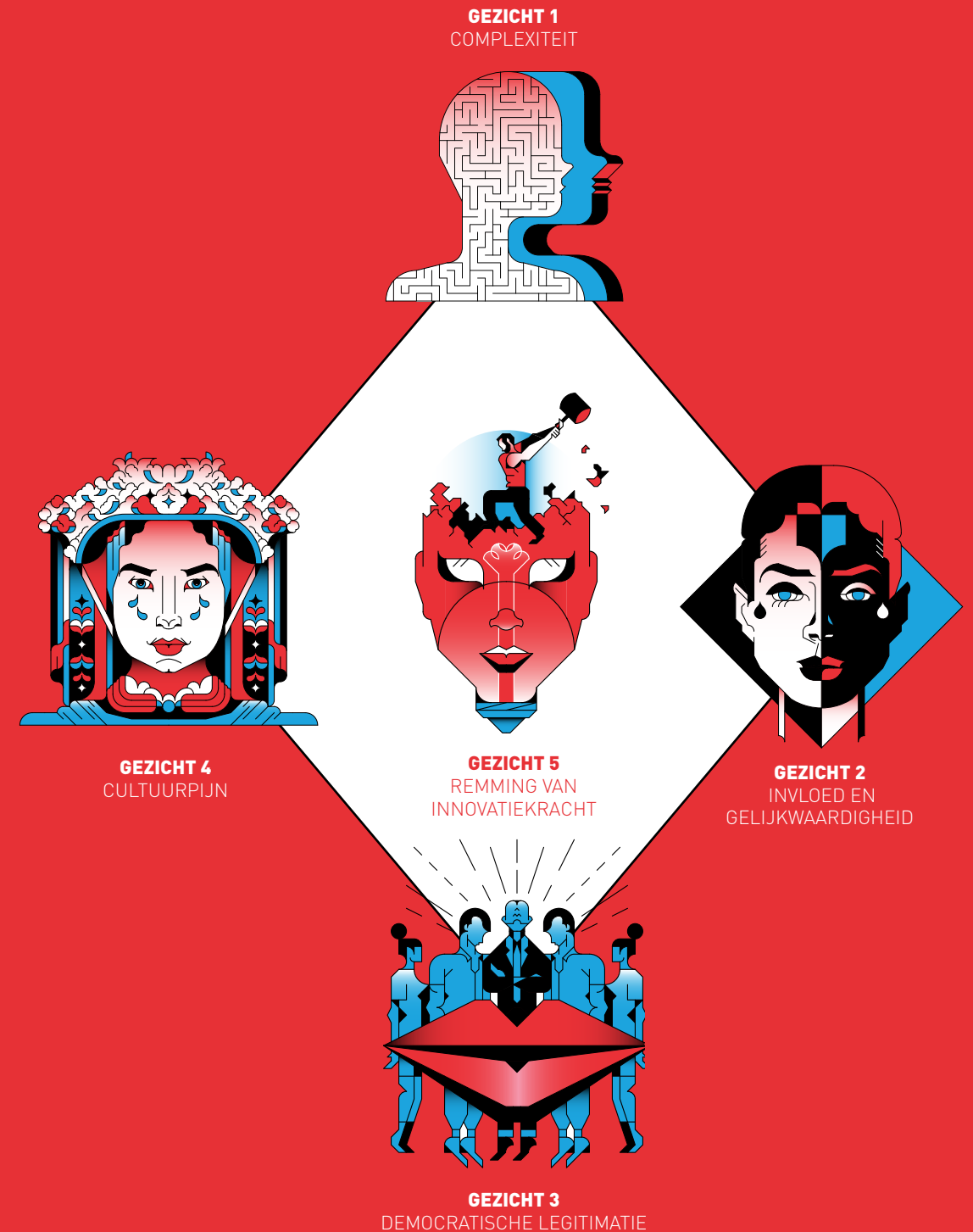
- Het draagt bij aan de realisatie van doelstellingen (sterker in het maatschappelijk domein dan in het ruimtelijk domein);
- Het levert een bijdrage aan het creëren van een goed aanbod van voorzieningen (in het maatschappelijk domein);
- Het is noodzakelijk voor het delen van kennis en ervaringen, het benutten van schaalvoordelen en het verminderen van kwetsbaarheid;
- Het draagt bij aan de efficiënte van de gemeente.

Ook over economische samenwerking zoals rond Agrifood in de regio Noordoost Brabant spreken we een optimistische bestuurder: 'De regionale samenwerking zorgt ervoor dat we nieuwe kennis kunnen aanboren zoals van de Wageningen University.'

Bij het geheel aan gemeenten, provinciale overheden of waterschappen, zien we overwegend optimisme. Maar kijken we dieper, dan zien we ook verdriet. Dit verdriet kan de regionale samenwerking op den duur parten gaan spelen. Het kan bijvoorbeeld het vertrouwen tussen de spelers aantasten en zo kom je niet aan het oplossen van de complexe opgaven in de regio toe. Afhankelijk van de verplichte of vrijwillige samenwerking in de regio, speelt het verdriet een andere rol.

Gemeentelijke samenwerkingsverbanden bestaan er op twee gronden: verplicht door de Rijksoverheid (bijvoorbeeld in het geval van de jeugdzorg is wettelijk vastgelegd dat gemeenten in de uitvoering bovenlokaal samenwerken) of op vrijwillige basis (bijvoorbeeld ten behoeve van een goede oeververbinding tussen twee provincies of gemeenten, dit kan dan in de vorm van 'de regeling zonder meer' of via 'een gemeenschappelijk orgaan'). Deze verschillende bases zijn van belang wanneer we naar het verdriet onder de regionale samenwerking kijken. Zo kan een 'opgelegde' samenwerking tot meer verdriet leiden, doordat men – anders dan bij een vrijwillige samenwerking – vaak niet zelf de voorwaarden kan bepalen (zoals de stemverhouding, de kaderstellende taak en samenwerkingsvorm). Andersom vergt een vrijwillige samenwerkingsbasis een goede uitleg over de meerwaarde voor de lokale kiezer wat voor sommige functies of politieke partijen tot frustratie en verdriet kan leiden. Kortom, de wijze waarop het regionale samenwerkingsverband tot stand komt is een belangrijke factor in het doorgronden van het verdriet.

In deze verkenning exploreren we vijf verschillende gezichten die je op het toneel van regionale samenwerking tegen kunt komen. Elk hebben ze hun eigen kenmerken en hun eigen verhaal. We beschrijven ze afzonderlijk van elkaar, maar in werkelijkheid kunnen zij in elkaar overlopen en kan een betrokkene 'meerdere gezichten' hebben. Ook zijn de gezichten niet limitatief. Desondanks hopen we met deze gezichten het gesprek over regionale samenwerking verder te openen door meer



dimensies te geven aan zaken die wellicht schuren of voor wrijving zorgen. De gezichten zijn gebaseerd op de resultaten van ons onderzoek en gesprekken met verschillende bestuurders en raadsleden: zij hebben de gezichten mee ingekleurd. Misschien herken je jezelf, of natuurlijk die ander, in één van de gezichten.

GEZICHT 1 Complexiteit

Dit is een raadslid van een kleine gemeente. Hij is goed ingebed in zijn eigen woonplaats en heeft ook netwerken naar de andere kernen van zijn gemeente. Hij voelt dat op steeds meer dossiers zijn inbreng kleiner wordt en hij voelt zich machteloos tegenover de grote spelers in de regio. Dat laatste maakt hem boos. Hij ontkent dat de complexiteit van de opgaven ervoor zorgt dat lokale oplossingen alleen niet meer toereikend zijn. Hij vindt dat zijn werk als raadslid teveel belast wordt met dikke stapels te ingewikkelde stukken. Hij wenst meer lokale debatten en besluitvoering, waar hij de wegen kent en een belangrijke rol had: in het doolhof van de regio ervaart hij dit niet.

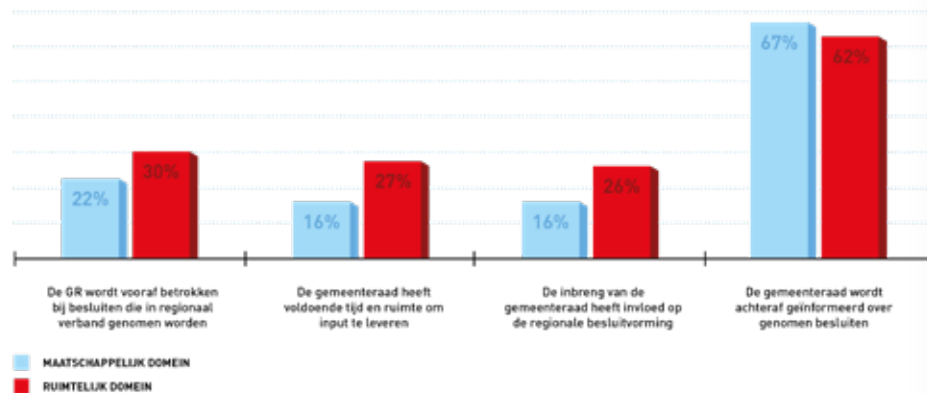
TOENEMENDE COMPLEXITEIT

De veelal complexe opgaven van de regio vergen inbreng van steeds meer experts. Dit heeft invloed op de volksvertegenwoordigende rol van met name raadsleden en het leidt tot onduidelijkheden en soms onhandige verhoudingen. Zo vinden gemeenteraadsleden veelal dat zij onvoldoende tijd en ruimte krijgen om input te leveren en dat zij onvoldoende betrokken worden bij besluiten die in regionaal verband genomen worden. Een gemeenteraadslid gaf hierbij aan dat gemeentelijke beleidscycli niet één op één overeenkomen met de regionale besluitvormingscyclus. Pas achteraf worden zij goed geïnformeerd over de genomen besluiten.

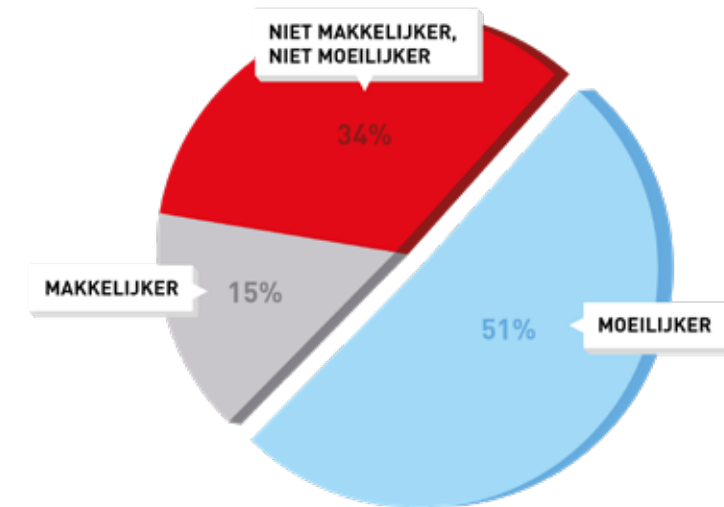
Het komt dan ook niet als verrassing dat in totaal ruim de helft van de gemeenteraadsleden aangeeft dat het regionaal samenwerken de toezichthoudende rol moeilijker maakt. Dit komt bijvoorbeeld doordat de afstand tot een regionale samenwerking groter is dan tot de eigen gemeente, waardoor men al minder goed geïnformeerd is.

Bovendien is regionale samenwerking “politiek niet sexy” (uitspraak gemeenteraadslid middelgrote gemeente, 2020); partijen kunnen zich naar de lokale achterban maar

% (HELEMAAL) EENS MET STELLINGEN OVER BETROKKENHEID VAN DE GEMEENTERAAD BIJ REGIONALE SAMENWERKING



HET REGIONAAL SAMENWERKEN MAAKT MIJN TOEZICHTHOUDENDE ROL ... %



moeilijk onderscheiden op hun rol in de regio en bovendien is hun bijdrage aldaar onherkenbaar en soms moeilijk voor het voetlicht te brengen voor kiezers.

Voor bestuurders is de toenemende complexiteit minder problematisch. Hoewel ook zij soms aangeven uiteindelijk minder invloed dan gewenst te hebben in de regio. ‘Want hoe leg je uit dat je anderhalf jaar in de regio druk doende bent geweest om enkele hectaren extra bedrijventerrein te realiseren?’

UITDAGINGEN

Het is voor succesvolle regionale samenwerking van belang om gemeenten te stimuleren en vroeg in het proces van besluitvorming te betrekken om alle organen betrokken te houden zodat zij vertrouwen houden in wat er elders gebeurt (Genugten et al, 2017). Dit is dan ook een belangrijk aandachtspunt in ons onderzoek: Hoe kom je tot meer beslissingsbevoegdheid bij de gemeenten? Zijn er bijvoorbeeld mogelijkheden waarbij gemeenteraden een grotere rol gaan spelen bij de totstandko-

ming van regionale besluiten, en niet alleen een controlerende rol hebben? Of op wat voor andere manier kunnen gemeenteraadsleden beter inzichtelijk krijgen welke vruchten er lokaal geplukt worden van besluiten in de regio, waarmee zij zich ook naar hun achterban kunnen profileren? Zou het – volgens een suggestie uit het onderzoek – mogelijk zijn om regionaal kaders af te spreken waarbinnen men lokaal invulling kan geven?

GEZICHT 2 Invloed en gelijkwaardigheid

Dit zijn bestuurders en raadsleden die het liefst gelijkwaardig in de regio samenwerken. In de praktijk blijkt dit moeilijk omdat vertegenwoordigers uit grote gemeenten de richting van de regio vaak grotendeels bepalen. Dit type ontkent de verschillen in omvang tussen gemeenten en soms ook de financiële beperkingen die gelijkwaardige samenwerking in de regio belemmeren. Vanuit kleinere gemeenten merkt ze wel dat de regionale samenwerking

erg veel tijd kost, ook al betreft het soms lichte varianten van samenwerking. De wens om tot een gedeelde visie te komen blijft staan voor dit gezicht.

GROOT VERSUS KLEIN

Maar één derde van de gemeenten geeft aan dat er sprake is van gelijkwaardige verhoudingen tussen de deelnemende gemeenten, zo blijkt uit het onderzoek. (zie figuur 3) We zien dat terug in de aandachtspunten die de respondenten benoemen voor het regionaal samenwerken: een belangrijk aandachtspunt heeft te maken met het inwonertal van de betrokken gemeenten. Kleine gemeenten zouden beperkte invloed hebben en hun doelstellingen niet kunnen verwezenlijken, grotere gemeenten zouden een te grote rol pakken en hiermee kleinere gemeenten overschaduwen. Volgens veel respondenten is er geen sprake van gelijkwaardige verhoudingen tussen grote en kleine gemeenten. Anderzijds geeft een bestuurder aan dat als zij in de regio de zwaarste lasten draagt, ze daar ook wederkerigheid voor verwacht: 'Dan mag je ook eens iets van een ander vragen.'

In de situatie van een machtige centrumgemeente in een regionaal samenwerkingsverband, kunnen met name de

vertegenwoordigers en gemeenteraadsleden van kleine gemeenten het gevoel krijgen weinig invloed te kunnen uitoefenen: "we zitten soms gevangen in regionale afspraken" (uitspraak gemeenteraadslid middelgrote gemeente, 2020). Voor de centrumgemeente aan de andere kant, kan het gevoel van ongelijkwaardigheid ontstaan in het nemen van verantwoordelijkheid; zij steken er (ambtelijk) meer in en kunnen niet altijd rekenen op evenveel prioriteit bij kleinere gemeenten. Zoals een gemeenteraadslid zei: "Zij trekken er bij financiële tegenslag soms eerder de stekker uit".

Boogers (2019) stelt dat in de polderdemocratie de macht veelal ligt bij de grote steden, gemeenten en onderwijsinstellingen. Dit draagt als risico in zich dat besluitvormingselites ontstaan, en dat de kleinere partijen zich onvoldoende gehoord voelen. Dit kan de regionale samenwerking ondermijnen.

Voor elke gemeentegrootte geldt hoe dan ook dat de gemeenteraad de gemeentelijke afgezant in het regionale samenwerkingsverband niet teveel kaders mee kan geven, anders zouden alle kaders immers gezamenlijk alle gegeven vrijheden teveel beperken. Daardoor hebben gemeenteraadsleden in hun kaderstellende taak minder grote invloed dan wanneer

een opgave louter lokaal wordt opgepakt. En ondanks dat dat in 90% van de gevallen een positieve uitwerking kan krijgen, knaagt dat gevoel van minder invloed toch: ik ben gekozen, maar doe ik er nog wel toe?

Afhankelijk van hoe de regionale samenwerking tot stand is gekomen ontstaat in sommige gevallen de mogelijkheid de voorwaarden voor de samenwerking samen vrij vorm te geven. Dit gebeurt bijvoorbeeld door een raads werkgroep te vormen. Daarin wordt de intensiteit en vorm van de samenwerking afgestemd, alsook de verdeelsleutel van stemmen om tot besluiten te komen. Immers, welk besluit neem je regionaal als drie gemeenteraden voor zijn en twee tegen? Een verdeelsleutel kan dan een uitweg bieden. Echter, wat is een goede verdeelsleutel die recht doet aan de verhoudingen? Bij 1:1 verhoudingen zullen de grote gemeenten met meer inwoners en/of oppervlakte de pijn voelen als ze overstemd worden door twee kleine gemeenten. Bij verhoudingen gebaseerd op inwonertal kan al gauw het gevoel van machteloosheid ontstaan bij de kleinere gemeenten omdat de centrumgemeente dicteert. 'In de praktijk investeren we tijd in het proces van informeren en consulteren, zodat we tot gezamenlijke besluiten komen', aldus een bestuurder.

domein tussen de deelnemende gemeenten. Uiteindelijk geeft twee derde aan dat er sprake is van ongelijkwaardige verhoudingen tussen de deelnemende gemeenten.

Niet voor niets concluderen van Genugten, de Kruijf, Zwaan en van Thiel (2017) dat een gedeeld belang en vertrouwen in elkaar beide een directe invloed hebben op de effectiviteit van samenwerking.

UITDAGINGEN

Het wordt in de regionale samenwerkingsverbanden, als gemeenteraden goed en tijdig worden betrokken, een uitdaging om de gemeentelijke vertegenwoordiger in het samenwerkingsverband voldoende vrijheden te geven door niet te veel kaders op te leggen, zodat ook daadwerkelijk resultaten geboekt kunnen worden. Maar hoe doe je dat zodanig dat je uiteindelijk naar je achterban kunt uitleggen wat er onder jouw macht als gemeenteraadslid of politieke partij gebeurd is – zonder daarmee het gevoel op te wekken dat de gemeenteraad machteloos is? Respondenten in ons onderzoek verschillen van opvatting over inhoudelijke aandachtspunten: de een vindt dat er geïnvesteerd moet worden in een gezamenlijke visie en de onderliggende waarden en doelen, de ander vindt juist dat gemeenten lokaal moeten kunnen verschillen in de uitvoering, zodat gemeenten hun eigen identiteit kunnen behouden. Wat wordt de beste balans in de regionale samenwerking?

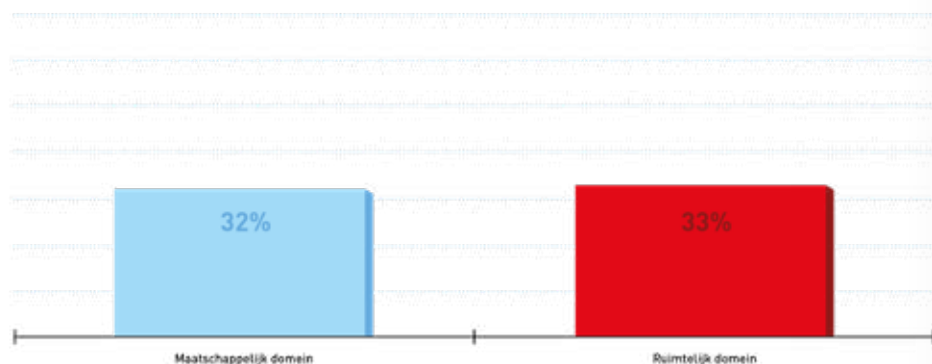
GEZICHT 3

Democratische legitimatie

Dit is een uitvoerende actor in een regionaal samenwerkingsverband die een mening heeft, debatteert en besluiten neemt, terwijl niet altijd duidelijk is of hij daarvoor draagvlak heeft bij een achterban. Hij is niet gekozen en kan belangen van een of enkele partijen ventileren, in plaats van te komen tot een integrale opvatting waarin alle belangen meegenomen

% (HELEMAAL) EENS MET DE STELLING M.B.T. DE REGIONALE SAMENWERKING:

Er is sprake van gelijkwaardige verhoudingen tussen de deelnemende gemeenten



GEDEELDE VISIE

Voor meer dan de helft van de respondenten uit het VBG-onderzoek draagt regionale samenwerking bij aan efficiëntie voor hun gemeente. En dat terwijl we duidelijk terug zien dat deelnemende gemeenten niet dezelfde visie en dezelfde waarden delen. Bijna de helft van de respondenten geeft aan dat er veel meningsverschillen zijn in het ruimtelijk

zijn. Ook kan het onduidelijk zijn wiens belangen hij verdedigt. Hij kan zijn boosheid richten op de regio en die boosheid inzetten om besluiten te traineren.

DEMOCRATISCHE LEGITIMITEIT

Gemeenteraden, waterschapsbesturen (deels) en provinciale staten worden door de bewoners gekozen. In de regio wordt samengewerkt tussen programmaleiders, wethouders of portefeuillehouders. Onduidelijk is dan welke stem ze gebruiken: namens wie geven zij hun inbreng in de regio?

Marcel Boogers (2019) legt aan de hand van de Regionale Energie Strategieën (RESsen) uit hoe soms ingewikkelde of heikele besluitvormingsprocessen buiten het democratische proces worden geplaatst door ze te presenteren als een technisch of zakelijk onderwerp. Politieke discussie lokaal is dan niet mogelijk: *“De gezaghebbende afweging van politieke opvattingen en maatschappelijke belangen ontbreekt.”* Vaak zijn voorstellen vanuit de regio het resultaat van onderhandlungsprocessen en worden ze als TINA gepresenteerd aan gemeenteraden: There Is No Alternatieve. De democratische legitimatie is dan moeilijk te vinden:

“Democratische sturing, controle en

verantwoording zijn geënt op het enkelvoudige bestuur terwijl besluitvormingsprocessen zich juist in meervoudige arrangementen voltrekken.”

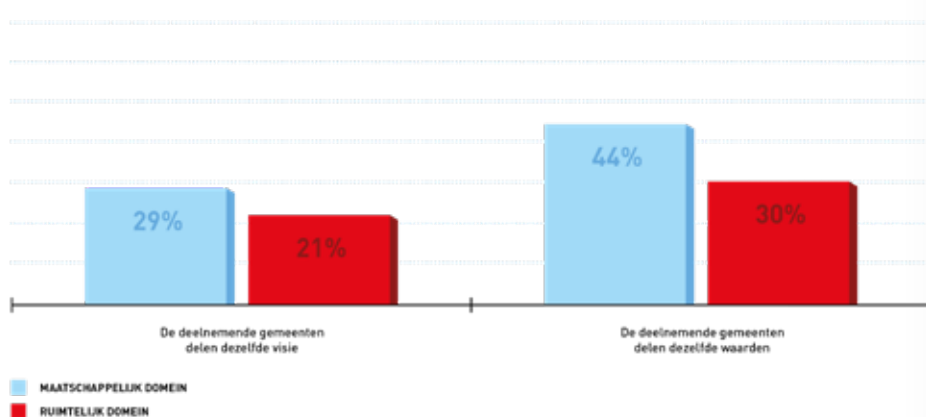
Het sterker lokale democratische mandaat zorgt ervoor dat individuele overheden, veelal de centrumgemeenten, snel de boventoon voeren, en daarmee nog steeds enkelvoudig sturen.

Vooraf provinciale statenleden en leden van waterschappen verwachten dat lokale overheden in de toekomst meer directe inspraak krijgen in regionale samenwerkingen. Bestuurders en raadsleden zijn hierover verdeeld. Met name de grote gemeenten (B5 en M7) verwachten in de toekomst ook meer directe inspraak in regionale besluitvorming.

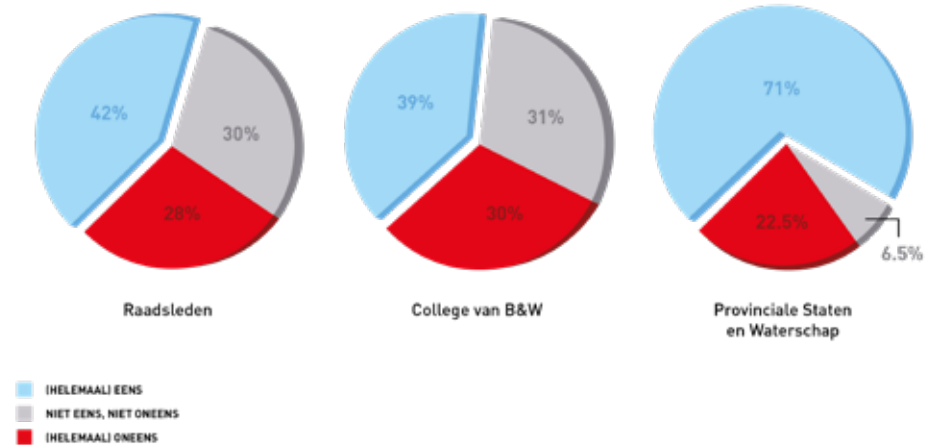
RUIMTE VOOR EIGEN AFWEGINGEN

Bestuurders geven aan dat ze binnen de regionale samenwerkingen lokaal voldoende ruimte ervaren om integrale beleidsafwegingen te maken. *‘Hoewel “alle gemeenten één stem” soms lastig is als je er als centrumgemeente het meest aan betaalt,’* aldus een bestuurder. Raadsleden en griffiers zijn het hier niet mee eens: een meerderheid geeft aan geen integrale beleidsafwegingen te kunnen maken over de regionale plannen. Sommige

% (HELEMAAL) EENS MET DE VOLGENDE STELLINGEN M.B.T. DE REGIONALE SAMENWERKING



LOKALE OVERHEDEN KRIJGEN IN DE TOEKOMST MEER DIRECTE INSPRAAK IN REGIONALE SAMENWERKINGEN



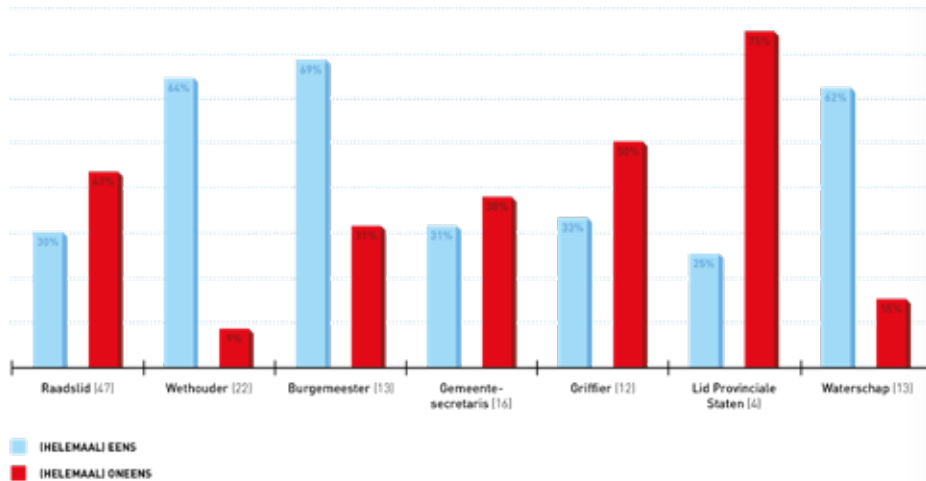
respondenten geven aan dat zij liever ‘aan de voorkant van een maatschappelijke opgave voor de regio betrokken zouden zijn.

De regionale samenwerkingsverbanden zouden meer responsief naar gemeenteraden en bewoners kunnen werken. Een raadslid geeft ook aan dat het meedoen in regionale werkgroepen voor de kiezers onduidelijk en vooral onherkenbaar is. *‘Kiezers gaan niet voor regionale problemen naar de stembus’,* zo verwoordt een raadslid. *‘Waar zij voor stemmen verwatert door wat hun partij in de gemeenteraad uiteindelijk aan ruimte aan de wethouder of portefeuillehouder kan meegeven naar de regio.’* De lokale meerwaarde hiervan is soms ook moeilijk uit te leggen.

Dit gebrek aan mogelijkheid om de eigen rol in het democratische bestel goed uit te oefenen, roept vooral bij raadsleden verdriet en soms ook woede op. Zij stellen vragen bij de democratische legitimiteit van regionale uitvoeringsplannen. Ook sommige bestuurders geven dit aan. Een griffier geeft aan dat de samenwerking is georganiseerd in een collegeregeling, terwijl bijvoorbeeld in het sociaal

domein de raad wel degelijk verantwoordelijkheden heeft. De gemeenteraden willen niet dat de regio de kaders hiervoor stelt. Ook een burgemeester vraagt zich af wat de democratische legitimatie in de regionale besluitvormingsprocessen is. Een raadslid heeft er weinig vertrouwen in: *“Eerst een meerderheid in de raad krijgen en daarmee naar de regio: mission impossible!”*

Ook de al eerder genoemde complexiteit komt hier weer om de hoek kijken. Het vergt nogal wat van gemeenteraadsleden om de regionale dossiers bij te houden. We vermoeden dat het opleidingsniveau van gemeenteraadsleden in de afgelopen vijftig jaar hoger is geworden. In hoeverre is de lokale democratie nog representatief? Een raadslid geeft aan dat hij steeds minder contact met bewoners heeft nu hij actief is in de regio. Een bestuurder vindt dat gemeenten moeten samenvoegen tot een groter schaalniveau. *‘Zo kun je beter de gewenste kwaliteit en capaciteit inzetten voor de regionale vraagstukken.’*

DE REGIONALE SAMENWERKINGEN BIEDEN LOKAAL VOLDOENDE RUIMTE OM INTEGRALE BELEIDSAFWEGINGEN TE KUNNEN MAKEN

UITDAGINGEN

De vraag is hoe er in de regio meer aandacht kan komen voor diverse belangen, ook van bewoners, en voor debat hierover. Hoe krijgen zij een stem? En wat zijn de gevolgen als dat niet gebeurt? En in hoeverre is het vragen stellen bij de democratische legitimiteit een smoes om niets te hoeven veranderen.

Of is er een andere bestuursvorm zoals een regiobestuur nodig waar kiezers meer van de op hoogte worden gebracht en waar ze voor kunnen gaan stemmen?

GEZICHT 4
Cultuurpijn

Dit gezicht lijdt onder het verlies van het verleden. De manier waarop zaken altijd geregeld werden, is nu niet meer mogelijk. Hij mist de trots die hij kan ervaren als hij iets lokaal heeft kunnen fiksen. Dit type zien we vooral bij betrokkenen uit kleine en middelgrote gemeenten. De weemoed van het verlies

aan eigen cultuur kan omslaan in boosheid. Wij-zij-denken ligt dan op de loer.

In de Brabantse dorpen kende men de lokale notabelen. Zo vormde de gemeentesecretaris bijvoorbeeld vaak de spil Boeren, burgers en buitenlui kwamen via zo'n spilfunctie in contact met bestuurders en raadsleden die hen zouden kunnen helpen met het opkomen voor hun belangen. Ook ondernemers en maatschappelijke (of religieuze) organisaties vonden zo de weg in de cultuur waarin vooral gezocht werd naar win-win-oplossingen. *'We wisten elkaar altijd wel weer te vinden'*, aldus een raadslid.

Door ontzuiling, opschaling en verzakelijking van de lokale politiek ontstonden functies zoals de directeur van de werkorganisatie van de gemeente. Lokale belanghebbenden en raadsleden kwamen steeds verder van deze spilfunctionaris af te staan. En dat deed en doet voor sommigen nog steeds pijn.

BETROKKENHEID LOKALE BESTUURDER

Als gemeenteraadslid, beleidsmedewerker of wethouder heb je het beste voor met de gemeente waarvoor je actief bent. Je draagt met trots zorg voor goede huisvesting, leefbaarheid, cultureel aanbod en handhaving van de openbare orde. Maar sommige opgaven waar jouw gemeente voor staat zijn dusdanig complex dat – al dan niet verplicht door het Rijk – bovenlokaal wordt samengewerkt met andere gemeenten. Als regio worden er dan bijvoorbeeld besluiten genomen over jeugdzorg, die misschien niet altijd aansluiten bij wat jij het beste zou vinden voor jouw gemeente. Boogers (2019) schetst dan ook dat in de ontstane samenwerkingsrelaties van gemeenten, bedrijven en maatschappelijke organisaties er meer afstand ontstaat tussen gemeenteraden en de regio. Zo kunnen gemeenteraden ervaren dat ze verder af komen te staan van de beleidspraktijk en minder invloed hierop hebben.

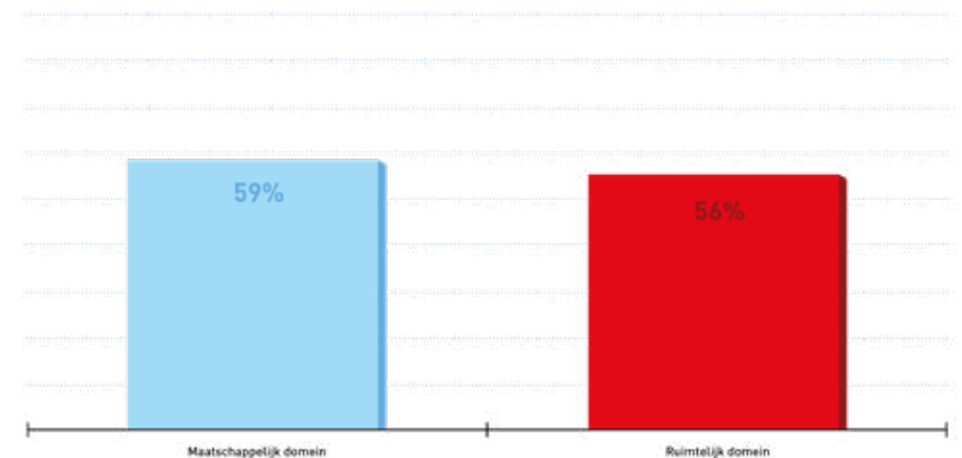
Veel respondenten geven aan de samenwerking in de regio efficiënter te vinden en vooral veel burgemeesters en wethouders

zijn positief over hun betrokkenheid bij de regionale samenwerking. Toch ervaren ook zij een gebrek aan invloed op de uiteindelijke besluitvorming in de regio, zoals bij gezicht 1 beschreven is. Uit het onderzoek blijkt dat raadsleden dit over het algemeen sterker ervaren dan bestuurder.

VERLEDEN EN LOSLATEN

Raadsleden geven in het VBG-onderzoek aan dat ze met weemoed terugkijken naar dat verleden. Tegenwoordig is vanwege de regionalisering hun taakstellende rol kleiner en zijn de controlerende taken zwaarder: ze kunnen moeilijker eigen uitvoeringsplannen op de agenda krijgen en bezwijken als vrijwilligers onder de stapels leesvoer van de regionale dossiers. Een raadslid geeft aan dat de raadsledenborrel slechter bezocht wordt sinds de schaalvergroting in zijn gemeente. Sommige raadsleden en ambtenaren geven aan dat het lastiger is om voor de regio te werken: 'Ik ben niet voor niks in deze gemeente gaan werken.'

De pijn om de verloren cultuur van werken is een manier van omgaan met de hedendaagse veranderingen. Antropoloog Henk

% (HELEMAAL) EENS MET DE STELLING M.B.T. DE REGIONALE SAMENWERKING: Regionale samenwerking draagt bij aan efficiëntie voor mijn gemeente


Driessen zegt hierover: *“Pijn is van alle tijden en plaatsen, inherent aan de menselijke conditie en vaak noodzakelijk om te overleven. In dit opzicht hoort tijd thuis bij de natuur, in de biologie en bij het lichaam. Tegelijkertijd is er een grote verscheidenheid in de waarneming, beleving, uiting en beheersing van pijn, zodat ze ook een sociaal en cultureel verschijnsel is. Er bestaat geen menselijke pijn los van cultuur. Pijn ligt op het snijvlak van natuur en cultuur, lichaam en geest”* (Henk Driessen, 2002).

De meeste respondenten uit het VBG-onderzoek verwachten dat regionale samenwerking in de toekomst een belangrijk onderdeel van besturen blijft. Meer dan de helft van de kleinere gemeenten is het niet eens met het afstaan van taken en bevoegdheden aan de regio. Voor de M7 geldt dat voor driekwart van de respondenten.

Opmerkelijk is dat ruim een derde van de raadsleden aangeeft dat taken en bevoegdheden bij bovenlokale opgaven bij direct gekozen bestuursorganen als de provincie of waterschappen zouden moeten komen te liggen.

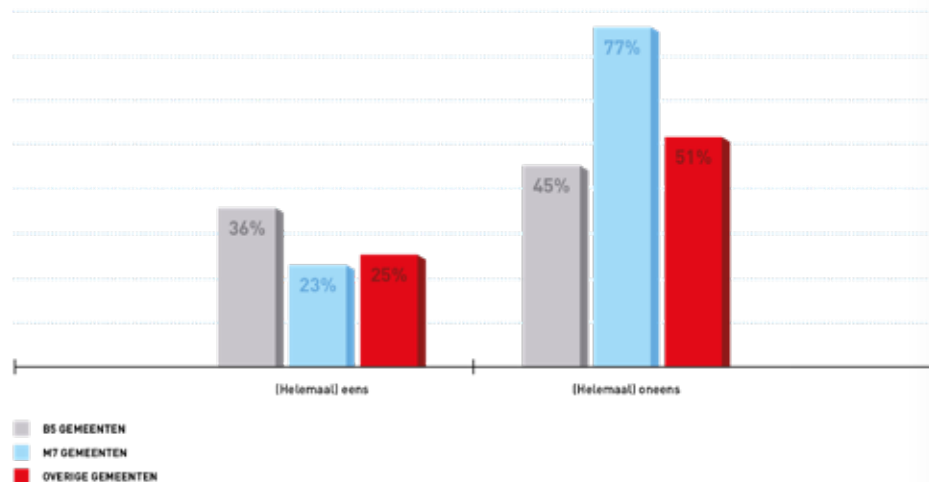
Andere functionarissen zijn het daar merendeels niet mee eens.

UITDAGINGEN

Het verlies aan de eigen lokale werkwijze van raadsleden, de weemoed naar het verleden, of soms zelfs boosheid over wat hen ontnomen wordt, gaat voorbij aan de minder positieve kanten van de oude bestuurscultuur: Te weinig aandacht voor sommige thema’s of belanghebbenden. De vraag is hoe we dit type spelers in de lokale democratie kunnen blijven betrekken bij de regionale uitdagingen van de toekomst. Hoe is hun lokale inbedding te gebruiken bij het vinden van oplossingen? Hoe buigen we hun verdriet en frustratie naar creatieve energie?

Uitdaging is lokale diversiteit te erkennen, de regio daarop aan te spreken en ruimte te vragen aan lokale varianten. Het wordt met toenemende regionale samenwerkingsverbanden een cruciale uitdaging voor zowel ambtenarij als gemeenteraad om de motivatie niet weg te laten ebben. Want dat zou wel eens desastreus kunnen zijn voor de lokale democratie. Denkt u zich maar eens in: hoe

TAKEN EN BEVOEGDHEDEN BIJ BOVENLOKALE OPGAVEN (WGR), ZOUDEN BIJ DIRECT GEKOZEN BESTUURSORGANEN ZOALS EEN PROVINCIE OF WATERSCHAP MOETEN KOMEN TE LIGGEN



herkenbaar wordt het gemeenteraadswerk dan nog voor kiezers? Gaan inwoners zich nog wel wenden tot de gemeenteraad of keren zij zich meer naar de dorpsraad, komen zij nog wel stemmen, wordt de lokale democratie nog minder representatief?

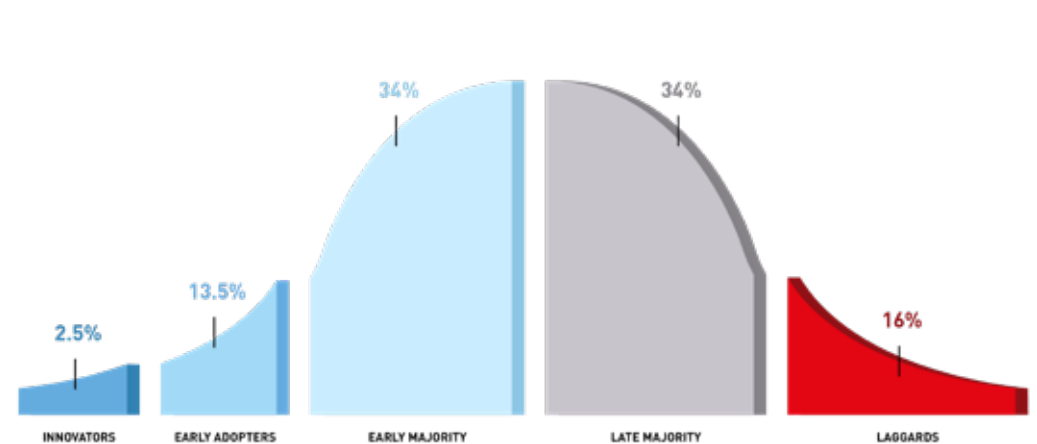
GEZICHT 5
Remming van innovatiekracht

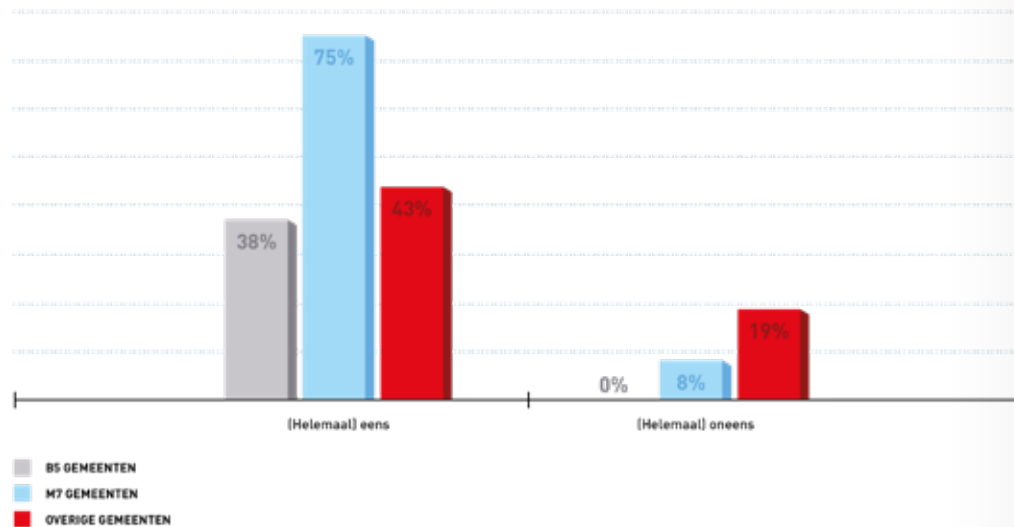
Dit type kan haar innovatiekracht niet kwijt in de bestaande verhoudingen in de regio. Je bent in een samenwerking immers zo snel als de zwakste schakel. Frustratie hierover wordt geuit in boosheid en op de langere termijn in depressieve gevoelens. Dit gezicht zou graag medestanders vergaren op haar pioniersgeest. Vooralnog houden de afspraken van het heden haar vlucht naar de toekomst vast.

Sommige bestuurders en raadsleden willen graag in hun gemeente ruimte bieden aan experimenten zodat ze innovatief kunnen zijn. Ze voelen zich geremd door de regionale samenwerkingsverbanden. Ze ervaren hierin vaak dat de grootste gemeenten, die de doorslag geven in besluitvorming, een gematigde

koers varen. *‘De regio werkt als een olietanker: hij gaat traag vooruit, het duurt even voor al die gemeenteraden in hun eigen cycli akkoord hebben gegeven, en is vooral nauwelijks wendbaar.’* zo verwoordde een raadslid. De formele besluitvormingsprocessen zijn een spaak in het wiel van de innovatiewensen. Ook ervaren wethouders de kaders vanuit de gemeenteraden soms als knellend. Met name financieel: *‘Je bent zo zwak als de zwakste (financiële) schakel.’* Met name waar regionale samenwerking geen wettelijke taak is lijken gemeenteraden zich te uiten in controle-drang. Het feit dat er in de regio nog weinig responsief wordt gewerkt versterkt het gevoel belemmerd te worden bij innovaties. Ook is het wenselijk als de regio meer oog heeft voor lokale innovaties: hieruit kunnen lessen benut worden. Een enkeling ziet het regionaal netwerk als bonusnetwerk. Maar deze benaming kan ook indiceren dat het regionale werk dus minder prioriteit krijgt lokaal. Als het gaat om (sociale) innovatie blijkt dat de Rogers innovatiecurve steeds ongeveer voor 2,5 % uit echte innovators bestaat en voor 13,5% procent uit early adopters. Zij

ROGERS DIFFUSION CURVE



RUIMTELIJK DOMEIN:*Er zijn veel meningsverschillen tussen de deelnemende gemeenten*

zijn bereid risico's te nemen maar hebben in een samenwerking daardoor altijd te maken met meerderheden die minder risico's willen nemen. Om een innovatie te kunnen opschalen is het zinloos je op de massa te richten; het is beter innovators en early adopters eerst te overtuigen. In een democratisch systeem dat op meerderheden gericht is, is het dus bij uitstek moeilijk innovatief te zijn. De meeste innovaties starten in kleine kring en zonder breed draagvlak.

Ook het afstemmen met diverse belangenbehartigers vormt een rem op innovatie. Al eerder noemden we dat gemeenten veel meningsverschillen ervaren. Uitgesplitst naar gemeentegrootte zien we dat voor middelgrote gemeenten deze frustraties ervaren. Wellicht is dat deels boosheid om de gevoelde rem op innovatiekracht.

UITDAGINGEN

Bij dit verdrietige gezicht is het voor bestuurders uitdaging om ruimte te maken voor een innovatief klimaat in de regio. Belangrijke

vragen die hierbij aan de orde moeten komen zijn: op welk gebied willen we in de regio vooroplopen? Wie kan er plaatsnemen in een koplopersgroep? Onder welke voorwaarden kunnen we experimenteren in de regio?

OUTRO

Ondanks het algemene optimisme bij lokale en regionale overheden over de in toenemende mate belangrijker wordende regionale samenwerking zien we als we dieper inzoomen een gelaagdheid aan verdriet. Om dat verdriet niet successen in de (Brabantse) regio's in de weg te laten staan, is het belangrijk om elkaars verdriet te erkennen en ervan te leren. Daarom hebben we verschillende soorten van verdriet verder verkend, zodat we de diverse spelers in de regionale samenwerkingsverbanden en hun pijn beter leren kennen. Hoe buigen we hun verdriet en frustratie om naar creatieve energie? Wat zijn de belangrijkste uitdagingen voor de toekomst? En wat kunnen de partijen in het veld van regionale samenwerking het best doen om hierop in te spelen?

Wanneer we van een afstandje, zegge, het balkon, het spel van de regionale samenwerking observeren dan denken wij dat de spelers er goed aan doen stil te staan bij de volgende dilemma's:

1. Hoe krijgen we beter inzichtelijk welke vruchten er lokaal worden geplukt van besluiten in de regio, zodat dit ook zichtbaar kan zijn voor inwoners?
2. Hoe kun je lokale inbedding juist voor je gebruiken?
3. Hoe zorg je voor een innovatief klimaat regio in de regio, met een koplopersgroep en ruimte om te experimenteren?

Daarnaast zien we een aantal belangrijke uitdagingen voor de toekomst. In het heden en de nabije toekomst ligt er een zorg bij het afhaken van gemeenteraadsleden: De regio is te complex, vraagt veel en is vooral ingewikkeld. Bovendien maak je er politiek geen vrienden mee. Je kunt je qua politieke kleur lastig onderscheiden en voor je bewoners is het niet sexy. Het is van belang dat gemeenten dit in het achterhoofd houden bij het opstellen van voorwaarden en nemen van uitvoeringsbesluiten in de energietransitie de komende jaren.

Op de iets langere termijn (5-10 jaar), zien we dat de schaalvergroting van gemeenten doorzet. De overtuiging heerst dat deze schaalvergroting zorgt voor meer kwaliteit en capaciteit bij gemeenten. Tegelijkertijd kan dit het lokaal draagvlak bemoeilijken. Met misschien als gevolg dat bewoners zich meer betrokken

gaan voelen bij wijk- en dorpsraden. Dit haakt aan bij een ontwikkeling voor de langere termijn omtrent de verandering van het democratisch systeem. Wanneer steeds meer op regionaal niveau moet worden afgewogen, en inwoners zich meer betrokken voelen bij wijk- en dorpsraden, is het de vraag waar de functie van gemeenten blijft. Maar ook hoe wijk en dorpsraden of de regio een democratische plek krijgen. Is het tijd voor een duurzame verbouwing van het huis van Thorbecke?

En overstijgend speelt als laatste vraag: Hoe krijgen we integrale kennis als helder verhaal overgebracht aan iedereen, bestuurder, raadslid en burger? Met alle complexe uitdagingen die spelen en op elkaar ingrijpen is zo'n helder verhaal geen sinecure. Maar alleen dan kan iedereen gelijkwaardig aan het spel deelnemen.

Met deze verkenning willen we iedereen die te maken heeft met regionale samenwerkingsverbanden en weleens merkt dat het schuurt uitnodigen eens goed in de spiegel te kijken: welk verdrietig gezicht herkent u bij zichzelf? En welk verdrietig gezicht herkent u misschien bij een ander? Door daar kennis van te nemen en dit met elkaar bespreekbaar te maken komt u beter in uw rol en wordt regionaal samenwerken hopelijk een plezieriger toneelspel.

Colofon

Bronvermeldingen zijn te vinden in de online versies van de teksten op de website van BrabantKennis

Tekst: Frank G. Bosman, Hans Dagevos, Joke J. Hermsen, Mabel Nummerdor, Jeanneke Scholtens, Karin Sitalsing, Jasper Zuure en BrabantKennis

Eindredactie: Sara de Kort

Gedichten: Merel Morre

Campagne: Johnny Wonder

Vormgeving: Bureau Vertigo

Illustraties: Maus Bullhorst / Artbox

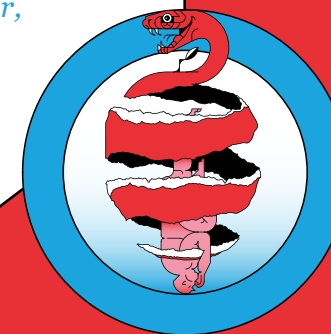
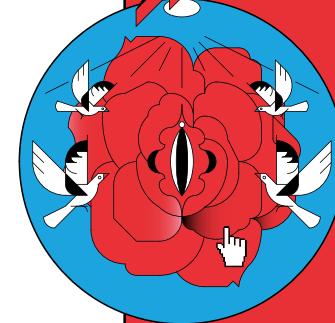
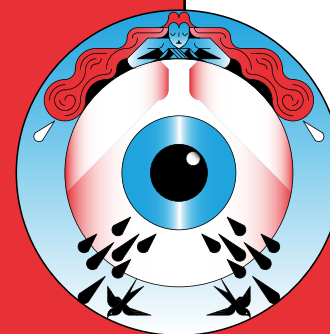
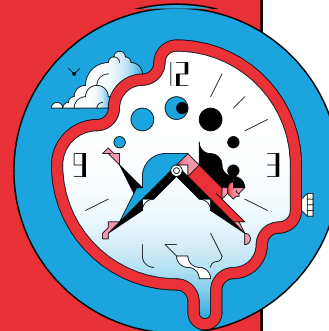
Drukwerk: Drukkerij Snep

BrabantKennis verkent op eigen wijze de toekomst van Brabant: onafhankelijk, nieuwsgierig en vernieuwend in vorm. We prikkelen tot nadenken en houden Brabant scherp. We observeren, confronteren en inspireren, en dat doen we door trends te spotten, toekomstbeelden te schetsen en nieuwe perspectieven te bieden.

Vind ons op www.brabantkennis.nl of volg ons op Twitter, Facebook, LinkedIn en Youtube (@BrabantKennis).

© BrabantKennis, september 2020

DE ZEVEN ZONDEN VAN BRABANT



Waar en wanneer is de pop-up expo te zien?

30 SEPTEMBER T/M 16 OKTOBER 2020
Provinciehuis, 's-Hertogenbosch

3 NOVEMBER
DomusDela, Eindhoven

7 NOVEMBER T/M 22 NOVEMBER
LocHal, Tilburg

1 DECEMBER 2020 T/M 3 JANUARI 2021
Jheronimus Bosch Art Center, 's-Hertogenbosch

In de podcast de Zeven Zonden van Brabant onderzoekt cabaretière Karin Bruers Brabant en de Brabanders. Met bijzondere reportages uit en over de hele provincie, muziek, poëzie en verrassende gesprekken met experts. De podcast biedt een nieuw perspectief op de provincie - en een verfrissende blik op de toekomst.

In zeven afleveringen nemen Karin Bruers, Theo Verbruggen en Maino Remmers je mee langs zeven zonden met gespreksgasten zoals Jelle van Baardewijk, Ionica Smeets, Steven Brunswijk, Bas Heijne, Jan Latten en Bart Brandsma. En dat alles omlijst met poëzie van Merle Morre, muziek van Bjorn van der Doelen en illustraties van MausBaus.

De podcast is geproduceerd door Johnny Wonder, eindredactie Thomas Hogeling, muziek en montage Rinkie Bartels.



SCAN HIER OM DE PODCAST TE
LUISTEREN OF DOWNLOAD VIA
JE FAVORIETE PODCAST-APP



**Brabant
Kennis**